

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ, ΔΙΚΑΙΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ & ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ
ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2021-2022

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Αναστασίας Νικολάου Ζαχαράκη
A.M.: 7340182101006

**Ζητήματα Δικονομικού Διεθνούς Δικαίου όσον αφορά την προσβολή της
προσωπικότητας ιδίως μέσω του διαδικτύου**

Επιβλέποντες:

Αν. Καθηγήτρια κ. Χρυσάφω Τσούκα

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2022

Copyright © *Αναστασία Ζαχαράκη*, 2022

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Allrightsreserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ευχαριστίες

Με την περάτωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω την Καθηγήτρια του Τμήματος Νομικής και επιβλέπουσα της παρούσας κ. Χρυσάφω Τσούκα, η οποία με βοήθησε ιδιαίτερα στην επιλογή του παρόντος θέματος και μου έδωσε τις κατάλληλες κατευθύνσεις και ερεθίσματα στον προσανατολισμό της έρευνάς μου. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους Καθηγητές και συνεργάτες του Μεταπτυχιακού Προγράμματος για τις πολύτιμες συμβουλές και γνώσεις που αποκόμισα καθ'όλη τη διάρκεια της μεταπτυχιακής μου φοίτησης.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω πολύ τους συμφοιτητές μου και τους φίλους μου, οι οποίοι ο καθένας με τον δικό του ξεχωριστό τρόπο συνέβαλε και βοήθησε, είτε παρέχοντας τεχνογνωσία, είτε ψυχική ενθάρρυνση στο «μαραθώνιο» της έρευνας και της επιστημονικής συγγραφής.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους γονείς μου, Ευγενία και Νικόλαο, για τη συνεχή συμπαράσταση τους, τις πολύτιμες συμβουλές τους και για όλα όσα μου έχουν προσφέρει όλα αυτά τα χρόνια της ζωής και των σπουδών μου.

<u>Εισαγωγή</u>	6
1. Το δικαίωμα της προσωπικότητας	9
1.1. Ιστορική επισκόπηση του δικαιώματος στην προσωπικότητα.....	9
1.2. Το δικαίωμα της προσωπικότητας κατά το ελληνικό δίκαιο	10
1.2.1. Έννοια και φύση του δικαιώματος	10
1.2.2. Περιεχόμενο του δικαιώματος στην προσωπικότητα	11
1.3. Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος στην προσωπικότητα	13
1.4. Η προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα κατά την ΑΚ 57.....	14
1.4.1. Νομολογιακά Παραδείγματα	14
<u>2. Η προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας στο διαδίκτυο</u>	15
2.1. Η προσβολή της τιμής και της υπόληψης στο διαδίκτυο	16
2.2. Προσβολή του δικαιώματος επί της εικόνας	21
2.3. Προσβολή του Ονόματος στο Διαδίκτυο	23
2.4. Προσβολή του Ιδιωτικού Βίου και των Προσωπικών Δεδομένων.....	25
<u>3. Η προσβολή της προσωπικότητας σε διεθνές επίπεδο</u>	27
3.1. Ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου σε περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας	27
3.2. Σύγχρονες προσαρμογές και εξελίξεις στον τομέα της προσωπικότητας.....	30
<u>4. Η διεθνής δικαιοδοσία επί των αδικοπραξιών</u>	32
4.1. Πεδίο εφαρμογής και ορισμοί του νέου Κανονισμού.....	34
4.2. Η Δωσιδικία της αδικοπραξίας	34
4.3. Προσδιορισμός του τόπου του ζημιογόνου γεγονότος	36
4.4. Ο τόπος επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος.....	38
4.5. Ο τόπος επέλευσης της ζημίας	38
4.6. Εντοπισμός του τόπου της ζημίας σε περισσότερα του ενός κράτη μέλη	39
4.7. Προσβολή της προσωπικότητας τελούμενη δια του τύπου.....	40
4.8. Η δωσιδικία της αδικοπραξίας μέσω του διαδικτύου	42
4.9. Προσβολή της προσωπικότητας μέσω δημοσίευσης πληροφοριών στο διαδίκτυο.....	45
4.9.1. Η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση <i>edate</i>	46
4.9.1. Μεταγενέστερα νομολογιακά παραδείγματα	48

4.9.3. Η προσέγγιση της ελληνικής νομολογίας	55
4.10. Κριτική του συνδέσμου.....	56
4.11. Προτεινόμενες Λύσεις.....	57
<u>Συμπεράσματα – Επίλογος</u>	60
Αρθρογραφία-Βιβλιογραφία – Νομολογία	62

Εισαγωγή

«Πάντων γαρ όσα πλείω μέρη έχει και μη έστιν οίον σωρός το παν, αλλ' έστι τι το όλον παρά τα μόρια»

Με τη φράση του αυτή στο έργο του «Μετά τα Φυσικά», ο μεγαλύτερος φιλόσοφος όλων των εποχών, ο Αριστοτέλης, στην προσπάθειά του να εξηγήσει τα φαινόμενα που συμβαίνουν γύρω του, διατυπώνει τη θεωρία πως *το σύνολο κάθε πράγματος που έχει πολλά μέρη δεν είναι απλά ένας σωρός, αλλά κάτι παραπάνω από τα μέρη του*¹. Από την άποψη αυτή, ήδη διατυπωθείσα χιλιάδες χρόνια πριν, αντιλαμβάνεται κανείς πως από τη πρώτη αρχαιότητα το κάθε πράγμα γινόταν αντιληπτό ως ένα σύνολο μικροπραγμάτων τα οποία συνέθεταν το σύνολό του, το οποίο ωστόσο εν τέλει κατέληγε να είναι κάτι πιο ξεχωριστό και σημαντικό από τα επιμέρους μέρη του και κατέληγε σε μια οντότητα μοναδική και πολυδιάστατη.

Με τη διατύπωση αυτή ο Αριστοτέλης άνοιξε ένα νέο παράθυρο προς την κατανόηση μια έννοιας εξίσου πολυδιάστατης, περίπλοκης και ταυτόχρονα μοναδικής, εκείνης της προσωπικότητας του ατόμου. Πράγματι, η προσωπικότητα ενός ανθρώπου πρόκειται για το σύνολο των διανοητικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και ηθικών – βουλευτικών στοιχείων που συγκεντρώνονται σε ένα άτομο και εκφράζονται μέσω της ιδιαιτερότητας της συνείδησης και της εξωτερικεύσής τους στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Με άλλα λόγια, είναι όλα εκείνα τα επιμέρους χαρακτηριστικά και αγαθά που συνδέονται αναπόσπαστα με το πρόσωπο και αποκτούν, εν τέλει σωματική, πνευματική, ψυχική και κοινωνική υπόσταση ως ένα ενιαίο και αδιαίρετο σύνολο.

Για το λόγο αυτό, δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί ακριβώς το περιεχόμενο της προσωπικότητας μέσω μιας περιοριστικής απαρίθμησης των συστατικών της, ακριβώς λόγω της πολυπλοκότητας και της μοναδικότητας των κάθε επιμέρους αγαθών που τη συνθέτουν. Τυπικό αντικείμενο προστασίας αποτελούν ορισμένες εκφάνσεις της, που δεν είναι όμως δυνατόν να αποσπαστούν από το φορέα τους γιατί είτε αποκτώνται με τη γέννησή του (όνομα, τιμή, εικόνα, ελευθερία κίνησης κλπ) είτε κατά τη διάρκεια της ζωής του (π.χ. κοινωνικές, πολιτικές και θρησκευτικές αντιλήψεις), καθώς επίσης και δικαιώματα τα οποία είναι μεν δυνατόν να αποσπαστούν από το φορέα τους (π.χ. προϊόντα διανοίας), θεωρούνται όμως άμεσα συνδεδεμένα με αυτόν ως έκφραση της ιδιαίτερης πνευματικής διεργασίας του.

Δεδομένης της ύπαρξης πολλών διαφορετικών συνδυασμών επιμέρους χαρακτηριστικών που συνθέτουν το κάθε άτομο, πρωταρχικός στόχος αποτελεί η εξασφάλιση ενός ασφαλούς πεδίου ελεύθερης ύπαρξης, κίνησης και ανάπτυξης του κάθε ατόμου, και η πρόβλεψη αποτελεσματικής προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων τόσο από τις αυθαιρεσίες της εκάστοτε κρατικής εξουσίας αλλά και από τις συγκρούσεις που δημιουργούνται από τη συνύπαρξη με τα άλλα άτομα, τα οποία επίσης προσδοκούν στην ελεύθερη ανάπτυξη τους, συχνά όμως η ανάπτυξη αυτή παρεμβάλλεται οδηγώντας στην παρεμπόδιση έως και την προσβολή της ανάπτυξης άλλων ατόμων.

Οι ραγδαίες κοινωνικές, πολιτισμικές και τεχνολογικές εξελίξεις τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο δεν αφήνουν περιθώρια αμφισβήτησης ότι η ανάγκη αυτή για προστασία των θεμελιωδών

¹Κυργιόπουλος Ν, , *Αριστοτέλους Τα Μετά τα Φυσικά- Τόμος Α'*, 2006, Αθήνα, ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ – ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ελευθεριών είναι πιο επιτακτική από ποτέ, καλούμενη ταυτόχρονα να ανταποκριθεί σε νέες, πρωτοεμφανιζόμενες προκλήσεις οι οποίες ανατρέπουν πολλά από τα ήδη υπάρχοντα δεδομένα. Αναμφίβολα, ανάμεσα σε άλλα, το δικαίωμα της προσωπικότητας αποτελεί ένα γνήσιο, εξαιρετικής σπουδαιότητας δικαίωμα, με ευρύτατο περιεχόμενο, το οποίο μεταβάλλεται και διανθίζεται συνεχώς περιλαμβάνοντας νέους τομείς, των οποίων η προστασία κρίνεται απαραίτητη, ιδίως λόγω της εξέλιξης όχι μόνο γενικότερα της ζωής, αλλά και των σύγχρονων τεχνικών μέσων.

Πράγματι, η καταλυτική και αναπόδραστη επίδραση των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας στη ζωή μας όχι μόνο έχει καταρρίψει εκ βάθρων συνήθειες και αντιλήψεις βαθιά εδραιωμένες στο κοινωνικό βίο, αλλά ακόμα έχει αναδιαμορφώσει έννοιες «κλασικές», όπως η προσωπικότητα, δίνοντας νέα διάσταση στην κατανόησή τους. Η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας και συγκεκριμένα του διαδικτύου έδωσε τόσο στο άτομο, όσο και στα ΜΜΕ τεράστιες υλικές δυνατότητες, καθιστώντας ουσιαστικά τον πλανήτη επικοινωνιακά ένα «μεγάλο χωριό». Παρατηρείται ανάλογης έκτασης αύξηση των περιπτώσεων προσβολής της προσωπικότητας, κυρίως λόγω της τεράστιας εμβέλειας και δυνατοτήτων έκφρασης και αναπαραγωγής ειδήσεων και απόψεων στο διαδίκτυο.

Τα socialmedia, οι ειδησεογραφικοί ιστότοποι, οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης συμβάλλουν στην αφιλόδοξη και άμεση διάχυση της πληροφορίας, καταργώντας τα κρατικά σύνορα, καθιστώντας έτσι το ρόλο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ιδιαίτερα σημαντικό για την αναζήτηση λύσεων στο πεδίο των προσβολών της προσωπικότητας. Με δεδομένο ότι πλέον ο προσδιορισμός του τόπου όπου έχει λάβει χώρα η προσβολή «κρύβεται» πίσω από μια οθόνη, ιδιαίτερα σημαντική αναδεικνύεται η προβληματική η ανεύρεση της διεθνούς δικαιοδοσίας, της εξουσίας, δηλαδή, και του δικαιώματος απονομής δικαιοσύνης εντός μιας σαφώς καθορισμένης επικράτειας, ιδίως όταν αυτή έχει να συγκρουστεί με μια «αόρατη και άυλη», όμως ισχυρά εδραιωμένη πραγματικότητα στην οποία λαμβάνουν χώρα οι εκάστοτε προσβολές, εκείνη του κυβερνοχώρου.

Η αντιμετώπιση τέτοιου είδους ζητημάτων βρίσκεται σε εξέλιξη σε πολλές έννομες τάξεις. Παράλληλα, όμως, ο αριθμός των προσβολών του ιδιωτικού βίου και της προσωπικότητας των πολιτών μέσω του διαδικτύου βαίνει αυξανόμενος. Όσο περισσότερο διεισδύει και εδραιώνεται η χρήση του διαδικτύου στην καθημερινή μας ζωή, τόσο επιτακτικότερη θα αναδεικνύεται η ανάγκη να καθοριστούν ζητήματα τόσο από την εφαρμογή των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας, όσο και από τον καθορισμό των συνδετικών στοιχείων των κανόνων σύγκρουσης για την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου, εφόσον εξ ορισμού ο ιδιαιτερότητες του διαδικτύου ως χρησιμοποιούμενο μέσο προσδίδουν σε αυτό στοιχεία αλλοδαπότητας που δεν υφίστανται σε άλλα παραδοσιακά μέσα. Η αρχική υποκατάσταση και στη συνέχεια η σταδιακή αντικατάσταση των παραδοσιακών τρόπων επικοινωνίας και συναναστροφής από τα κοινωνικά δίκτυα οδηγεί αναπόφευκτα στην αύξηση του αριθμού ανάλογων περιπτώσεων που θα αντιμετωπίζονται από τα δικαστήρια των διαφόρων κρατών.

Προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλλει η ταχεία εξέλιξη των διάφορων δυνατοτήτων που προσφέρει η διαδικτυακή τεχνολογία τόσο στην διάχυση, την επεξεργασία και την αναζήτηση πληροφοριών, όσο και των ολοένα πιο επαναστατικών τρόπων επικοινωνίας που εισήγαγε τα τελευταία χρόνια και θα συνεχίσει να εισάγει, μέχρι να οδηγηθούμε στην δημιουργία μιας νέας, αυτόνομης

πραγματικότητας, όπου όχι μόνο οι υπολογιστές θα είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τη σημασία της πληροφορίας που διαχειρίζονται, αλλά επίσης ολόκληρη η ανθρωπότητα σταδιακά θα αρχίσει να «μεταφέρεται» σε έναν νέο, ψηφιακό κόσμο, όπου ήδη έχουν αρχίσει να εμφανίζονται εκφάνσεις της ανάπτυξης της προσωπικότητας, όπως η καλλιτεχνική δημιουργία. Για παράδειγμα, ολοένα και περισσότερο έδαφος έχουν αρχίσει να κερδίζουν τα λεγόμενα ψηφιακά έργα τέχνης (NFTs–NonFundableTokens), τα οποία, όπως ακριβώς και τα κρυπτονομίσματα, ανήκουν σε έναν κόσμο που δεν έχει ακόμα απόλυτα ρυθμιστεί από τις αρχές. Τέτοιες πρωτοβουλίες αποδεικνύουν πως η ανθρωπότητα πλέον έχει αρχίσει να πλέει σε αχαρτογράφητα νερά, καλούμενο ταυτόχρονα το δίκαιο να ανταποκριθεί στις νέες αυτές προκλήσεις.

Στην παρούσα, λοιπόν, εργασία, θα γίνει μια προσπάθεια προσέγγισης των ακανθωδών αυτών ζητημάτων μέσω μια αρχικής ανάλυσης του δικαιώματος της προσωπικότητας υπό το πρίσμα της επίδρασης του κυβερνοχώρου στις προσβολές αυτής και στη συνέχεια θα εξεταστεί πώς η σύγχρονη ευρωπαϊκή έννομη τάξη ανταποκρίνεται στις ραγδαίες αυτές προκλήσεις κατά τη διαδικασία ανεύρεσης της διεθνούς δικαιοδοσίας, μέσω της σύγκρουσης μιας διαχρονικής και σταθερής αξίας, όπως το δικονομικό διεθνές δίκαιο, με μια ριζοσπαστικά μεταβαλλόμενης, εκείνης του διαδικτύου.

1. Το δικαίωμα της προσωπικότητας

1.1. Ιστορική επισκόπηση του δικαιώματος στην προσωπικότητα

Κατά την διαχρονική άποψη, η προσωπικότητα του ατόμου ήταν άμεσα συνυφασμένη με το σύνολο των αγαθών και των αρετών που συνθέτουν την πνευματική υπόσταση του ατόμου, εν αντιθέσει με τα περιουσιακά αγαθά τα οποία αποτελούσαν την ύλη, δηλαδή το σύνολο των πραγμάτων τα οποία βρίσκονταν στην κυριότητα του ατόμου². Πράγματι, στην ελληνική αρχαιότητα συναντάται σε περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας η δυνατότητα να ασκηθούν ένδικα μέσα τα οποία σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα θα έλεγε κανείς πως θα χαρακτηρίζονταν ως ποινικές αξιώσεις δημοσίου δικαίου. Η αντίληψη αυτή προέρχεται και από την εξέχουσα ιδιότητα του προσώπου ως «πολιτικό ον» ως υποκείμενο, δηλαδή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων ως προς την πόλη, η οποία προϋπήρχε αυτού.

Στο ρωμαϊκό δίκαιο παρατηρείται η ύπαρξη της αγωγής αποζημίωσης (*actioniniuriarumaestimatoria*), το μοναδικό τότε αστικού δικαίου ένδικο βοήθημα, το οποίο αποτύπωνε ποινικού δικαίου αντιλήψεις ως προς την προσβολή της προσωπικότητας, υπό την έννοια ότι η παρανομία σήμαινε την οικειοθελή εκούσια προσβολή της προσωπικότητας τρίτου και επιδίωκε να προστατεύσει όχι μόνο την προσωπικότητα και τη φήμη ενός ατόμου, αλλά και τη φυσική του ακεραιότητα. Παρ' όλα αυτά παρατηρείται η απουσία μιας συλλογικής αντίληψης της προσωπικότητας ως αυτοτελές αντικείμενο δικαϊκής προστασίας³.

Το θεμέλιο λίθο για την προστασία και τη διαφύλαξη της προσωπικότητας συνολικά ως αξίας έθεσε το ριζοσπαστικό πνεύμα του Διαφωτισμού. Η ιδέα περί φυσικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η αναγνώριση του δικαιώματος της προσωπικότητας εν γένει αναγνωρίστηκε στη Γαλλία και στις ΗΠΑ, αποτελώντας την ισχυρότατη βάση προς τη κατεύθυνση της ανάπτυξης τη θεωρίας των ατομικών δικαιωμάτων. Αρχικά, η ανάγκη για προστασίας της προσωπικότητας αναπτύχθηκε μέσω της ανάγκης προστασίας του ατόμου απέναντι στο κράτος και στη συνέχεια επεκτάθηκε και στις ιδιωτικού δικαίου σχέσεις των πολιτών⁴.

Σήμερα, η προστασία της προσωπικότητας και των επιμέρους εκφάνσεων της αποτυπώνεται και πρωταγωνιστεί σε πολλά διεθνή κείμενα, όπως στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ (1947), στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, το οποίο ενσωματώθηκε στη ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 2462/1997, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Οβιέδο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, η οποία ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με τον Ν.2619/1998 και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΧΔΘ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1.2. Το δικαίωμα της προσωπικότητας κατά το ελληνικό δίκαιο

²Σπυριδακης Ι., *Γενικές Αρχές*, 1985, σελ. 68 επ.

³Moosheimer T., *Die actioniniuriarumaestimatoria im 18 und 19 Jahrhundert*, 1997, σελ. 5-6, Vergou H.-J., *Der Ersatzimmateriellen Schadens in der Rechtsprechung des 19. Jahrhunderts zum französischen und zum deutschen Deliktsrecht*, 2006, σελ. 20, Kaser M., *Das Römische Privatrecht. Im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft*, 1971, σελ. 625 επ..

⁴Καράκωστας Ι., *Το δίκαιο της προσωπικότητας*, 2012, σελ. 2 επ.

1.2.1. Έννοια και φύση του δικαιώματος

Στην ελληνική έννομη τάξη, το άρθρο 57 ΑΚ προστατεύει το δικαίωμα στην προσωπικότητα και θέτει τις προϋποθέσεις για την προστασία αυτής, ορίζοντας τις αξιώσεις που απορρέουν στην περίπτωση προσβολής⁵. Η διάταξη αυτή συνιστά γενική ρήτρα και αποτελεί εξειδίκευση της συνταγματικά κατοχυρωμένων αρχών της αξίας του ανθρώπου (άρθρο 2 παρ. 1 Σ) και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ.1 Σ)⁶. Συνάγεται πως οι διατάξεις ιδιωτικού δικαίου που προστατεύουν την προσωπικότητα αποτυπώνονται ως συνταγματικές επιταγές, σύμφωνα με τις οποίες κυρίαρχο μέλημα της Πολιτείας είναι η υποχρέωση προστασίας και σεβασμού της προσωπικότητας του ατόμου.

Είναι γεγονός ότι στον Αστικό Κώδικα δεν δίνεται ένας σαφής ορισμός της προσωπικότητας, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στο δικαστή ή στον εκάστοτε εφαρμοστεί του δικαίου να αποκρυσταλλώσει την έννοια αυτή κατά στην προσπάθεια ανεύρεσης λύσεων στα ζητήματα που προκύπτουν από την ανάπτυξη των εννόμων σχέσεων. Συνεπώς, κατά τη νομική θεωρία και νομολογία, ως προσωπικότητα θεωρείται το σύνολο των αγαθών που συνθέτουν την υπόσταση του ατόμου, τα οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με αυτό και συγχρόνως τόσο προσδιορίζουν το ίδιο το άτομα, όσο και ανήκουν σε αυτό. Με άλλα λόγια, το πλέγμα αυτό των διαφόρων επιμέρους χαρακτηριστικών περιλαμβάνει το πλήθος των συνιστωσών που συνθέτουν την ατομική και μοναδική διάσταση του κάθε προσώπου και συνδέονται με την αξία του, προσδιορίζοντας ταυτόχρονα και την ταυτότητά του. Η τεχνηέντως αφηρημένη και ταυτόχρονη, μη σαφώς ορισμένη σε περιεχόμενο προστασία του δικαιώματος της προσωπικότητας διασφαλίζει ακριβώς την απαραίτητη ευελιξία που χρειάζεται η προσέγγιση ενός τόσο πολυσχιδούς δικαιώματος, καταλαμβάνοντας και προσβολές οι οποίες δεν θα ήταν δυνατό να προβλεφθούν από το νομοθέτη.

Για το λόγο αυτό, η έννοια της προσωπικότητας παραμένει μια νομική έννοια αόριστη, η οποία εξειδικεύεται μέσα από τη συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας της ανθρώπινης αξίας, ως ύψιστης υποχρέωσης της Πολιτείας, στη διάταξη του άρθρου 5 παρ.1 Σ για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, αλλά και στις υπόλοιπες ειδικές διατάξεις που καθιερώνουν την προστασία των κατ' ιδίαν ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Η φύση του δικαιώματος στην προσωπικότητα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιδιάζουσα, για το λόγο ακριβώς ότι η προσωπικότητα του ανθρώπου συγκροτείται από την ατομικότητα και τη μοναδικότητα που χαρακτηρίζει το κάθε πρόσωπο σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα πρόσωπα⁷. Τη μοναδικότητα συγκροτεί με τη σειρά της η διαφορετικότητα του κάθε ατόμου ως αναντίρρητο συστατικό της προσωπικότητάς του. Με δεδομένες τις διαπιστώσεις αυτές, τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συγκεκριμένου δικαιώματος είναι τα ακόλουθα⁸:

⁵Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Εκδ. Σάκκουλας, 2012, σελ. 169

⁶Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Εκδ. Σάκκουλας, 2012, σελ. 170

⁷Καράκωστας Ι., *Αστικός Κώδικας, Γενικές Αρχές Άρθρα 1-126, Τόμος Πρώτος*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005, σελ. 315

⁸Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Εκδ. Σάκκουλας, 2012, σελ. 172

α) Πρόκειται για ένα προσωπικό και όχι περιουσιακό, καταρχήν, δικαίωμα το οποίο είναι απόλυτα συνδεδεμένο με το πρόσωπο του φορέα του⁹.

β) Είναι δικαίωμα προσωποπαγές και κατά συνέπεια αμεταβίβαστο, αναπαλλοτρίωτο και ακληρονόμητο. Με άλλα λόγια, γεννάται μαζί με το πρόσωπο και απόλλεται με το θάνατο αυτού¹⁰.

γ) Είναι δικαίωμα απόλυτο και εξουσιαστικό, με την έννοια ότι μόνο ο δικαιούχος αυτού μπορεί να στραφεί έναντι όλων όσων επιδιώκουν την προσβολή του και το αρνητικό περιεχόμενο που προσδίδεται στην εξουσία αυτή πρόκειται στην πραγματικότητα για τη δυνατότητα απόκρουσης παραβιάσεων τρίτων¹¹.

δ) Είναι αυτοτελές, ακατάσχετο και απαράγραπτο, ωστόσο υπόκεινται σε παραγραφή οι αξιώσεις που γεννώνται από την προσβολή του¹².

1.2.2. Περιεχόμενο του δικαιώματος στην προσωπικότητα

Αντικείμενο προστασίας αποτελούν όλες οι εκφάνσεις της προσωπικότητας του ατόμου, είτε επειδή δεν είναι δυνατόν να αποσχιστούν από το φορέα τους, όπως για παράδειγμα το όνομα, η εικόνα, η τιμή, η ελευθερία κινήσεως, είτε διότι αποκτώνται κατά τη διάρκεια της ζωής του, πχ πολιτικές, κοινωνικές, θρησκευτικές αντιλήψεις, όπως επίσης και δικαιώματα τα οποία είναι μεν δυνατό να αποσπαστούν από το φορέα τους, όπως το δικαίωμα του δημιουργού στα προϊόντα διανοίας, θεωρούνται ωστόσο άρρηκτα συνδεδεμένα με εκείνον¹³. Με εξαίρεση το δικαίωμα στο όνομα και στα προϊόντα διανοίας, τα υπόλοιπα προστατευόμενα αγαθά αποτελούν εν τοις πράγμασι, όχι αυτοτελή δικαιώματα, αλλά εκφάνσεις του ενιαίου δικαιώματος της προσωπικότητας.

Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό πως επιβάλλεται σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση η εξειδίκευση του περιεχομένου του δικαιώματος στην προσωπικότητα, ακριβώς εξαιτίας της αοριστίας και της ευρύτητας που παρουσιάζει η έννοια της¹⁴. Η απαρίθμηση που χρησιμοποιείται για λόγους διευκόλυνσης της συστηματικής μελέτης και κατηγοριοποίησης των επιμέρους αυτών εκφάνσεων δεν μπορεί να είναι περιοριστική, για το λόγο ότι η ήδη υπάρχουσα περιπλοκότητα και σημαντικότητα της πολυδιάστατης αυτής έννοιας στην πορεία της ζωής του ανθρώπου διανθίζεται, επεκτείνεται και εμπλουτίζεται από την ανακάλυψη κι άλλων τομέων που ενδέχεται να υποστούν προσβολές και χρήζουν προστασίας, οι οποίοι δεν θα ήταν δικαιοπολιτικά ορθό να εξαιρεθούν μέσω της εφαρμογής ενός εξαντλητικού ορισμού για τον προσδιορισμό της έννοιας της προσωπικότητας. Ενδεικτικά, συναντάμε τα εξής:

α) Η τιμή του προσώπου: Ως τιμή του προσώπου εννοείται η τιμή, η αξιοπρέπεια και η ηθική υπόσταση του ατόμου ως αξία που πηγάζει από την ατομική και πνευματική υπόσταση το ατόμου και η αξία που προσδίδεται στο άτομο ως μέρος του κοινωνικού συνόλου από τα υπόλοιπα μέλη

⁹Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Εκδ. Σάκκουλας, 2014, σελ. 173

¹⁰Γεωργιάδης Α., *Εγχειρίδιο Κληρονομικού Δικαίου*, Εκδ. Σάκκουλας, 2012, σελ. 16

¹¹Γεωργιάδης Α., *Εγχειρίδιο Κληρονομικού Δικαίου*, Εκδ. Σάκκουλας, 2012, σελ. 17

¹² ΜπρΑΘ17115/1988, ΕφΑΘ 807/56

¹³Γεωργιάδης Α.-Σταθόπουλος Μ., *Αστικός Κώδικας κατ' άρθρον ερμηνεία, Γενικά Αρχαί Ι*, Εκδ. Σάκκουλας, 1978, σελ.99

¹⁴Καράκωστας Ι., *Αστικός Κώδικας, Γενικές Αρχές* Άρθρα 1-126, Τόμος Πρώτος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005, σελ. 317 επ.

του¹⁵. Με άλλα λόγια, το αγαθό το οποίο προστατεύεται είναι η ηθική και κοινωνική υπόληψη του ατόμου όπως ακριβώς αποδίδεται σε καθένα ξεχωριστά από τους υπόλοιπους ανθρώπους με αντικειμενικά κριτήρια και όχι η προσωπική και υποκειμενική αντίληψη που έχει το κάθε άτομο ξεχωριστά για τον εαυτό του, όποια κι αν είναι αυτή και την οποία δεν δύναται να γνωρίζει η υπόλοιπη κοινωνία¹⁶.

β) Η ελευθερία: Πρόκειται για την ακώλυτη ανάπτυξη οποιασδήποτε ανθρώπινης ενέργειας, πράξης ή δραστηριότητας, είτε αυτή εξωτερικεύεται με την αληθινή της έννοια, για παράδειγμα η σωματική κίνηση του ανθρώπου μέσα στο χώρο, είτε εκφράζεται με οποιαδήποτε επαγγελματική, κοινωνική, επιστημονική, πολιτική ή καλλιτεχνική δραστηριότητα του ατόμου¹⁷.

γ) Ψυχικά αγαθά: Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται όλα τα συναισθήματα και ο ψυχικός κόσμος του κάθε ατόμου, τα οποία μπορούν να καταστούν αντικείμενο προσβολής μέσω τραυμάτων ή μέσω μετάδοσης ασθενειών που εκφυλίζονται εκδηλώνοντας ψυχικές διαταραχές. Η προσβολή του συναισθηματικού κόσμου μπορεί να λάβει χώρα είτε αντανακλαστικά, μέσω δηλαδή μια πρότερης πράξης που έχει ήδη προκαλέσει σωματικό πόνο (πχ. πρόκληση παραμόρφωσης από επίθεση με οξύ), είτε μέσω της πρόκλησης παράνομης πράξης σε πρόσωπο τρίτο με το οποίο διατηρείται στενός δεσμός (πχ. θανάτωση τέκνου) είτε αυτοτελώς (πχ απευθείας άσκηση ψυχολογικής βίας)¹⁸.

ε) Σφαίρα του απορρήτου: Περιλαμβάνει όλες εκείνες τις πληροφορίες και τα γεγονότα τα οποία αφορούν την ιδιωτική και προσωπική ζωή του ατόμου και τα οποία το άτομο επιθυμεί να μη γίνονται γνωστά σε τρίτους. Με άλλα λόγια, πρόκειται για την ιδιωτική σφαίρα όπου το κάθε πρόσωπο επιλέγει να αναπτύσσει το βίο του και ο χώρος μέσα στον οποίο το άτομο μπορεί να αυτοπροσδιορίζεται, να ασκεί τις προσωπικές και οικογενειακές του δραστηριότητες χωρίς να δέχεται εξωτερικές παρεμβάσεις ή παρεμβολές από τρίτους. Τα γεγονότα που βρίσκονται εντός της σφαίρας αυτής είναι δυνατόν να ανάγονται είτε στην ιδιωτική είτε στη δημόσια ζωή του ατόμου, όπως για παράδειγμα η οικογενειακή του ζωή ή επαγγελματικά και οικονομικά απόρρητα. Η προσβολή στις περιπτώσεις αυτές συντελείται τόσο μέσω της γνώσης και της απόκτησης της πληροφορίας όσο και μέσω της μετέπειτα διάδοσης αυτής¹⁹.

στ) Εικόνα του προσώπου: Η εικόνα του προσώπου περιλαμβάνει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία διαμορφώνουν την εμφάνιση του ατόμου, τόσο τα βιολογικά όσο και εκείνα τα οποία είναι επίκτητα, ωστόσο αποτυπώνονται ως ιδιαίτερη έκφραση της βούλησης του ατόμου να επέμβει στην εμφάνισή του και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της υπόστασής του. Συνεπώς, απαγορεύεται να αποτυπωθεί ή να εμφανιστεί δημόσια η εικόνα άλλου χωρίς τη συναίνεσή του και συνιστά προσβολή της προσωπικότητάς του είτε η λήψη της εικόνας ολικά η μερικά είτε η καταγραφή και η

¹⁵Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Εκδ. Σάκκουλας, 2014, σελ. 179

¹⁶Τούσης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Δεύτερη Έκδοση, 1978, σελ. 233

¹⁷Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Εκδ. Σάκκουλας, 2012, σελ. 170

¹⁸Γεωργιάδης Α., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Εκδ. Σάκκουλας, 2012, σελ. 175

¹⁹Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 251

αποτύπωση αυτής με οποιοδήποτε άλλο πλαστικό ή γραφικό μέσο (μαγνητοσκόπηση, φωτογραφία, βιντεοσκόπηση κ.α.)²⁰.

ζ) Προϊόντα της διάνοιας: Πρόκειται για τα δημιουργήματα του ανθρώπινου πνεύματος, όπως για παράδειγμα τα λογοτεχνικά ή καλλιτεχνικά έργα, οι εφευρέσεις, πάνω στα οποία αναγνωρίζονται αποκλειστικά δικαιώματα των δημιουργών τους που περιέχουν ηθικές και περιουσιακές εξουσίες²¹.

η) Το άσυλο της κατοικίας: Αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση συστατικού του δικαιώματος της προσωπικότητας, αφού σύμφωνα με μια άποψη συνδέεται άρρηκτα με το προσωπικό και απαραβίαστο χώρο όπου ο καθένας αναπτύσσει την προσωπικότητά του και άρα προστατεύεται με τον τρόπο αυτό, ενώ σύμφωνα με άλλη άποψη το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος αποτελεί ένα δικαίωμα με γενικό χαρακτήρα σε αντίθεση με το άσυλο της κατοικίας που αποτελεί δικαίωμα ειδικού χαρακτήρα. Συνεπώς η προστασία του ασύλου της κατοικίας, ως ειδική, υπερισχύει της γενικής διάταξης του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος και προστατεύεται αυτοτελώς συγχρόνως τόσο συνταγματικά όσο και ποινικά ή αστικά²².

1.3. Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος στην προσωπικότητα

Ο διαρκής περιορισμός της κρατικής εξουσίας και παρέμβασης μέσω της ολοένα αυξανόμενης τάσης έκφρασης της ιδιωτικής αυτονομίας μέσω του κυριάρχου ρόλου που διαδραματίζουν οι συνταγματικά θεμελιωμένες ατομικές ελευθερίες υποδεικνύουν την ανάγκη εξειδίκευσης της έννοιας της προσωπικότητας μέσω απαντήσεων που δίνονται από τις συνταγματικές διατάξεις που ακριβώς προστατεύουν το δικαίωμα αυτό.

Μερικές από τις θεμελιωδέστερες ρυθμίσεις που αναδεικνύουν το πρωταρχικό μέλημα του Έλληνα νομοθέτη να προστατέψει το ύψιστο αγαθό της προσωπικότητας των πολιτών του είναι τόσο οι βασικές διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 Σ όσο και άλλες ειδικότερες οι οποίες προστατεύουν επιμέρους εκδηλώσεις του ίδιου δικαιώματος, όπως για παράδειγμα το δικαίωμα στην πληροφόρηση, το δικαίωμα της προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών δεδομένων, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, το δικαίωμα για σύσταση ενώσεων και μη κερδοσκοπικών σωματείων, το δικαίωμα στην τέχνη και στην επιστήμη και το δικαίωμα στην εργασία. Συνδεδεμένα, επίσης, με τον άνθρωπο και συνεπώς και με την προσωπικότητά του είναι το δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου, την ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης, ακόμα και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος ως χώρου ελεύθερης ανάπτυξης των δεξιοτήτων και των λειτουργιών του ατόμου, από τον οποίο εξαρτάται η δυνατότητα ανάπτυξης της προσωπικότητας²³.

Το σημαντικότερο από τα προαναφθέντα δικαιώματα είναι αυτό που προστατεύεται από τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1, η αξία του ανθρώπου, στην οποία περιλαμβάνονται τόσο η ανθρώπινη

²⁰ ΑΠ 560/2020, ΑΠ 186/2020, ΑΠ 2030/2006

²¹ Αντωνόπουλος Β., Γιοβανόπουλος Ρ., Κοτσίρης Λ., Δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας, Εκδ. Σάκκουλα, 2015, σελ. 480

²² Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 176

²³ Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 170

προσωπικότητα ως ατομικό συναίσθημα της προσωπικής υπόστασης όσο και η κοινωνική αναγνώριση της υπόληψης του προσώπου, αντικατοπτρίζοντας την επιταγή προς την εκάστοτε πολιτεία να σέβονται την αξία αυτή στο σύνολό της και να την προστατεύουν από προσβολές τρίτων. Γενικότερα, η ανθρώπινη αξία είναι το μέγεθος εκείνο που αντικατοπτρίζει τον απαραβίαστο πυρήνα της προσωπικότητας του ανθρώπου ως υποκείμενο του δικαίου διακρίνει τον άνθρωπο από τα υπόλοιπα άλογα όντα και τα αντικείμενα του δικαίου²⁴.

Είναι αληθές ότι η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 Σ φέρει γενικό χαρακτήρα υπό την έννοια ότι με τις ήδη υπάρχουσες συνταγματικές διατάξεις για τα ατομικά δικαιώματα προστατεύονται κατά τρόπο ειδικότερο οι επιμέρους εκφάνσεις της προσωπικότητας²⁵. Συνακόλουθα, η αξία του ανθρώπου δεν υπόκειται σε κανένα περιορισμό και σε καμιά επιφύλαξη νόμου αλλά αποτελεί το άκρο όριο οποιουδήποτε πιθανού περιορισμού ατομικού δικαιώματος που επιτρέπει το εκάστοτε Σύνταγμα. Η ιδιαίτερη σημασία του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας αναδεικνύεται στο πεδίο της στάθμισης συμφερόντων σε περίπτωση σύγκρουσης του δικαιώματος της προσωπικότητας ενός προσώπου προς το αντίστοιχο δικαίωμα άλλων προσώπων ώστε να προστατευθεί εν τέλει το δικαίωμα που υπερέχει. Επιπρόσθετα, το άρθρο 5 παρ. 1 Σ καθιερώνει ως ατομικό δικαίωμα το δικαίωμα του προσώπου να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και μάλιστα, προστατεύεται έναντι προσβολών που προέρχονται από πολιτειακά όργανα αλλά και από πράξεις ιδιωτών²⁶. Ο ιδιωτικός βίος, η ελευθερία και η αξία του ανθρώπου τελούν σε τέτοια σχέση ώστε η απουσία ή διακινδύνευση ενός εκ των τριών να πλήττει άμεσα και σοβαρά και τα υπόλοιπα. Με τον όρο “αξία του ανθρώπου” νοείται η αξιοπρέπεια αυτού ενώ η χρήση του όρου “αξιοπρέπεια” έχει την έννοια οποιουδήποτε στοιχείου που αποτελεί περιεχόμενο της προσωπικότητας. Έτσι, η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του άρθρου 5 παρ. 1 Σ αποτελεί το κύριο περιεχόμενο της αξιοπρέπειας του ανθρώπου κατά το άρθρο 2 παρ. 1 Σ.

1.4.Η προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα κατά την ΑΚ 57

Ως προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα νοείται κάθε μειωτική παρέμβαση από τρίτο στη σφαίρα αυτής σε οποιαδήποτε συνιστώσα των στοιχείων της ταυτότητας του ανθρώπου και η προσβολή αυτή θα πρέπει να διαταράσσει μια ή περισσότερες εκδηλώσεις της σωματικής, ψυχικής, πνευματικής και κοινωνικής προσωπικότητας εκείνου που βλάπτεται κατά το χρονικό σημείο που λαμβάνει χώρα η προσβολή, είτε δια πράξεως είτε δια παραλείψεως²⁷.

Η προσβολή αυτή θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να είναι παράνομη, να γίνεται δηλαδή χωρίς δικαίωμα ή κατά την άσκηση δικαιώματος το οποίο σύμφωνα με τις επικρατούσες συνθήκες της έννομης τάξης είναι μικρότερης σπουδαιότητας διότι είτε συγκρούεται με συγκεκριμένη υποχρέωση προστασίας της προσωπικότητας (πχ υποχρέωση τήρησης αλήθειας από τα ΜΜΕ), είτε ασκείται καταχρηστικά²⁸. Σύμφωνα με άλλη άποψη, που επίσης υποστηρίζεται, η προσβολή είναι παράνομη όταν αντιτίθεται στις επιταγές και απαγορεύσεις της έννομης τάξης, με τις οποίες προστατεύεται η

²⁴Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 175

²⁵Παραράς Π., *Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Εκδ. Σάκκουλα, 2001, σελ. 15

²⁶Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 178

²⁷Μαργαρίτης Μ., Μαργαρίτη., *Επίτομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα και ΕισΝΑΚ*, Εκδ. Σάκκουλα, 2016, σελ. 49

²⁸Μαργαρίτης Μ., Μαργαρίτη., *Επίτομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα και ΕισΝΑΚ*, Εκδ. Σάκκουλα, 2016, σελ. 50

προσωπικότητα²⁹. Σε κάθε περίπτωση πάντως, θα πρέπει να υπάρξει στάθμιση των αγαθών για την κατάφαση της έννοιας της παρανομίας. Επιπλέον, είναι σημαντικό η παρανομία να είναι συγκεκριμένης έντασης, δεδομένου ότι στο πλαίσιο της κοινωνικής συναναστροφής ορισμένες παρεμβάσεις μερικές φορές είναι αναπόφευκτες και κατά συνέπεια ανεκτές, άρα η προσβολή καθίσταται στην περίπτωση αυτή παράνομη όταν υπερβαίνει το όριο που θέτουν οι συνθήκες αυτές.

Ως προς το στοιχείο της υπαιτιότητας τέλος, δεν απαιτείται να υπάρχει πταίσμα (δόλος ή αμέλεια) από πλευράς του προσβάλλοντος, αρκεί δε μόνο το πραγματικό γεγονός της προσβολής³⁰. Η προϋπόθεση της ύπαρξης υπαιτιότητας στο πρόσωπο του τρίτου είναι απαραίτητη όταν πρόκειται να επιδικασθεί αποζημίωση ηθικής βλάβης είτε λόγω της διατάραξης της εσωτερικής υπόστασης του ανθρώπου είτε εξαιτίας του σωματικού ή ψυχικού πόνου που του προκλήθηκε και της ηθικής ή περιουσιακής ζημίας που έχει υποστεί³¹.

1.4.1. Νομολογιακά Παραδείγματα

Στη νομολογία μας, υπάρχει πληθώρα αποφάσεων που κάνουν δεκτές περιπτώσεις ως στοιχειοθετούσες προσβολή στην προσωπικότητα. Ενδεικτικά, γίνεται δεκτό ότι η προσωπικότητα προσβάλλεται από καταχρηστικές υπερβάσεις του διευθυντικού δικαιώματος. Σχετικώς, η κατ' αρχήν νόμιμη άρνηση του εργοδότη να αποδεχθεί την εργασία του μισθωτού καθίσταται παράνομη όταν υπερβαίνει προφανώς τα κριτήρια της 281 ΑΚ, όπως όταν θίγει υλικά ή ηθικά συμφέροντα του εργαζομένου ή επιφέρει χωρίς λόγο προσβολή της προσωπικότητάς του. Αντίστοιχα, η μη χορήγηση συναίνεσης του εργοδότη για λήψη συνεχόμενης άδειας ανατροφής τέκνου από τον εργαζόμενο αποτελεί εκδήλωση του διευθυντικού δικαιώματος, υπόκειται στον έλεγχο καταχρηστικής άσκησης και εντεύθεν, μπορεί να ανακύψει προσβολή της προσωπικότητας του μισθωτού³².

Στο χώρο της πνευματικής ιδιοκτησίας, προστατεύεται η προσωπικότητα του πνευματικού δημιουργού και τέτοιου είδους προσβολή αποτελεί η χωρίς άδεια του πνευματικού δημιουργού μετάδοση μουσικού του έργου σε τηλεοπτικό σταθμό. Εκδήλωση της προσωπικότητας αποτελεί και η εικόνα του ανθρώπου και γι' αυτό, η από άλλον και χωρίς τη συναίνεση του προσώπου λήψη και αποτύπωση με φωτογράφιση ή κατ' άλλον τρόπο της εικόνας του συνιστά προσβολή της προσωπικότητας³³. Η δημοσιοποίηση του ονόματος του κατηγορουμένου χωρίς τη συγκατάθεσή του κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας και ενώ εκκρεμούσαν εις βάρος του οι αξιόποινες πράξεις, προσκρούει στο τεκμήριο αθωότητας και προσβάλλει την προσωπικότητά του. Η προσωπικότητα τέλος, μπορεί να προσβληθεί και με τη δημοσίευση ανακριβών προσβλητικών ειδήσεων σε βιβλίο ή εφημερίδες.

2. Η προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας στο διαδίκτυο

Όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω, το δικαίωμα στην προσωπικότητα, εκτός από το γεγονός ότι απορρέει από την υπόσταση του ατόμου ως αυθύπαρκτη οντότητα, επιπλέον είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με

²⁹ ΕφΑθ 2149/1978 Αρμ 32.786, ΜπρΑθ 17115/1988 ΝοΒ 37.270

³⁰ ΕφΑθ 2149/1978 Αρμ 32.786, ΜπρΑθ 17115/1988

³¹ ΑΠ 156/2013

³² ΑΠ 10/2010

³³ ΑΠ 358/2011

την πολιτισμική και κοινωνική παράδοση του κάθε κράτους³⁴. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι προσβολές του να κρίνονται νομολογιακά και να αντιμετωπίζεται νομοθετικά διαφορετικά από κάθε πολιτεία. Κοινό σημείο μεταξύ των περισσότερων κρατών μελών είναι η αναγνώριση της προστασίας των επιμέρους εκφάνσεων οι οποίες συνθέτουν την προσωπικότητα. Το δικαίωμα στην προσωπικότητα θεωρείται το «δικαίωμα πλαίσιο» στο οποίο περιλαμβάνονται αφενός οι εκφάνσεις που συνθέτουν την αξία του ανθρώπου, ως στοιχείο αναπόσπαστο της ανθρώπινης ιδιότητας και αφετέρου τα γνωρίσματα εκείνα τα οποία αποτελούν καθοριστικές συνιστώσες της ατομικότητας του προσώπου. Η προστασία, λοιπόν, της προσωπικότητας καταλαμβάνει όλα εκείνα τα συνδεδεμένα με το πρόσωπο διάφορα αγαθά.

Οι διαφορές που παρατηρούνται ανάμεσα στα κράτη σχετικά με την προτεραιότητα που δίδεται κάθε φορά στην προστασία δικαιωμάτων που συγκρούονται τείνει σταδιακά σε μια σύγκλιση, δεδομένης της προσχώρησης στα διεθνή κείμενα που αναλύθηκαν προτύτερα. Είναι γεγονός πως οι διατάξεις αυτές περιλαμβάνουν όχι μόνο τις κλασσικές μορφές προσβολής της προσωπικότητας, όπως για παράδειγμα μια εξύβριση στο δρόμο, καταλαμβάνουν φυσικά και περιπτώσεις προσβολών προσαρμοσμένων στα νέα κοινωνικά δεδομένα, δηλαδή με έντονα στοιχεία αλλοδαπότητας μέσω της ευρύτατης διάδρασης των ατόμων μέσω του διαδικτύου. Στις περιπτώσεις αυτές, όπου ο κυβερνοχώρος τείνει να κυριαρχήσει στη διασυνωριακή επικοινωνία των ανθρώπων, η προσβολή της προσωπικότητας στο διαδίκτυο παρουσιάζει μια συνθήκη μάλλον συνηθέστερη και πλέον εδραιωμένη, αναδεικνύοντας τόσο ζητήματα που άπτονται τόσο στην ανεύρεση της μορφής της προσβολής, όσο και του τόπου που εν τέλει αυτή έλαβε χώρα.

2.1. Η προσβολή της τιμής και της υπόληψης στο διαδίκτυο

Η εξέλιξη και η ευρεία αποδοχή της χρήσης του διαδικτύου ως κυρίαρχο μέσο επικοινωνίας και πληροφόρησης έχει δώσει τη δυνατότητα σε κάθε χρήστη των υπηρεσιών του να εκφράζει ανά πάσα ώρα και στιγμή της ημέρας τη γνώμη του ελεύθερα, ανώνυμα και οικονομικά. Παράλληλα, η ελευθερία αυτή έχει οδηγήσει, όπως είναι φυσικό, σε αύξηση των περιπτώσεων προσβλητικών και δυσφημιστικών σχολίων και διαφόρων αξιολογικών και υποκειμενικών κρίσεων.

Οι τρόποι με τους οποίους είναι δυνατό να προσβληθεί η τιμή και η υπόληψη στο διαδίκτυο είναι διάφοροι. Μερικά παραδείγματα είναι η αποστολή υβριστικών ηλεκτρονικών επιστολών (e-mails), αναρτήσεις σχολίων ή φωτογραφιών σε διάφορες ιστοσελίδες και forakoινωνικής δικτύωσης (facebook, twitter, κλπ). Η προσβολή συνίσταται είτε σε λεκτικούς χαρακτηρισμούς είτε σε αναρτήσεις εικόνων ή videoτα οποία είναι δυνατόν να δημιουργήσουν λανθασμένες εντυπώσεις για το άτομο το οποίο απεικονίζεται, είτε ο συνδυασμός αυτών.

Τέτοιες περιπτώσεις έχουν απασχολήσει και την ελληνική νομολογία. Έχει κριθεί ότι αποτελεί προσβολή της τιμής και της υπόληψης ανάρτηση στο διαδίκτυο, και συγκεκριμένα στο facebookεγγραφών για την εργασία και την επαγγελματική εξέλιξη ακαδημαϊκού, οι οποίες συνοδεύονταν από απαξιωτικά για εκείνη κείμενα και εστάλησαν μέσω emailσε πάνω από 300 ηλεκτρονικές διευθύνσεις πολιτικών, δημοσιογράφων και έτερων ακαδημαϊκών³⁵. Σε άλλη

³⁴Ζουμπουλίδης Σ, *Προσβολές της προσωπικότητας και της τιμής στο Διαδίκτυο*, Ενθα, Νοέμβριος 2021, σελ. 48 επ.

³⁵ΕφΔωδ 36/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

περίπτωση που απασχόλησε τα ελληνικά δικαστήρια, κρίθηκε επίσης ότι η χρήση προσώπου σε βίντεο αναρτημένο σε ιστοσελίδα συνιστά προσβολή της τιμής και της υπόληψης όταν αυτό γίνεται υπό συνθήκες μειωτικές για την προσωπικότητά του μέσω της χρήσης τεχνολογίας δημιουργίας μορφασμών ή στάσεων αφύσικων.

Πέρα από την προσβολή της τιμής και της υπόληψης των απλών ατόμων που συνθέτουν την καθημερινότητα (πχ προσβολή της προσωπικότητας χρηστών που γνωρίζονται και είναι φίλοι στο Facebook), συχνές είναι οι περιπτώσεις δυσφημιστικών δημοσιευμάτων αναρτημένων στο διαδίκτυο σχετικά με πρόσωπα της επικαιρότητας. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι δυσκολίες που παρουσιάζουν τα ζητήματα προσδιορισμού των αρμοδίων για την επίλυση της διαφοράς δικαστηρίων και την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου ή εφαρμοστέων δικαίων με βάση τα οποία θα γίνει ο προσδιορισμός της βλάβης είναι ακόμα μεγαλύτερα, δεδομένου ότι τα πρόσωπα αυτά είναι πρόσωπα παγκοσμίου φήμης και γνωστά σε μεγάλο αριθμό ατόμων. Για παράδειγμα, τα Βρετανικά δικαστήρια είχε απασχολήσει η περίπτωση δυσφημιστικού δημοσιεύματος στην ιστοσελίδα της DailyMail με τίτλο «Θα έπρεπε η Kate Winslet να κερδίσει το όσκαρ της πιο εκνευριστικής ηθοποιού;» συνοδευόμενο από επιπλέον δυσφημιστικά σχόλια για την εξωτερική εμφάνιση της ηθοποιού και γυμνές φωτογραφίες οι οποίες είχαν αποσπαστεί από ταινίες της³⁶.

Το μεγαλύτερο, ίσως πρόβλημα που ανακύπτει από τις περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας στο διαδίκτυο είναι η ανωνυμία που προσφέρεται στους χρήστες του. Το επίπλαστο συναίσθημα προστασίας που προσφέρει η ανωνυμία πίσω από την οθόνη ενισχύει την ελευθερία του λόγου, αφού οι άνθρωποι ενθαρρύνονται να εκφράσουν απόψεις και σκέψεις τις οποίες πολύ δύσκολα έως και καθόλου θα εξέφραζαν επωνύμως. Με τον τρόπο αυτό, όμως, αυξάνονται οι περιπτώσεις όπου οι χρήστες, εκμεταλλευόμενοι ακριβώς την προστασία που τους προσφέρει η δυνατότητα να διατηρήσουν την ταυτότητά τους μυστική, οδηγούνται στην παραβίαση δικαιωμάτων τρίτων προσώπων, όπως είναι το δικαίωμα στην προσωπικότητα.

Η ανομοιομορφία των διαφόρων εννόμων τάξεων στην αντιμετώπιση των ζητημάτων αυτών έγκειται ακριβώς στη στάθμιση των δύο δικαιωμάτων, δηλαδή εκείνο της προσωπικότητας με εκείνο της ελευθερίας του λόγου, εφόσον αυτή γίνεται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε κράτος μέλος. Ειδικότερα στις περιπτώσεις αυτές η ανεύρεση των στοιχείων του χρήστη αποδεικνύεται ως ένα εγχείρημα, αν όχι ακατόρθωτο, εξαιρετικά δυσχερές, με αποτέλεσμα το θύμα της προσβολής να στρέφεται προς τον πάροχο της υπηρεσίας διαδικτύου³⁷. Και εκεί όμως προβάλλεται είτε ο σκόπελος του απορρήτου των επικοινωνιών, είτε το γεγονός ότι οι πάροχοι των υπηρεσιών δεν ευθύνονται με βάση νομοθετικές ρυθμίσεις για τη ευθύνη ενδιάμεσων παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου, καθώς αυτοί απλώς φιλοξενούν απλώς τα σχόλια και τις αναρτήσεις των χρηστών, χωρίς ωστόσο να ευθύνονται για αυτά.

Το ζήτημα της ευθύνης του παρόχου υπηρεσιών αναφορικά με το πρόβλημα της ανωνυμίας απασχόλησε κατά καιρούς τα δικαστήρια. Μόλις το 1995, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ν. Υόρκης στην υπόθεση *StrattonOakmontvProdigy*, έκανε δεκτό ότι ο πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου ευθυνόταν για τα δυσφημιστικά σχόλια που ανήρτησε ανώνυμα χρήστης κατά επενδυτικής

³⁶[2009] EWHC 2735

³⁷Γιαννόπουλος Γ., *Η ευθύνη των παρόχων υπηρεσιών στο Internet*, 2013, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 82

τραπεζικής εταιρίας, δύο χρόνια αργότερα το Εφετείο των Ηνωμένων Πολιτειών στην υπόθεση *Zeran v. America Online*, στα ίδια πραγματικά περιστατικά έκρινε πως καμία ευθύνη δε φέρει ο πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου για ανώνυμες αναρτήσεις χρηστών του³⁸.

Παρατηρώντας την ευρωπαϊκή νομοθεσία και νομολογία διαπιστώνεται μια διαφορετική μεταχείριση των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου ως προς την ευθύνη τους για τις ειδήσεις και το υλικό που αναρτώνται στο διαδίκτυο. Αρχικά, ως θεμελιώδης κανόνας λειτουργίας ορίζεται η απαλλαγή προληπτικής υποχρέωσης ελέγχου του περιεχομένου που αναρτούν οι χρήστες. Η Οδηγία 2000/31 για το ηλεκτρονικό εμπόριο ήταν εξόχως καθοριστική³⁹. Ορίζοντας τους φορείς παρόχων υπηρεσιών ως «κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που παρέχει μια υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας» στα άρθρα 12-15 καθιερώνουν τον κανόνα της απαλλαγής από την ευθύνη για τις απλώς αναμεταδιδόμενες ή αποθηκευμένες πληροφορίες στην α) απλή μετάδοση πληροφοριών, β) στην αποθήκευση σε κρυφή μνήμη και γ) στην αποθήκευση πληροφοριών (φιλοξενία). Ωστόσο, ο κανόνας αυτός αίρεται σε περίπτωση που είτε ο φορέας παροχής υπηρεσιών λαμβάνει γνώση περί της ανάρτησης παράνομου περιεχομένου είτε αποτελεί την αφετηρία μετάδοσης τέτοιου υλικού είτε δεν προβαίνει σε καμία ενέργεια επανόρθωσης της ζημίας μέσω απόσυρσής του, εφόσον λαμβάνει γνώση. Ο εν λόγω κανόνας αποτυπώνεται πανηγυρικά στο άρθρο 15 της Οδηγίας όπου καθιερώνεται η απουσία γενικής υποχρέωσης ελέγχου. Ωστόσο, σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο, τα κράτη μέλη δύνανται να υποχρεώσουν τους φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας να ενημερώνουν πάραυτα τις αρμόδιες κρατικές αρχές για τυχόν υπόνοιες περί χορηγούμενων παρανόμων πληροφοριών ή δραστηριοτήτων που επιχειρούν αποδέκτες των υπηρεσιών τους ή να ανακοινώνουν στις αρμόδιες αρχές, κατ' αίτησή τους, πληροφορίες που διευκολύνουν την εντόπιση αποδεκτών των υπηρεσιών τους με τους οποίους έχουν συμφωνίες αποθήκευσης. Επιπρόσθετα, στο άρθρο 16 της Οδηγίας ενθαρρύνεται η κατάρτιση κωδίκων δεοντολογίας, σε εθνικό επίπεδο, προκειμένου να επιτευχθεί κατάλληλη ψηφιακή ασφάλεια και να θωρακιστεί η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Κατ' επιταγή της Οδηγίας τα κράτη μέλη δεν επιβάλλουν στους φορείς παροχής υπηρεσιών διαδικτύου γενική υποχρέωση ελέγχου των πληροφοριών, ούτε υποχρέωση αναζήτησης γεγονότων. Χαρακτηριστική είναι, ωστόσο, η περίπτωση των blogs όπου σύμφωνα με τη ως άνω οδηγία ο πάροχος δεν πρέπει να έχει ευθύνη γενικά για την ανάρτηση προσβλητικού περιεχομένου από τρίτον χρήστη, οφείλει όμως να προβεί στην αφαίρεσή της, εκτός από την περίπτωση όπου την ανάρτηση την κάνει ο ίδιος ο διαχειριστής του ιστολογίου, οπότε θα φέρει και την πλήρη ευθύνη για αυτή⁴⁰.

Ο κανόνας της απαλλαγής προληπτικής ευθύνης και των αντίστοιχων προϋποθέσεων για την υπαιτιότητα των φορέων παροχής υπηρεσιών, έτσι όπως προβλέπονται στην Οδηγία 2000/31, επαναδιατυπώθηκε από το Δικαστήριο της Ένωσης μέσω μιας σειράς αποφάσεων. Επιβεβαιώνοντας την αρχή της ουδετερότητας των φορέων στο πεδίο της ελευθερίας

³⁸ *Stratton Oakmont Inc. v. Prodigy Services Co.*, 1995 WL 323710 (N.Y. Sup. Ct. 1995)

³⁹ Οδηγία 2000/31/ΕΚ

⁴⁰ Κ. Κουρούπης, *Η ευθύνη των παρόχων Υπηρεσιών Πρόσβασης και Φιλοξενίας στη ρύθμιση της ελευθερίας έκφρασης στο διαδίκτυο: νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις*, Επιθεώρηση Δικαίου Πληροφορικής, 2021, διαθέσιμο στο: <http://ejournals.lib.auth.gr/infolawj/>

έκφρασης το Δικαστήριο του Στρασβούργου σε σχετική υπόθεση όπου εξετάστηκε το ζήτημα ανάρτησης δυσφημιστικών σχολιασμών στο διαδίκτυο, καταδίκασε τη χώρα για παραβίαση του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης των επιχειρηματιών προσφευγόντων που διέθεταν ειδησεογραφικές διαδικτυακές πλατφόρμες, που άφηναν περιθώρια στους επισκέπτες να σχολιάζουν κατά εταιριών ακινήτων⁴¹. Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν στάθμισαν ικανοποιητικά τα αντικρουόμενα συμφέροντα και ενθάρρυναν τους παρόχους διαδικτυακών υπηρεσιών να κλείσουν τις πλατφόρμες τους. Επίσης, σε άλλη υπόθεση το Δικαστήριο του Στρασβούργου απάλλαξε ειδησεογραφικό ιστολόγιο (site) για το περιεχόμενο των ενεργών συνδέσμων (link) που είναι συνδεδεμένο⁴². Η καταδίκη του ιστολογίου για το δυσφημιστικό περιεχόμενο ενεργού συνδέσμου, παρεμποδίζει την διάδοση των πληροφοριών στο διαδίκτυο και παραβιάζει την ελευθερία έκφρασης. Στην εν λόγω υπόθεση υπογραμμίστηκε η σημασία των υπερσυνδέσμων(hyperlinks) για τη μετάδοση της πληροφορίας και δόθηκε ξεχωριστή έμφαση στη δράση των φορέων. Ειδικότερα, αποφασιστικός παράγοντας για την απόδοση ευθυνών ήταν η υιοθέτηση ή όχι της αμφισβητούμενης είδησης από το δημοσιογραφικό ιστολόγιο, η περαιτέρω διάδοσή του χωρίς προηγούμενη έγκριση και η απουσία γνώσης ή ενημέρωσης περί τυχόν παράνομου ή/καιπροσβλητικού περιεχομένου.

Το ζήτημα αυτό απασχόλησε και το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά στην υπόθεση Crookes v. Newton. Ο Newton διέθετε και λειτουργούσε διαδικτυακό τόπο όπου δημοσίευσε ένα άρθρο στο οποίο περιέχονταν deeplinks (βαθείς – απώτεροι υπερσύνδεσμοι) σε άλλες ιστοσελίδες οι οποίες περιείχαν δυσφημιστικές πληροφορίες για τον Crookes. Ο τελευταίος μήνυσε τον πρώτο διότι μέσω της χρήσης των υπερσυνδέσμων αυτών, οι οποίοι οδηγούσαν σε δυσφημιστικό υλικό, ο δεύτερος ουσιαστικά δημοσίευσε εν τέλει τις δυσφημιστικές πληροφορίες⁴³.

Το Δικαστήριο στο αμφιλεγόμενο ζήτημα έδωσε τις εξής απαντήσεις. Ουσιαστικά απεφάνθη πως οι υπερσύνδεσμοι είναι θεμελιωδώς διαφορετικές παραπομπές από τις λοιπές πράξεις δημοσίευσης, κυρίως διότι ανταποκρίνονται σε κάτι το οποίο υπάρχει, αλλά χωρίς να μεταδίδουν απευθείας οι ίδιοι το περιεχόμενό του. Και στις δύο περιπτώσεις απαιτείται κάποια ενέργεια από τρίτο μέρος, προτού αυτό αποκτήσει εν τοις πράγμασι πρόσβαση στο περιεχόμενο⁴⁴. Ο ίδιος ο υπερσύνδεσμος ως σημαινόμενο είναι κάτι ουδέτερο, παρά το γεγονός ότι η πρόσβαση στο περιεχόμενο είναι σαφώς πιο άμεση και πιο ευχερής μέσω των υπερσυνδέσμων παρά μέσω των υποσημειώσεων. Περαιτέρω, επιπλέον επιχείρημα προβλήθηκε ότι η εισαγωγή του υπερσυνδέσμου σε ένα κείμενο δε δίνει στο συγγραφέα τον έλεγχο επί του περιεχομένου στο παραπεμπόμενο άρθρο προς το οποίο έχει παραπέμψει. Ένας υπερσύνδεσμος από μόνος του ουδέποτε θα έπρεπε να θεωρηθεί, σύμφωνα με το δικαστήριο, «δημοσίευση» του περιεχομένου στο οποίο αναφέρεται. Όταν ένα πρόσωπο ακολουθεί έναν υπερσύνδεσμο προς μια δευτερεύουσα πηγή που περιέχει δυσφημιστικό περιεχόμενο, ο δημιουργός ή ο δημοσιεύσας το δυσφημιστικό κείμενο στο παράγωγο υλικό είναι το υπεύθυνο πρόσωπο. Μόνο όταν ένας υπερσύνδεσμος περιέχει πληροφορία από το συνδεδεμένο

⁴¹Κ. Κουρούπης, *Η ευθύνη των παρόχων Υπηρεσιών Πρόσβασης και Φιλοξενίας στη ρύθμιση της ελευθερίας έκφρασης στο διαδίκτυο: νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις*, Επιθεώρηση Δικαίου Πληροφορικής, 2021, διαθέσιμο στο: <http://ejournals.lib.auth.gr/infolawj/>

⁴² ΕΔΔΑ, MaqyarJetiZrtv. Hungary, αρ. προσφ, 11257/2016, 4.12.2018

⁴³Crookesv. Newton, 2011, SCC, 47

⁴⁴Crookesv. Newton, 2011, SCC, 48

υλικό κατά τρόπο που όντως επαναλαμβάνει το δυσφημιστικό περιεχόμενο, θα μπορούσε να θεωρηθεί «δημοσίευση» από τον τοποθετήσαντα τον υπερσύνδεσμο. Με το σκεπτικό αυτό, συνεπώς, το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά έκρινε, κατά πλειοψηφία, ότι δεν συνιστά δυσφήμιση η ύπαρξη σε μια ιστοσελίδα συνδέσμων που παραπέμπουν σε άλλες ιστοσελίδες όπου κι υπάρχει το δυσφημιστικό δημοσίευμα.

Η απαλλαγή των παρόχων υπηρεσιών διαδικτύου από ενδεχόμενη ευθύνη τους για την ανάρτηση από ανώνυμους χρήστες προσβλητικών για την τιμή και την υπόληψη σχολίων για τρίτους είχε ως αποτέλεσμα τα θιγόμενα πρόσωπα να μένουν απροστάτευτα από τέτοιου είδους συμπεριφορές. Προκειμένου να βρεθεί μια διέξοδος προς την προστασία των ευάλωτων αυτών χρηστών, οι ίδιοι συχνά ζητούν από τους παρόχους υπηρεσιών διαδικτύου να τους γνωστοποιήσουν τα στοιχεία των χρηστών οι οποίοι προβαίνουν σε τέτοιου είδους προσβολές. Αυτό όμως ενδεχομένως έρχεται σε πολλές έννομες τάξεις σε σύγκρουση με την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών, δικαίωμα το οποίο προστατεύεται ακόμη και συνταγματικά, όπως για παράδειγμα στην ελληνική έννομη τάξη.

Καθοριστική θεωρείται η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση *Delfi AS v Estonia* όπου για πρώτη φορά το Δικαστήριο δέχτηκε τη δυνατότητα απόδοσης ευθύνης σε παρόχους υπηρεσιών στο διαδίκτυο. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ κλήθηκε να εξετάσει καταγγελία σχετιζόμενη με την ευθύνη διαδικτυακής ειδησεογραφικής πύλης για τα σχόλια που ανήρτησαν οι χρήστες της⁴⁵. Η *Delfi AS* είναι εμπορική επιχείρηση, ιδιοκτήτρια μίας από τις ευρύτερα γνωστές διαδικτυακές πύλες ειδήσεων στην Εσθονία. Το 2006 είχε δημοσιεύσει άρθρο σχετικά με την αλλαγή δρομολογίων ακτοπλοϊκής εταιρίας και την οφειλόμενη σε αυτήν καθυστέρηση κατασκευής νέων συντομότερων διαδρομών προς διάφορα νησιά. Ως αποτέλεσμα τούτου, αναρτήθηκαν αρκετά αρνητικά ανώνυμα σχόλια, εκ των οποίων ορισμένα είχαν άκρως προσβλητικό και επιθετικό χαρακτήρα εναντίον του Λ., βασικού μετόχου της ακτοπλοϊκής εταιρείας. Ο Λ. προσέφυγε εναντίον της ειδησεογραφικής πύλης για προσβολή προσωπικότητας με αποτέλεσμα η τελευταία να καταδικαστεί σε χρηματική αποζημίωση ως υπεύθυνη. Μετά από την αίτηση του δικηγόρου του Λ., η *Delfi* αφαίρεσε τα επίμαχα σχόλια περίπου έξι εβδομάδες μετά τη δημοσίευσή τους.

Η εν λόγω υπόθεση συγκεντρώνει ιδιαίτερη βαρύτητα σε συνάρτηση με ορισμένα κρίσιμα στοιχεία που αποτέλεσαν τη βάση του σκεπτικού του Δικαστηρίου. Πιο συγκεκριμένα, ξεχωριστή έμφαση δόθηκε στον εμπορικό χαρακτήρα της λειτουργίας της *Delfi*, κάτι που ισοδυναμούν με (έμμεση) πρόσκληση σχολιασμού εκ μέρους αναγνωστών⁴⁶. Επιπλέον, αξίζει να τονιστεί ότι τα μέτρα μετριασμού της ευθύνης της εταιρίας, όπως η ύπαρξη ειδοποίησης στην ιστοσελίδα σύμφωνα με την οποία οι συντάκτες των σχολίων ήταν υπεύθυνοι για το περιεχόμενό τους, η απαγόρευση ανάρτησης σχολίων με προκλητικό και χυδαίο περιεχόμενο, η εγκατάσταση συστήματος ειδοποίησης για αφαίρεσης τέτοιων σχολίων βάσει φίλτρου, δεν απάλλαξαν την εταιρία από την ευθύνη της. Απεναντίας, το γεγονός ότι διατηρήθηκαν για αρκετό χρονικό διάστημα και ότι αναρτήθηκαν ως

⁴⁵Κ. Κουρούπης, *Η ευθύνη των παρόχων Υπηρεσιών Πρόσβασης και Φιλοξενίας στη ρύθμιση της ελευθερίας έκφρασης στο διαδίκτυο: νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις*, Επιθεώρηση Δικαίου Πληροφορικής, 2021, διαθέσιμο στο: <http://ejournals.lib.auth.gr/infolawj/>

⁴⁶ΕΔΔΑ, *Delfi AS v. Εσθονίας*, αριθμ. προσφ. 64569/09, 16.6.2015

απάντηση σε άρθρο που δημοσίευσε η προσφεύγουσα εταιρεία σε ειδησεογραφική πύλη την οποία η ίδια διαχειριζόταν επαγγελματικά και εκμεταλλεγόταν εμπορικά, οδήγησαν το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο να επιρρίψουν ευθύνη στον πάροχο υπηρεσιών, υιοθετώντας την απόφαση των εσθονικών δικαστηρίων και απορρίπτοντας οποιουσδήποτε ισχυρισμούς περί παραβίασης του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης. Αξιολογώντας την απόφαση του Δικαστηρίου στην εν λόγω υπόθεση δύναται να υποστηριχτεί ότι τρία είναι τα κύρια στοιχεία που συνηγόρησαν υπέρ της ευθύνης των παρόχων: αρχικά, ο αδιαμφισβήτητος υβριστικός και προσβλητικός χαρακτήρας των σχολίων που αναρτήθηκαν, έπειτα η εμπορική ιδιότητα του παρόχου και, τέλος, η ανεπάρκεια των ληφθέντων μέτρων για την απομάκρυνση αντίστοιχου περιεχομένου.

2.2. Προσβολή του δικαιώματος επί της εικόνας

Στοιχείο εντόνως προβληθέν εκ μέρους των χρηστών του διαδικτύου είναι η εικόνα του προσώπου. Ως δικαίωμα επί της ίδιας εικόνας περιγράφεται η εξουσία εκείνη του προσώπου να καθορίζει το ίδιο για την αποτύπωση, τη διάδοση ή τη δημόσια έκθεση της απεικόνισης της μορφής του⁴⁷. Η εικόνα ενός προσώπου δεν ανήκει στους κοινωνούς της έκθεσης αυτής, παρά μόνο σε εκείνον που παριστάνει, και για το λόγο αυτό, όταν αυτή αποτυπώνεται από άλλον με φωτογράφιση ή άλλον τρόπο ή προβάλλεται δημοσίως, χωρίς τη συναίνεση του εικονιζόμενου, το γεγονός αυτό αποτελεί καθαυτό παράνομη προσβολή της προσωπικότητας υπό τη έκφανση του δικαιώματος στην εικόνα και δεν απαιτείται να προσβάλλεται συγχρόνως κάποια άλλη έκφανση της προσωπικότητας, όπως η τιμή ή η υπόληψη του προσώπου⁴⁸. Στην ευρύτετη αυτή έννοια της εικόνας του προσώπου εμπίπτουν, πέρα της φωτογραφικής απεικόνισης, και οι κινούμενες εικόνες, οι γελοιογραφίες, τα σκίτσα, τα προϊόντα φωτομοντάζ και η εικόνα σωσία διάσημου προσώπου⁴⁹. Στις περισσότερες φορές η συγκεκριμένη προσβολή είναι πιθανό να συνοδεύεται και από προσβολή του ιδιωτικού βίου ή της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι προσβολής της εικόνας ενός προσώπου ως στοιχείο της προσωπικότητας, όπως για παράδειγμα η διάδοση της μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, το ανέβασμα της σε ιστοσελίδα ή σε ιστολόγιο, η εξαγωγή εικόνας ήδη αναρτημένης στο διαδίκτυο για επεξεργασία ή περαιτέρω αναδημοσίευση, ακόμη και η παροδικότητα της εμφάνισης της εικόνας σε μια ιστορία στα κοινωνικά δίκτυα (λ.χ. InstaStory, TikTok).

Η ύπαρξη ή μη άδεια ή συναίνεσης του εικονιζόμενου είναι ιδιαίτερα κρίσιμο στοιχείο για την ύπαρξη ή μη προσβολής του δικαιώματος επί της ίδιας εικόνας. Η ελληνική νομολογία έχει δεχθεί ότι ακόμη και η ανάρτηση στον προσωπικό λογαριασμό στο facebook εκ μέρους του μη έχοντα την επιμέλεια των τέκνων γονέα (και χωρίς τη συναίνεση εκείνου που την έχει) φωτογραφιών των ανήλικων τέκνων του, προσβάλλει το δικαίωμα των ανήλικων τέκνων στην εικόνα τους⁵⁰. Επιπλέον, έχει κριθεί ότι η δημοσίευση σε ιστοσελίδες μαζί με δυσφημιστικά άρθρα και φωτογραφίες του θιγόμενου χωρίς την προηγούμενη άδεια ή συναίνεση του αποτελεί προσβολή της προσωπικότητάς

⁴⁷Καρακώστας Ι., *Δίκαιο & Ίντερνετ: νομικά ζητήματα του διαδικτύου*, Εκδ. Σάκκουλας, 2009, σελ. 56

⁴⁸Καρακώστας Ι., *Δίκαιο και ΜΜΕ*, Εκδ. Σάκκουλας, 2005, σελ. 275

⁴⁹Καρακώστας Ι., *Δίκαιο και ΜΜΕ*, Εκδ. Σάκκουλας, 2005, σελ.276

⁵⁰ΕφΑθ 34697/2010 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

του και ως ατόμου και ως προσωπικότητας, ασχέτως ένα το πρόσωπό του είναι ήδη γνωστό στο κοινό με δημοσιεύσεις της φωτογραφίας του προσωπικά από τον ίδιο⁵¹.

Ιδιαίτερο προβληματισμό εγείρει η περίπτωση εάν μπορεί να ελλείπει η συναίνεση για τη δημοσίευση όταν από αυτή επέρχεται εν τέλει η ενίσχυση της φήμης του εικονιζόμενου προσώπου. Ενώπιον των γαλλικών δικαστηρίων έχει κριθεί ότι η χωρίς άδεια δημοσίευση σε ιστοσελίδα αφιερωμένη σε ένα είδος αθλήματος, φωτογραφιών διάσημου αθλητή στο συγκεκριμένο άθλημα πράγματι αποτελεί προσβολή του δικαιώματος στην εικόνα του και αξιολογικά αδιάφορο παραμένει το γεγονός ότι η ιστοσελίδα όντως συνέβαλε στην ενίσχυση της φήμης του αθλητή⁵². Αντιθέτως, το ελληνικό Ανώτατο Ακυρωτικό σε παρόμοια περίπτωση αναδημοσίευση φωτογραφίας αθλητή χωρίς τη συναίνεση ή άδεια του προχώρησε σε διαφορετικές αξιολογικές παραδοχές και απεφάνθη ότι ουσιαστικά η φωτογραφία ήταν αποτέλεσμα καλλιτεχνικής εργασίας και αυτή ήταν προς όφελος του εικονιζόμενου, και καθώς θα μπορούσε να αποδειχθεί ιδιαίτερα επικερδής για την επαγγελματική του πορεία μέσω του διαφημιστικού σκοπού που επιτελούσε, αναιρείται η προσβολή της προσωπικότητάς του. Βλέπουμε, συνεπώς, πως το ελληνικό δικαστήριο διατύπωσε ένα οικονομικό κριτήριο ως αντιστάθμισμα για τον καθορισμό αν πράγματι συντελέστηκε προσβολή ή όχι, αξιολογώντας ενδεχόμενα κέρδη που αποκόμισε ο θιγόμενος, τα οποία εν τέλει αίρουν το παράνομο της πράξεως⁵³.

Ειδικότερο ζήτημα αποτελεί κατά πόσο είναι νόμιμη η δημοσίευση της εικόνας προσώπου χωρίς τη συναίνεσή του όταν αυτό βρίσκεται σε δημόσιο χώρο (πλατεία, δρόμο). Για πρώτη φορά στο χώρο του διαδικτύου το θέμα ανέκυψε με αφορμή τη διαδικτυακή εφαρμογή τρισδιάστατης χαρτογράφησης και εικονικής περιήγησης (GoogleStreetView), η οποία παρέχει τη δυνατότητα εικονικής περιήγησης στις δημόσιες οδούς και τους χώρους των μεγάλων, και όχι μόνο, αστικών κέντρων, όπου αναγκαστικά εμφανίζονται και τα πρόσωπα τα οποία διέρχονται κατά τη χρονική στιγμή καταγραφής της εικόνας⁵⁴. Η ίδια η Google, αναγνωρίζοντας το τεράστιο ζήτημα το οποίο θα επρόκειτο να δημιουργηθεί από τη λειτουργία και τη διάδοση μιας κατά τ' άλλα χρηστικότητας εφαρμογής, έδωσε τη λύση μέσω ορισμένων τεχνικών ανωνυμοποίησης που χρησιμοποίησε (π.χ. τεχνική θόλωσης του προσώπου) ώστε να μην είναι αναγνωρίσιμα τα πρόσωπα που απεικονίζονται⁵⁵.

Το ζήτημα αντιμετωπίστηκε και σε ελληνικό επίπεδο μέσω της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, καθώς ανακύπτουν και ζητήματα τα οποία άπτονται των αρμοδιοτήτων της. Συγκεκριμένα, υπήρξε παρόμοια περίπτωση όπου ελληνική εταιρία γεωπληροφορικής προέβη σε φωτογράφιση περιοχών την Αθήνα από κινητό συνεργείο με σκοπό την παροχή υπηρεσίας εικονικής περιήγησης στους δρόμους της Θεσσαλονίκης, της Αθήνας, και των Τρικάλων. Αναφορικά με την απεικόνιση προσώπων, η Αρχή έθεσε ως προϋπόθεση για τη νομιμότητα της δραστηριότητας αυτής την εφαρμογή της τεχνικής «θόλωσης» πριν από την παροχή τα υπηρεσίας

⁵¹ ΕφΑθ 164/2011 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

⁵² Συνοδινού Τ-Ε., *Η εικόνα στο δίκαιο*, 2007, Εκδ. Σάκκουλας, 2007, σελ.211

⁵³ ΑΠ 385/2011 ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

⁵⁴ Κόμνιος Κ., *Η νομιμότητα διαδικτυακών εφαρμογών τρισδιάστατης χαρτογράφησης και εικονικής περιήγησης (GoogleStreetView)*, ΔιΜΕΕ 2010, σελ. 170

⁵⁵ Κόμνιος Κ., *Η νομιμότητα διαδικτυακών εφαρμογών τρισδιάστατης χαρτογράφησης και εικονικής περιήγησης (GoogleStreetView)*, ΔιΜΕΕ 2010, σελ. 173

στο κοινό μέσω του διαδικτύου, και με τρόπο μάλιστα ώστε να μην είναι δυνατή η αντίστροφη μηχανική «ξεθλώματος» των πλάνων⁵⁶.

Η τεχνική αυτή της αλλοίωσης πρόκειται για έναν κλασσικό τρόπο με τον οποίο οι διάφοροι φορείς μπορούν να αναρτούν πληροφορίες στο διαδίκτυο, χωρίς ωστόσο να προβαίνουν σε αθέμιτη και παράνομη προβολή της εικόνας άλλου προσώπου το οποίο δεν επιθυμεί την έκθεση της εικόνας του δημοσίως στο διαδίκτυο. Πρόσφατα, το Γραφείο της Επιτρόπου Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα της Κυπριακής Δημοκρατίας επέβαλε πρόστιμο ύψους δεκατεσσάρων χιλιάδων ευρώ σε ιατρό για την παράνομη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων ασθενή⁵⁷. Συγκεκριμένα, η ιατρός ζήτησε από την πελάτισσά της και καταγγέλουσα να βιντεογραφήσει τον εαυτό της στο προσωπικό τηλέφωνο της ιατρού, τόσο πριν τη διεξαγωγή ρινοπλαστικής επέμβασης όσο και μετά. Αρκετούς μήνες αργότερα, διαπιστώθηκε από φιλικό πρόσωπο της κατεγγέλουσας πως στο επίσημο προφίλ του ιατρού στο Instagram δημοσιεύτηκε σαν διαφημιστικό σποτάκι το πριν και το μετά της ρινοπλαστικής, χωρίς να έχει υπάρξει κάποια αλλοίωση στα χαρακτηριστικά του προσώπου της, και το ίδιο βίντεο δημοσιεύτηκε και στο Instagramtv (IGTV). Η καταγγέλουσα, η οποία ουδέποτε είχε δώσει τη συγκατάθεσή της να δημοσιευτεί η εικόνα της αποκαλύπτοντας την ταυτότητά της, παρά μόνο να χρησιμοποιηθεί το εν λόγω υλικό για ιατρικούς σκοπούς, ζήτησε να διαγραφούν οι βιντεοσκοπήσεις από το Instagram, γεγονός το οποίο έπραξε αμέσως το ιατρείο, όμως η Επίτροπος λαμβάνοντας υπόψιν το μεγάλο αριθμό ακολούθων (followers) της σελίδας στο Instagram, στον οποίο εκτέθηκε η εικόνα και κατά συνέπεια αποκαλύφθηκε και η ταυτότητα της καταγγέλουσας, επέβαλλε το συγκεκριμένο πρόστιμο, παρά το σύντομο χρονικό διάστημα της αναρτήσεως⁵⁸.

2.3. Προσβολή του Ονόματος στο Διαδίκτυο

Ένα ακόμη στοιχείο της προσωπικότητας που μπορεί να υποστεί προσβολή μέσω του διαδικτύου είναι το όνομα, και συγκεκριμένα το ονοματεπώνυμο ως στοιχείο προσδιοριστικό της ταυτότητας του προσώπου. Στην ίδια κατηγορία προστασίας εμπίπτουν, σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο το ψευδώνυμο αλλά και η επωνυμία του νομικού προσώπου, η οποία ωστόσο προστατεύεται από ειδικότερες διατάξεις του νόμου περί αθέμιτου ανταγωνισμού.

Στο διαδίκτυο το όνομα ενός προσώπου μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως όνομα χώρου ιστοσελίδας, ως όνομα ιστολογίου, ή ως όνομα λογαριασμού ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή λογαριασμού σε ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης.

⁵⁶ ΑΠΔΠΧ απόφαση 117/2012, διαθέσιμη στο: <http://www.dpa.gr>

⁵⁷ Απόφαση Επιτρόπου Προστασίας Δεδομένου Προσωπικού Χαρακτήρα της 6^{ης} Σεπτεμβρίου 2019, διαθέσιμη στο: [https://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/all/0FE8ABFD413427C8C2258488002E4FF1/\\$file/%CE%91%CE%9D%CE%9F%CE%9D%CE%A5%CE%9C%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%97%20%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%A6%CE%91%CE%A3%CE%97%20%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%20%CF%83%CE%B5%20Instagram.pdf?openelement](https://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/all/0FE8ABFD413427C8C2258488002E4FF1/$file/%CE%91%CE%9D%CE%9F%CE%9D%CE%A5%CE%9C%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%97%20%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%A6%CE%91%CE%A3%CE%97%20%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%20%CF%83%CE%B5%20Instagram.pdf?openelement)

⁵⁸ Απόφαση Επιτρόπου Προστασίας Δεδομένου Προσωπικού Χαρακτήρα της 6^{ης} Σεπτεμβρίου 2019, διαθέσιμη στο: [https://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/all/0FE8ABFD413427C8C2258488002E4FF1/\\$file/%CE%91%CE%9D%CE%9F%CE%9D%CE%A5%CE%9C%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%97%20%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%A6%CE%91%CE%A3%CE%97%20%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%20%CF%83%CE%B5%20Instagram.pdf?openelement](https://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/all/0FE8ABFD413427C8C2258488002E4FF1/$file/%CE%91%CE%9D%CE%9F%CE%9D%CE%A5%CE%9C%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%97%20%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%A6%CE%91%CE%A3%CE%97%20%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%20%CF%83%CE%B5%20Instagram.pdf?openelement)

Τα ελληνικά δικαστήρια αντιμετώπισαν ήδη από το 2001 περίπτωση προσβολής του ονόματος μέσω του διαδικτύου ως έκφανση του δικαιώματος στην προσωπικότητα⁵⁹. Στη συγκεκριμένη περίπτωση τρίτος δημιούργησε ιστοσελίδα στο διαδίκτυο όπου αναρτήθηκαν αποσπάσματα έργων και βιογραφικό σημείωμα με υποτιμητικά σχόλια και παράλληλη δημοσίευση του ονόματος και της φωτογραφίας συγγραφέως χωρίς την άδειά της. Το δικαστήριο έκανε δεκτό πως είχε λάβει χώρα εν γένει προσβολή της προσωπικότητας της συγγραφέως μέσω της ανάρτησης όλων αυτών στοιχείων χωρίς να έχει δοθεί προγενέστερα η συγκατάθεσή της για τη δημοσίευση αυτή.

Η ολοένα και αυξανόμενη χρήση των ιστοσελίδων και εφαρμογών κοινωνικής δικτύωσης όπως π.χ. του Facebook, Instagram, Twitter, TikTok κ.λπ. οδηγεί παράλληλα στην ταυτόχρονη αύξηση των περιπτώσεων προσβολής του ονόματος, καθώς έχει καταστεί ιδιαίτερα σύνθηες και εύκολο οι διάφοροι χρήστες ανά καιρούς να δημιουργούν λογαριασμούς ή προφίλ με ψευδώνυμο ή άλλο όνομα που ανήκει σε τρίτο πρόσωπο. Κλασικό παράδειγμα αποτελεί καταγγελία ελληνικού κόμματος για τη συνεχιζόμενη λειτουργία πλαστών λογαριασμών στο Twitter και Facebook στο όνομά του.

Στη Μ. Βρετανία το εμπόδιο της ανωνυμίας χρήστη αντιμετωπίστηκε από τα δικαστήρια με έναν αρκετά πρωτοποριακό για την εποχή τρόπο χωρίς να προβεί σε διαδικασία άρσης του απορρήτου. Ειδικότερα, στην υπόθεση του Donal Blaney⁶⁰, ιδιοκτήτη δικηγορικής εταιρείας, ο οποίος διατηρούσε ιστολόγιο αυξημένης επισκεψιμότητας, ανώνυμος χρήστη προέβη στη δημιουργία λογαριασμού στο Twitter με το όνομα αυτού, τοποθετώντας φωτογραφία από το ιστολόγιό του και προσαρτώντας επίσης σύνδεσμο προς το ιστολόγιο, φέρνοντας το δικαστήριο αντιμέτωπο με το ζήτημα της ανωνυμίας του χρήστη και της άρσης του απορρήτου ώστε να εντοπιστεί. Το δικαστήριο επέλεξε στην περίπτωση να επιδώσει μέσω του twitter την δικαστική απόφαση με το οποία διέτασσε το πρόσωπο που χρησιμοποιούσε ανώνυμα το μέσο αυτό κοινωνικής δικτύωσης να αναστείλει τη αποστολή μηνυμάτων μέσω της ταυτότητας ενός άλλου προσώπου.

Συχνές είναι οι περιπτώσεις προσβολής ονόματος διάσημων προσώπων, κυρίως μέσω της καταχώρησης domainname με τα ονόματα των προσώπων αυτών. Η καταχώρηση του domainname στις περιπτώσεις αυτές γίνεται είτε για την ικανοποίηση εμπορικών στόχων είτε για πωληθεί αργότερα σε εκείνους οι οποίοι πραγματικά έφεραν το όνομα αυτό⁶¹. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις domainname όπως jeniferaniston.com, juliaroberts.com, tomcruise.com κ.λπ. Η μεγάλη διάδοση τέτοιων περιπτώσεων σε συνδυασμό με το διαχωρισμό που υπάρχει στο αμερικάνικο δίκαιο μεταξύ του δικαιώματος στην προσωπικότητα και του δικαιώματος στη δημοσιότητα, ως αυτοτελές δικαίωμα οικονομικής εκμετάλλευσης της προσωπικότητας, μεταβιβάσιμο και κληρονομητό συμπληρωματικά με το γεγονός ότι πολλά πρόσωπα της επικαιρότητας εφαρμόζουν την πρακτική αυτή ώστε να αποκομίσουν οφέλη από τη σύναψη συμβάσεων διαφήμισης, οδήγησαν τα αμερικανικά δικαστήρια στην υιοθέτηση της άποψης πως στην περίπτωση εκμετάλλευσης στοιχείων της προσωπικότητας για την εκπλήρωση διαφημιστικών

⁵⁹ ΜΠρΑθ 1639/2011 ΤΝΠΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

⁶⁰ Donald Blaney v Person(s) unknown, (not reported), Thursday, 1 October 2009, Lewison J ChD διαθέσιμο στο: <https://sas-space.sas.ac.uk/5370/1/1942-2747-1-SM.pdf>

⁶¹ D. Lipton J, *Celebrity in Cyberspace: A Personality Rights Paradigm for Personal Domain Name Disputes*. 65 WASH. & Lee L. Rev. 1445 (2008). Available at: <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlu/vol65/iss4/5>

σκοπών, δεν στοιχειοθετείται προσβολή της προσωπικότητας, σε αντίθεση με το ελληνικό δίκαιο όπου στην προστασία του δικαιώματος στην προσωπικότητα εντάσσεται και η προστασία του δικαιώματος της οικονομικής εκμετάλλευσης των στοιχείων της.

2.4. Προσβολή του Ιδιωτικού Βίου και των Προσωπικών Δεδομένων

Πρόκειται για την πλέον συνήθη μορφή παραβίασης του δικαιώματος της προσωπικότητας, δεδομένου ότι πλέον η καθημερινότητα ενός ατόμου και ο χώρος μέσα στον οποίο αναπτύσσει μεγάλο μέρος της προσωπικότητάς του εξαρτάται μέσω διαφόρων υπηρεσιών του διαδικτύου. Τα smartphones, τα tablets και οι φορητοί υπολογιστές είναι «γεμάτοι» από τις αναμνήσεις μας, κομμάτια ολόκληρα του εαυτού μας, η καταγραφή των οποίων σε μια ηλεκτρονική συσκευή τα καθιστά εύκολη λεία σε επιτήδειους, ενώ η ευκολία καταγραφής μέσω το συσκευών αυτών ολόκληρων πλάνων και στιγμιότυπων της καθημερινής ζωής καθιστά το άτομο ευάλωτο σε τέτοιες «κυβερνοεπιθέσεις».

Στο χώρο του διαδικτύου η προσβολή της ιδιωτικής ζωής λαμβάνει χώρα μέσω της αποκάλυψης πληροφοριών ή εικόνων από τη σφαίρα του απορρήτου του ατόμου, χωρίς τη συγκατάθεση ή την εκπεφρασμένη επιθυμία αυτού να γνωστοποιηθούν οι πληροφορίες αυτές. Οι συνηθέστερες περιπτώσεις που προκύπτουν συνήθως είναι οι αθέμιτες δημοσιοποιήσεις πληροφοριών που σχετίζονται με την ιδιωτική ζωή διάσημων προσώπων, δεδομένου του υπεραυξημένου ενδιαφέροντος του κοινού τους για την προσωπική τους ζωή, αύξηση, ωστόσο, παρατηρείται και στην δημοσιοποίηση πλέον ιδιαίτερων προσωπικών στιγμών ατόμων, κυρίως με σκοπό το κοινωνικό διασυρμό και την εκδίκηση (revengeporn).

Ευρύτατα γνωστή είναι η υπόθεση του πριγκιπικού ζεύγους της Μ. Βρετανίας Γουίλιαμ και Κέιτ, όπου γαλλικό σκανδαλοθηρικό περιοδικό δημοσίευσε στην ιστοσελίδα του φωτογραφίες από τις διακοπές του ζευγαριού στη Ν. Γαλλία όπου η πριγκίπισσα Κέιτ εμφανιζόταν ημίγυμνη. Τη γαλλική δικαιοσύνη επίσης απασχόλησε η περίπτωση της παραβίασης της ιδιωτικής ζωής του ηθοποιού Olivier Martinez⁶², μέσω της δημοσίευσης σε βρετανικών συμφερόντων διαδικτυακό τόπο κειμένου στα αγγλικά με τον τίτλο « η Kylie Minogue και ο Olivier Martinez είναι και πάλι μαζί», η οποία έφτασε μέχρι την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος από τα γαλλικά δικαστήρια προς το ΔΕΕ όπου εξετάστηκαν δυσχερή ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου τα οποία θα αναλυθούν στη συνέχεια σε επόμενο κεφάλαιο.

Έκφανση του δικαιώματος στην προσωπικότητα, άκρως παρεπόμενη και συμπληρωματική της τεχνολογικής επικράτησης του διαδικτύου και εξειδίκευση του δικαιώματος στην προσωπικότητα αποτελεί το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού, δηλαδή του δικαιώματος που έχει κάθε άτομο να αποφασίζει μόνο του πότε και κάτω από ποιες προϋποθέσεις θα αποκαλύψει προσωπικές του πληροφορίες. Η διάσταση της ιδιωτικότητας που ουσιαστικά ενδιαφέρει στο πλαίσιο του διαδικτύου είναι η πληροφοριακή ιδιωτικότητα μέσω του ελέγχου επί της ροής των προσωπικών πληροφοριών⁶³.

⁶² ΔΕΕ 25.10.2011 συνεκδικαζόμενες υποθέσεις (eDate Advertising GmbH/X, Olivier Martinez/MGN), C-509/09 και C-161/10

⁶³ Τσεβάς Α., *Προσωπικά δεδομένα και μέσα ενημέρωσης*, Εκδ. Σάκκουλα, 2010, σελ. 150

Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στο διαδίκτυο είναι από τα πιο επίκαιρα και ταυτόχρονα δυσχερή ζητήματα. Αποτελεί πεδίο όπου αναδεικνύεται η κρισιμότητα των ζητημάτων τόσο της διεθνούς δικαιοδοσίας όσο και του εφαρμοστέου δικαίου, καθώς υπάρχουν ακόμα σημαντικές αποκλίσεις στην παρεχόμενη προστασία των προσωπικών δεδομένων μεταξύ των διαφόρων εννόμων τάξεων.

Οι διαφορές αυτές στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιλύονται μέσω της παροχής ιδιαίτερης έμφασης στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, μέσω ειδικού ενοποιημένου νομοθετικό πλαίσιο για την επεξεργασία και την κυκλοφορία τους (Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Και Του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 «Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων»). Σύμφωνα με το πνεύμα της νομοθετικής αυτής πρωτοβουλίας, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα πρέπει να συλλέγονται για καθορισμένους και σαφείς νόμιμους σκοπούς, να είναι συναφή με τον σκοπό της συλλογής και να διατηρούνται με μορφή η οποία επιτρέπει τον προσδιορισμό της ταυτότητας των προσώπων στα οποία αναφέρονται μόνο κατά τη διάρκεια περιόδου που δεν υπερβαίνει την απαιτούμενη για την επίτευξη των σκοπών για τους οποίους έχουν συλλεγεί. Δύο, λοιπόν, είναι οι βασικές αρχές οι οποίες χαρακτηρίζουν την προστασία των προσωπικών δεδομένων στον ευρωπαϊκό χώρο και αυτές είναι 1. Η αρχή της συλλογής των ελάχιστων δυνατών δεδομένων που μπορούν να εξυπηρετήσουν τον σκοπό για τον οποίο συλλέγονται και 2. Η αρχή της ελάχιστης διάρκειας διατήρησης τους ώστε να επιτευχθεί ο σκοπός για τον οποίο συλλέγονται⁶⁴.

Ειδικότερα, αναφορικά με το δικαίωμα στη λήθη, με την απόφαση της 24^{ης} Σεπτεμβρίου 2019 (C-136/17) το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου αποφασήνισε τις υποχρεώσεις φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης στο πλαίσιο αιτήματος διαγραφής συνδέσμων προς ιστοσελίδα στην οποία είναι δημοσιευμένα ευαίσθητα δεδομένα⁶⁵. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η Google είχε αρνηθεί να κάνει δεκτά τα αιτήματα τεσσάρων προσώπων περί διαγραφής συνδέσμων προς δημοσιευμένες από τρίτους ιστοσελίδες από τον κατάλογο αποτελεσμάτων που εμφανίζει η μηχανή αναζήτησης κατόπιν αναζήτησης με βάση το ονοματεπώνυμό τους, περιλαμβανομένων άρθρων στον Τύπο. Κατόπιν των καταγγελιών των τεσσάρων αυτών προσώπων, η Commission nationale de l'informatique et des libertés (Εθνική Επιτροπή Πληροφορικής και Ελευθεριών, CNIL, Γαλλία) αρνήθηκε να απευθύνει προειδοποίηση στη Google και να την καλέσει να προβεί στις ζητηθείσες διαγραφές συνδέσμων. Επιληφθέν της υπόθεσης, το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας, Γαλλία) ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει τις υποχρεώσεις που υπέχει ο φορέας εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης κατόπιν επεξεργασία αιτήματος διαγραφής συνδέσμων δυνάμει της προϋσχυσάσας Οδηγίας 95/46. Πρώτον, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που παρέχουν πληροφορίες για τη φυλετική ή εθνική καταγωγή, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, τη συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις, την υγεία και τη σεξουαλική ζωή απαγορεύεται, με την επιφύλαξη

⁶⁴Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων)

⁶⁵ΔΕΕ 24.09.2017 GC κ.λπ. v. Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL) C-136/17
ECLI:EU:C:2019:773

ορισμένων εξαιρέσεων και παρεκκλίσεων. Η επεξεργασία δεδομένων σχετικών με παραβάσεις, ποινικές καταδίκες ή μέτρα ασφαλείας επιτρέπεται καταρχήν μόνον υπό τον έλεγχο της δημόσιας αρχής ή εάν το εθνικό δίκαιο προβλέπει επαρκείς και ειδικές εγγυήσεις(σκέψεις 39 και 40)⁶⁶. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαγόρευση και οι περιορισμοί που αφορούν την επεξεργασία αυτών των ειδικών κατηγοριών δεδομένων εφαρμόζονται στον φορέα εκμετάλλευσης μηχανής αναζήτησης, όπως και σε κάθε άλλο υπεύθυνο επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Το δικαίωμα στη λήθη προκύπτει και μέσω της ευρείας αναγνώρισης και σχεδόν απόλυτης κυριαρχίας και χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Η ευρεία πλέον χρήση και η αναντίρρητη εδραίωσή τους ως κυρίαρχος χώρος έκφρασης και επικοινωνίας έχουν αναδείξει την απόλυτη αναγκαιότητα ρύθμισης ζητημάτων που προκύπτουν από την επεξεργασία και τη συλλογή των δεδομένων, καθώς επίσης και το χρόνο διατήρησης αυτών σε βάσεις δεδομένων. Ένα, επίσης, ζήτημα που συνεχίζει να απασχολεί όλες εκείνες τις ομάδες εργασίας που ασχολούνται με τα θέματα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των χρηστών είναι αυτό της αναγνώρισης προσώπων από τις φωτογραφίες που αναρτούν και η ταυτοποίηση των στοιχείων των προσώπων αυτών, ειδικά όταν η ανάρτηση φωτογραφιών και εικόνων κάθε είδους είναι ένας από τους συνηθέστερους τρόπους επικοινωνίας μεταξύ των χρηστών. Εξάλλου, στις φωτογραφίες και στα βίντεο που αναρτούν οι χρήστες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης απεικονίζονται τόσο οι ίδιοι όσο και πρόσωπα από τον κοινωνικό τους περίγυρο. Ιδιαίτερα διαδεδομένη, μάλιστα, είναι η χρήση ειδικά διαμορφωμένων συνδέσμων επισήμανσης με το όνομα των χρηστών που εμφανίζονται σε μια δημοσίευση, ο οποίος παραπέμπει στο προσωπικό προφίλ τους στο κοινωνικό δίκτυο (tag). Πέρα του γεγονότος ότι κάτι τέτοιο αποτελεί προσβολή του ονόματος κάποιου, εφόσον λαμβάνει χώρα χωρίς τη συγκατάθεση του, η υπηρεσία κοινωνικής δικτύωσης είναι σε θέση να χρησιμοποιεί τις αναρτημένες εικόνες για τη δημιουργία υποδειγμάτων αναφοράς για κάθε εγγεγραμμένο χρήστη, ενώ πρόσφατα μπορεί πλέον ο καθένας να διενεργήσει απευθείας αναζήτηση μέσω της λήψης φωτογραφίας.

3. Η προσβολή της προσωπικότητας σε διεθνές επίπεδο

Έχοντας προσπαθήσει την προσέγγιση του περιεχομένου της προσβολής της προσωπικότητας στο διαδίκτυο, γίνεται άκρως αντιληπτό πως οι προσβολές αυτές που λαμβάνουν χώρα αποτελούν άμεσο αντικείμενο εξέτασης μέσω της σκοπιάς του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και πιο συγκεκριμένα, καθίσταται φανερό πως τα ζητήματα ανεύρεσης της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων που επιλαμβάνονται τέτοιων διαφορών είναι ποικίλα, και αυτό διότι οι προσβολές του ευρύτατου σε περιεχόμενο δικαιώματος αυτού στο κυβερνοχώρο συχνά εγείρουν ερωτηματικά, ειδικά εφόσον ο τόπος τέλεσης του αδικήματος συχνά διαφέρει με τον τόπο επέλευσης του ζημιολογού γερονότος. Για το λόγο αυτό, σημαντικό είναι τα ζητήματα αυτά να αναλυθούν, με ιδιαίτερη έμφαση στην ιδιάζουσα προβληματική του δικονομικού διεθνούς δικαίου, ως «ρυθμιστή» των περιπτώσεων που προκύπτουν από την προσβολή της προσωπικότητας μέσω του διαδικτύου, λόγω των εξεχόντων στοιχείων αλλοδαπότητας που διέπουν τις διαφορές αυτές.

3.1. Ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου σε περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας

⁶⁶ΔΕΕ 24.09.2017 GC κ.λπ. v. Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL) C-136/17

Είναι αλήθεια ότι το άρθρο 26 ΑΚ λόγω του απόλυτου και ανελαστικού τρόπου διατύπωσής του, προσφέρει μια ανεπαρκή αντιμετώπιση των προβλημάτων που ανακύπτουν από αδικήματα προσβολής της προσωπικότητας. Κρίνεται σκόπιμο λοιπόν να γίνουν ορισμένες μεταρρυθμίσεις προκειμένου να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικότερα περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας. Οι αλλαγές αυτές μπορεί να γίνουν είτε με μεταβολή των εσωτερικών κανόνων από τον εθνικό νομοθέτη είτε με την κύρωση διεθνών συμβάσεων που υποκαθίστανται στη θέση των εσωτερικών κανόνων. Δυνάμει του άρθρου 26 ΑΚ, οι ενοχές από αδίκημα διέπονται από το δίκαιο της πολιτείας όπου διαπράχθηκε το αδίκημα. Ο Έλληνας νομοθέτης υιοθέτησε πλήρως την αρχή της *lex loci delicti*, εγκαταλείποντας αυτή της *lex fori*, η οποία ίσχυε στο προγενέστερο δίκαιο. Η ως άνω διατύπωση πιθανώς εκφράζει μια αρχική επιλογή του νομοθέτη υπέρ του δικαίου του τόπου διενέργειας του αδικήματος. Ο όρος «αδίκημα» χρησιμοποιείται εν προκειμένω υπό ευρεία έννοια, ώστε να περιλαμβάνει όλα τα πραγματικά περιστατικά, τα κύρια γνωρίσματα των οποίων ταυτίζονται ή αναλογούν προς εκείνα τα οποία το άρθρο 914 ΑΚ προβλέπει ότι γεννούν υποχρέωση αποζημίωσης. Πάντως, ως προς τον εντοπισμό του τόπου διενέργειας του αδικήματος, η ελληνική νομολογία φαίνεται ότι προσδίδει μεγαλύτερη βαρύτητα στην πράξη του ζημιώσαντος και στην προσβολή εννόμου αγαθού και λιγότερη στο ζημιογόνο αποτέλεσμα της αδικοπραξίας και στην επέλευση της βλάβης, πιθανώς διότι κατά κανόνα οδηγούν στην ίδια λύση από πλευράς εφαρμοστέου δικαίου. Έχει εντούτοις γίνει νομολογιακώς δεκτό ότι, κατ' εφαρμογή της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης, σε περίπτωση που τα πραγματικά περιστατικά που υλοποιούν την αδικοπραξία, μεταξύ των οποίων και η επέλευση του ζημιογόνου αποτελέσματος, συντελούνται στο έδαφος περισσότερων πολιτειών, η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου εναπόκειται στον ζημιωθέντα⁶⁷.

Η βελτίωση του άρθρου 26 ΑΚ μπορεί να επιτευχθεί αν εγκαταλειφθεί η αποκλειστικότητα επιλογής της *lex loci delicti*. Βέβαια, δεν είναι επιθυμητός ο πλήρης παραγκωνισμός της αλλά προκρίνεται η αντικατάστασή της από κάποια πιο ευέλικτη αρχή, όπως του *proper law of the tort*. Ουσιαστικά, η διάταξη του άρθρου 26 ΑΚ πρέπει ταυτόχρονα με το σύνδεσμο του τόπου τέλεσης να υιοθετήσει είτε επικουρικούς συνδέσμους (π.χ. η κοινή συνήθης διαμονή των μερών) είτε μια γενική ρήτρα διαφυγής (εφόσον το δικαστήριο κρίνει ότι ο *locus delicti* έχει χαλαρή σύνδεση με την τελεσθείσα προσβολή της προσωπικότητας, να υπάρχει η δυνατότητα να εφαρμόσει το δίκαιο που έχει στενότερη σχέση με αυτή) ενώ για τις προσβολές προσωπικότητας, θα μπορούσαν να θεσπισθούν ειδικότερες και εξειδικευμένες ρυθμίσεις.

Όλα τα ανωτέρω αποτελούν απλές σκέψεις για μια ενδεχόμενη και μελλοντική αναθεώρηση της διάταξης του ΑΚ. Υπάρχει όμως και η περίπτωση να δοθούν στα αδικήματα προσβολής της προσωπικότητας ομοιόμορφες λύσεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως συνέβη με τη ρύθμιση των δικαιοπρακτικών ενοχών υπό τη Σύμβαση της Ρώμης του 1980. Μεγάλο ενδιαφέρον έχει τέλος και ο Κανονισμός 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II). Με βάση αυτά

⁶⁷ ΑΠ 295/2000 ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

τα νέα δεδομένα, το άρθρο 26 ΑΚ εφαρμόζεται πλέον μόνο σε εκείνες τις αδικοπραξίες που εξαιρούνται ρητώς από τη ρυθμιστική ενέργεια του Κανονισμού⁶⁸.

Επιδίωξη του εν λόγω Κανονισμού είναι αφενός να βελτιώσει την προβλεψιμότητα των δικαστικών αποφάσεων και αφετέρου να εξασφαλίσει μια εύλογη ισορροπία του υπαίτιου και του ζημιωθέντος. Σε γενικές γραμμές, το άρθρο 4 θεσπίζει την αρχή του τόπου όπου επέρχεται η “άμεση” ζημία ενώ στη δεύτερη παράγραφο καθιερώνεται ως ειδικό συνδετικό στοιχείο η συνήθης διαμονή των μερών στην ίδια χώρα. Η τρίτη παράγραφος εισάγει μια ρήτρα διαφυγής όταν από όλες τις περιστάσεις συνάγεται ότι η αδικοπραξία έχει προδήλως στενότερη σχέση με άλλη χώρα. Αναφορικά με την προστασία του δικαιώματος στην προσωπικότητα από τις προσβολές του, η πρόταση του Κανονισμού της 22ης Ιουλίου 2003 χρησιμοποίησε το στοιχείο της άμεσης ζημίας για τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου, ορίζοντας ότι εφαρμοστέο δίκαιο στην εξωσυμβατική νοχή που απορρέει από προσβολή του ιδιωτικού βίου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα, είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία επήλθε ή θα επέλθει το σημαντικότερο στοιχείο ή στοιχεία της βλάβης ή της ζημίας εκτός από την περίπτωση που τα μέρη κατοικούν στο ίδιο κράτος ή η διαφορά παρουσιάζει στενότερους δεσμούς με άλλη χώρα. Αξιοσημείωτο είναι ότι στο προσχέδιο πρότασης του ως άνω Κανονισμού, είχε προταθεί από την Επιτροπή να είναι εφαρμοστέο το δίκαιο της συνήθους διαμονής του ζημιωθέντος. Η λύση αυτή τελικά δεν υιοθετήθηκε αφενός διότι δεν είναι πάντα εύκολο να γίνει γνωστή η συνήθης διαμονή προσώπων που αποτελούν υποκείμενα προσβολής της προσωπικότητας και αφετέρου επειδή ο συνδυασμός κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας και κανόνων σύγκρουσης θα μπορούσε να οδηγήσει σε καταστάσεις όπου τα δικαστήρια του κράτους της έδρας του εκδότη θα όφειλαν να τον καταδικάσουν, αν και το προϊόν μέσω του οποίου κυκλοφόρησε το δημοσίευμα θα ήταν σύμφωνο με τους κανόνες στο κράτος της έδρας του εκδότη και κανένα αντίτυπο του προϊόντος δεν θα είχε κυκλοφορήσει στο κράτος συνήθους διαμονής του ζημιωθέντος.

Αναφορικά με τις προσβολές που συντελούνται μέσω δυσφημιστικών δημοσιευμάτων, η πρόταση του Κανονισμού προέβλεπε ότι εφόσον η προσβολή της προσωπικότητας προκαλείται από τη δημοσίευση εντύπου ή από ραδιοτηλεοπτική μετάδοση, ως χώρα στην οποία επήλθε ή πιθανολογείται ότι θα επέλθει το σημαντικότερο στοιχείο ή στοιχεία της ζημίας, μπορεί να θεωρηθεί η χώρα προς την οποία απευθύνεται κυρίως η δημοσίευση ή η τηλεοπτική μετάδοση και εφόσον αυτό δεν είναι προφανές, η χώρα στην οποία ασκείται εκδοτικός έλεγχος και εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της χώρας αυτής. Η χώρα προς την οποία απευθύνεται η δημοσίευση ή η ραδιοτηλεοπτική μετάδοση καθορίζεται κυρίως από τη γλώσσα ή από τις πωλήσεις ή το μέγεθος του κοινού σε δεδομένη χώρα σε σχέση με τις συνολικές πωλήσεις ή το συνολικό μέγεθος του κοινού ή ακόμη και από τον συνδυασμό των δυο αυτών παραγόντων. Τέλος, ως εφαρμοστέο δίκαιο στο δικαίωμα απάντησης ή σε ισοδύναμα μέτρα και σε οποιαδήποτε απαγορευτικά ή ασφαλιστικά μέτρα σε βάρος εκδότη εφημερίδας ή οργανισμού ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης όσον αφορά το περιεχόμενο δημοσιεύσεων ή ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης, οριζόταν βάσει της πρότασης του Κανονισμού το δίκαιο της χώρας στην οποία έχει τη συνήθη διαμονή του ο εκδότης εφημερίδας ή ο οργανισμός ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης. Μετέωρη, όπως φαίνεται, παραμένει ακόμα η περίπτωση προσβολών

⁶⁸Γραμματικάκη Α., ΠαπασιώπηΠασιά Ζ., Βασιλακάκης Ε., *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλα, 2017, σελ. 344

της προσωπικότητας μέσω του διαδικτύου νομοθετικά, ειδικά σε μια περίοδο όπου τείνουν οι ως άνω αναλυθέντες τρόποι προσβολή της να γίνουν ο κανόνας, και όχι η ειδική περίπτωση.

3.2. Σύγχρονες προσαρμογές και εξελίξεις στον τομέα της προσωπικότητας

Η εφαρμογή της ως άνω αρχής συχνά μπορεί να οδηγήσει σε δυσμενή αποτελέσματα, καθώς είναι πιθανό να παραπέμπει σε εφαρμομογή δικαίου το οποίο τελικά να μην έχει καμία σχέση με το αδίκημα. Για το λόγο αυτό, η ραγδαία μεταβολή των συνθηκών που λαμβάνει χώρα μέσω της διεθνοποίησης επιτάσσει την ανάγκη για θέσπιση ειδικών νομοθετημάτων τα οποία θα ρυθμίζουν τα ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Από μια συγκριτική επισκόπηση των επιμέρους ευρωπαϊκών δικαίων προκύπτει πως τυγχάνουν εφαρμογής διάφοροι σύνδεσμοι γενικώς για τα αδικήματα της προσβολής της προσωπικότητας, γεγονός το οποίο καταδεικνύει όχι μόνο τη σύγχυση που επικρατεί τον τομέα αυτό, αλλά και την αδυναμία των κρατών – μελών να διαχειριστούν αποτελεσματικά τη συνηθέστερη μορφή προσβολής δικαιώματος, πόσο μάλλον όταν αυτή πλέον τείνει σχεδόν αποκλειστικά να συντελείται μέσω του χώρου του διαδικτύου.

Είναι γεγονός ότι το διαδίκτυο αποτελεί τον καθρέφτη ενός απέραντου και αχανούς νέου κόσμου, μιας αυθύπαρκτης ψηφιακής πραγματικότητας η οποία λειτουργεί με αυτόνομα δίκτυα, πρωτοκόλλα και κανόνες, τα οποία δεν συνδέονται γεωγραφικά με κάποιο συγκεκριμένο μέρος. Η δομή του Internet υπακούει και βασίζεται σε διαφορετικές αρχές από εκείνες πάνω στις οποίες έχει στηριχθεί η δημιουργία των περισσότερων δικαϊκών κανόνων, όπως έχουν καταστεί γνωστοί σε εμάς μέχρι και σήμερα. Πράγματι, καθημερινά λαμβάνουν χώρα αμέτρητα αδικήματα στο κυβερνοχώρο, δεδομένου ότι στην εναλλακτική αυτή ψηφιακή πραγματικότητα ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να προβεί σε ενέργειες στις οποίες θα μπορούσε να προβεί και στην πραγματική του ζωή, δηλαδή να δημιουργήσει συναλλακτικές σχέσεις, να καταναλώσει αγαθά και υπηρεσίες, να συκοφαντήσει και να απειλήσει άλλα άτομα, να ανακτήσει παράνομα πληροφορίες, να υποκλέψει στοιχεία άλλων χρηστών και να εισβάλει παράνομα σε άλλους ηλεκτρονικούς υπολογιστές⁶⁹. Το εύλογο ερώτημα το οποίο προκύπτει στις περιπτώσεις αυτές είναι ποιοι ακριβώς νόμοι θα τυγχάνουν εφαρμογής στο αλλόκοτο αυτό μόρφωμα, το οποίο δίνει τις απεριόριστες δυνατότητες και ελευθερία στους χρήστες, χωρίς το φιλτράρισμα κανενός ελέγχου να προβαίνουν στις πράξεις αυτές. Σε μια τέτοιου είδους αναζήτηση, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι οι μέχρι σήμερα υπάρχουσες δικαϊκές λύσεις είναι μάλλον ανεπαρκείς. Κι αυτό διότι, το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο είναι μεν ο κατάλληλος κλάδος για να υποδείξει το αρμόδιο δίκαιο αλλά τίθεται υπό αμφισβήτηση κατά πόσο μπορεί να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες με τους “παλιούς” κανόνες που διαθέτει.

Το βασικότερο ρόλο κατά τη ρύθμιση μιας σχέσης που φέρει στοιχεία αλλοδαπότητας κατέχουν κάθε φορά οι εκάστοτε σύνδεσμοι ο οποίοι τη φέρουν σε επαφή με μία ή περισσότερες έννομες τάξεις. Φυσικά, και στο διαδίκτυο υπάρχουν ποικίλοι σύνδεσμοι, οι οποίοι ωστόσο έχουν εξ ολοκλήρου διαφορετικό χαρακτήρα, αφού σε πρώτο επίπεδο πάντοτε εντοπίζεται ένας σύνδεσμος ανάμεσα στο χρήστη και τον πάροχο της πρόσβασης και μέσω της παροχής αυτής σε δεύτερο επίπεδο ο χρήστης καθίσταται μέλος της ευρύτερης κοινότητας του κυβερνοχώρου. Είναι, συνεπώς, φυσικό, μέσω του διαδικτύου να προκύψουν αδικοπρακτικές ενοχές, όπως για παράδειγμα στην

⁶⁹Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., *Internet και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο-Συμβατικές και Αδικοπρακτικές ενοχές στον Κυβερνοχώρο*, Αρμ 1998, σελ. 409 επ.

περίπτωση όπου ένας Έλληνας χρήστης από τον υπολογιστή του στην Ελλάδα προβαίνει στη συκοφαντική δυσφήμιση ενός προσώπου στην Ινδία, δίνοντας τη σχετική εντολή μέσω παρόχου πρόσβασης ο οποίος είναι εγκατεστημένος στην Αυστραλία και μέσω αυτού γίνεται η διοχέτευση της πληροφορίας αυτής σε ολόκληρο τον κόσμο. Στην περίπτωση, λοιπόν, αυτή εύλογα προκύπτει ο προβληματισμός όχι μόνο για το ποιο θα είναι εν τέλει το δίκαιο το οποίο θα εφαρμοστεί στην επίδικη διαφορά, αλλά κυρίως για το πού ακριβώς ο φερόμενος ως θιγόμενος από την προσβολή αυτή θα ασκήσει την αγωγή του και πώς η απόφαση η οποία θα προκύψει θα μπορεί να εκτελεστεί και να αναγνωριστεί εν τέλει στο κράτος όπου αυτός διαμένει και αναπτύσσει τη δραστηριότητά του.

Το ελληνικό άρθρο 26 ΑΚ ορίζει ότι εφαρμοστέα είναι η *lex loci delicti*. Παρ' όλα αυτά, ο τόπος τέλεσης του αδικήματος δεν είναι διόλου εύκολο να εντοπισθεί καθώς μπορεί να είναι ο τόπος όπου ο ζημιώσας εισήγαγε τα επίδικα δεδομένα, ο τόπος όπου βρίσκεται ο παροχέας πρόσβασης στο διαδίκτυο ή και οι χώρες στις οποίες έφθασε το μήνυμα ως πληροφορία. Στο ερώτημα αυτό δεν μπορεί να δοθεί πάντα ομοιόμορφη απάντηση λόγω έλλειψης ξεκάθαρης νομοθετικής ρύθμισης η οποία “ευνοεί” την έκδοση διαφορετικών δικαστικών αποφάσεων επί του θέματος που βασίζονται περισσότερο στην κρίση του εκάστοτε δικαστή παρά στην ύπαρξη κάποιου αντικειμενικού μέτρου. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει *locus delicti*, τόπος του αδικήματος είναι ο κυβερνοχώρος ο οποίος δε διαθέτει δικό του δίκαιο καθώς στον Κυβερνοχώρο ο χρήστης δεν είναι πουθενά και ταυτόχρονα είναι παντού⁷⁰.

Η χαοτική και παντελώς άναρχη με βάση τα δεδομένα δομής της κοινωνίας διάρθρωση του διαδικτύου καθιστά τον εντοπισμό των απαντήσεων στα ως άνω ερωτήματα σχεδόν ανυπέβλητη, ειδικά εάν αναλογιστεί κανείς τη δυσκολία που ήδη υφίσταται για τον εντοπισμό του εφαρμοστέου δικαίου στα αδικήματα με πολλαπλή τοπική σύνδεση. Δε θα ήταν καθόλου υπερβολικό αν παρομοιάζαμε το κυβερνοχώρο ως ένα απέραντο διάστημα, καθώς η πολυπλοκότητα ανεύρεσης ικανοποιητικής λύσης στα προβλήματα που δημιουργούνται από την τέλεση αδικήματος στο διαδίκτυο προσιδιάζει με την προσέγγιση επίλυσης τέτοιων ζητημάτων στις περίπτωση που οι άδικες πράξεις τελούνταν στο διάστημα. Μια λύση που έχει προταθεί επ' αυτού, είναι η εφαρμογή της *lex fori* κατ' αντιστοιχία δηλαδή προς τις περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει σύνδεση της αδικοπραξίας με κάποιο εθνικό δίκαιο, όπως π.χ. στην Ανταρκτική⁷¹, ή στην ανοιχτή θάλασσα και τον αέρα πάνω από αυτήν μεταξύ πλοίων ή αεροσκαφών με διαφορετική σημαία. Με τον τρόπο αυτό όμως είναι εμφανής ο κίνδυνος του *forum shopping* αλλά και η συνεπαγόμενη αβεβαιότητα δικαίου. Ορισμένες πολιτείες μάλιστα, θα μπορούσαν να κατασκευάσουν τους κανόνες περί αδικοπραξίας με τέτοιον τρόπο ώστε να προσελκύουν ενδιαφερόμενους στα δικαστήριά τους.

Επιπροσθέτως, υπερεθνικό δίκαιο που να ρυθμίζει τέτοιου είδους θέματα δεν υπάρχει, παρ' όλο που θα μπορούσε να παράσχει λύσεις τόσο σε επίπεδο ενιαίου ουσιαστικού δικαίου όσο και σε επίπεδο ενιαίων κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Βέβαια, είναι αλήθεια ότι η επίτευξη συμφωνίας πολλών χωρών επί ενός συστήματος κανόνων ουσιαστικού δικαίου σχετικά με τα αδικήματα που

⁷⁰ Gautier P.-Y., *Du droit applicable dans le «village planétaire», au titre de l'usage immatériel des œuvres*, Recueil Dalloz Sirey, 1996, σελ.132

⁷¹ Blum J., *The deep freeze: torts, choice of law and the Antarctic Treaty Regime*, Emory Int L. Rev., 1994, σελ. 667

αναπτύσσονται στον Κυβερνοχώρο είναι μάλλον ανέφικτη. Περισσότερο δυνατή φαίνεται η θέσπιση διεθνών συμβάσεων με αντικείμενο κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, όπως λ.χ. αυτών της Συνδιάσκεψης της Χάγης. Οι κανόνες που χρειάζονται είναι κανόνες ουσιαστικού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου απαλλαγμένοι από την ύπαρξη συνδέσμων. Έχει προταθεί τέλος και η δημιουργία μιας *lexcybernetoria* κατά το πρότυπο της *lexmercatoria*, με το επιχείρημα ότι τέτοιου είδους κανόνες θα είναι σε θέση να ανταποκριθούν και να προσαρμοσθούν στις σύγχρονες εξελίξεις αντίθετα προς ό,τι συμβαίνει με τους συνηθισμένους κανόνες δικαίου⁷². Η άποψη αυτή δεν είναι και πάλι ιδανική καθώς μπορεί ενδεχομένως να αντιμετωπίσει περιπτώσεις συμβατικών υποχρεώσεων μεταξύ χρηστών του διαδικτύου, δεν μπορεί όμως να προσφέρει λύσεις όταν τουλάχιστον ένα από τα μέρη δεν είναι χρήστης διαδικτύου ή όταν πρόκειται περί αδικοπρακτικών ενοχών. Η προβληματική δυσχεραίνεται έτι περαιτέρω, αν αναλογισθεί κανείς ότι συχνά ο χρήστης-αδικοπρακτών χρησιμοποιεί ψευδώνυμο. Στην περίπτωση αυτή, δεν είναι δυνατόν να εντοπισθεί όχι μόνο ο πραγματικός *locus delicti* αλλά ούτε καν το πραγματικό όνομα του ζημιώσαντος. Οιαδικοπραξίες στο διαδίκτυο συνεπώς χρήζουν διαφορετικής και ιδιαίτερης αντιμετώπισης και πλέον, θα πρέπει να αναζητείται το αρμόζον στο “κυβερνοαδίκημα” δίκαιο (*proper law of the cybertort*).

4. Η διεθνής δικαιοδοσία επί των αδικοπραξιών και της προσβολής της προσωπικότητας στο διαδίκτυο

Σεβόμενος την ανάγκη για σφαιρική και αποτελεσματική προάσπιση των εννόμων συμφερόντων των πολιτών, ο ευρωπαϊός νομοθέτης επέδειξε αυξημένη μέριμνα για την διασφάλιση συνθηκών απρόσκοπτης πρόσβασης του τελευταίου στη δικαιοσύνη, υιοθετώντας μία σειρά από προστατευτικές δικονομικού δικαίου διατάξεις αρχικώς στην Σύμβαση των Βρυξελλών και, εν συνεχεία, τόσο στον Κανονισμό 44/2001 (Βρυξέλλες Ι) όσο και πλέον στο νέο αναθεωρημένο Κανονισμό 1215/1012. Πιο συγκεκριμένα, ο Κανονισμός (ΕΕ) 44/2001 του Συμβουλίου της 22ης Δεκεμβρίου 2001 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (Κανονισμός «Βρυξέλλες Ι») αντικατέστησε τη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968, η οποία είχε συναφθεί μεταξύ των τότε κρατών μελών και έκτοτε είχε τροποποιηθεί επανειλημμένα, προκειμένου να προσαρμοστεί στις διαδοχικές διευρύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁷³. Με έναρξη ισχύος την 1η Μαρτίου 2002, ο Κανονισμός 44/2001 εφαρμόστηκε σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έκτοτε αποτέλεσε το σημαντικότερο θεμέλιο της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές υποθέσεις και τονακρογωνιαίο λίθο του ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Βασικός σκοπός του ήταν η ελεύθερη κυκλοφορία των αποφάσεων στον χώρο της Ε.Ε., που επιτυγχάνεται μέσω της δικαστικής συνεργασίας των κρατών μελών και της απλούστευσης των διατυπώσεων για την ταχεία και απλή αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων ενός κράτους μέλους σε άλλο κράτος μέλος της Ένωσης. Στη συνέχεια, η Επιτροπή οχτώετη μετά τη θέση του σε ισχύ και έπειτα από την πλούσια νομολογιακή επεξεργασία, που έτυχε από το Δικαστήριο (ΔΕΕ) και σε πλήρη εναρμόνιση με τις προβλέψεις του άρθρου 73 του Κανονισμού, ξεκίνησε εκτεταμένες διαβουλεύσεις με τα ενδιαφερόμενα μέρη αναζητώντας

⁷²Blum J., *The deep freeze: torts, choice of law and the Antarctic Treaty Regime*, Emory Int L. Rev., 1994, σελ. 668

⁷³Γραμματικάκη Α., ΠαπασιώπηΠασιά Ζ., Βασιλακάκης Ε., *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλα, 2017, σελ. 422

δυνατότητες βελτίωσης της λειτουργίας του Κανονισμού. Ο άκρως εποικοδομητικός αυτός διάλογος κατέληξε στην δημοσιευθείσα προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο την 21-04-2009 έκθεση για την αναθεώρηση των διατάξεων του⁷⁴.

Σε γενικές γραμμές η αξιολόγηση της εφαρμογής του Κανονισμού αποτιμήθηκε ως θετική και επιτυχημένη συμβάλλοντας στον συντονισμό παράλληλων διαδικασιών και την κυκλοφορία των αποφάσεων. Κυρίως κρίθηκε από την Επιτροπή, η οποία και αξιολόγησε την εφαρμογή του Κανονισμού 44/2001, ότι βελτίωση μπορούσε να επέλθει στα εξής θέματα: τη διευκόλυνση της εκτέλεσης των δικαστικών αποφάσεων, την κατάργηση της διαδικασίας του *exequatur*, τη βελτίωση της λειτουργίας του Κανονισμού διεθνώς, τη ναποτελεσματικότερη εφαρμογή των συμφωνιών παρέκτασης, τη διευκρίνιση των σχέσεων του Κανονισμού με τη διαιτησία και τη διευκόλυνση της κυκλοφορίας των αποφάσεων, που διατάσσουν ασφαλιστικά μέτρα.

Ειδικότερα, ο Κανονισμός 1215/2012 είτε διατηρεί σε ισχύ ορισμένες εκ των διατάξεων του προϊσχύοντος όμοιου, είτε τροποποιεί τις ήδη υπάρχουσες είτε εισάγει νέες. Με στόχο τον ασφαλή προσδιορισμό του πλέον κατάλληλου δικαστηρίου για την επίλυση διασυνοριακών διαφορών, ώστε να διευκολυνθεί και η αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων που εκδίδουν δικαστήρια άλλου κράτους μέλους, ο νέος Κανονισμός δεν θίγει τις αρχές της ισοδυναμίας, της αποτελεσματικότητας, της επικουρικότητας και της αναλογικότητας, ως αυτές έχουν διαπλαστεί από την νομολογία του Δικαστηρίου.

Οι κυριότερες δε αλλαγές, που επήλθαν με τον Κανονισμό Βρυξέλλες Ια σε σχέση προς τον Κανονισμό Βρυξέλλες Ι είναι, χωρίς να εξαντλείται το σύνολο των τροποποιήσεων, οι εξής: i) Ακριβέστερη διευκρίνιση του πεδίου ισχύος του Κανονισμού, πρωτίστως αναφορικά προς υποθέσεις που έχουν υπαχθεί σε διαιτησία. ii) Καλύτερος προσδιορισμός του γεωγραφικού πεδίου ισχύος του Κανονισμού, κυρίως όταν ο εναγόμενος έχει κατοικία / έδρα εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). iii) Νέα ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας κατά την αναζήτηση πολιτιστικών αγαθών από τον κύριό τους. iv) Λεπτομερέστερη ρύθμιση ζητημάτων σχετικών με την παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας κυρίως σε συνάρτηση προς την εκκρεμοδικία, με σκοπό την αποτελεσματικότερη διασφάλιση των συμφωνιών επιλογής δικαστηρίου. v) Τροποποίηση των ρυθμίσεων περί εκκρεμοδικίας και σε σχέση προς διαδικασίες εκκρεμείων ενώπιον δικαστηρίων τρίτων κρατών, ώστε να επιτρέπεται στα δικαστήρια των κρατών μελών της ΕΕ να λαμβάνουν υπόψη το γεγονός ότι μια υπόθεση εκκρεμεί ενώπιον δικαστηρίου τρίτης χώρας. vi) Ευκρινέστερος καθορισμός της έννοιας των ασφαλιστικών μέτρων. vii) Κατάργηση της διαδικασίας κήρυξης της εκτελεστότητας (διαδικασία του *exequatur*) και εισαγωγή εγγυήσεων για την προστασία του καθ' ου η εκτέλεση διαδίκου στις διατάξεις που αφορούν στην αναγνώριση και εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων. ix) Πρόβλεψη για λήψη συντηρητικών μέτρων κατά τη διαδικασία της αναγνώρισης και εκτέλεσης. Κατά τα γενόμενα δεκτά στη θεωρία, ο Κανονισμός 1215/2012 συνιστά πρόοδο της ενοποιητικής διαδικασίας με στόχο την επίτευξη ενός ενιαίου ευρωπαϊκού δικονομικού χώρου στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Σε κάθε περίπτωση, έχει προβλεφθεί η αναγκαία συνέχεια μεταξύ της «μητρικής» Σύμβασης των Βρυξελλών και των Κανονισμών που την αντικατέστησαν, ώστε να

⁷⁴ Αιτιολογική σκέψη άρθρου 1 Κανονισμού 1215/2012, διαθέσιμη στο: <http://eur-lex.europa.eu/>

διευκολυνθεί αφενός η ελεύθερη κυκλοφορία των δικαστικών αποφάσεων στους κόλπους της ευρωπαϊκής ένωσης, αφετέρου να αναβαθμιστεί η πρόσβαση στη δικαιοσύνη⁷⁵.

4.1. Πεδίο εφαρμογής και ορισμοί του νέου Κανονισμού

Από τη διατύπωση του άρθρου 1 παρ. 1 προκύπτει ότι υποθέσεις, στις οποίες διάδικος είναι το κράτος ή φορέας του δημοσίου, δεν εμπίπτουν στο κανονιστικό πεδίο του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια, χωρίς όμως να αποκλείονται από το πεδίο αυτό όλες οι δικαστικές διαφορές στις οποίες εμπλέκεται το κράτος. Η εξαίρεση αφορά ενέργειες, οι οποίες έλαβαν χώρα κατά την ενάσκηση δημόσιας εξουσίας ή οφείλονται σε εκδήλωση προνομίων δημόσιας εξουσίας στην οποία προέβη κάποιος διάδικος. Αντιθέτως, όταν η διαφορά διέπεται από το αστικό δίκαιο, τότε πρόκειται για «αστική» υπόθεση, η οποία υπάγεται στο πεδίο του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια. Σύμφωνα δε με τη διαμορφωθείσα νομολογία κριτήριο περί της υπαγωγής στο *rationemateriae* πεδίο του Κανονισμού ήταν το εάν ένας διάδικος ενεργεί ως φορέας δημόσιας εξουσίας. Περαιτέρω, στην παράγραφο 2 του άρθρου 1 του Κανονισμού απαριθμούνται οι λοιπέςεξαιρέσεις από το κείμενο του Κανονισμού. Ειδική μνεία γίνεται για τα περιουσιακά δικαιώματα, που προκύπτουν από σχέση της οποίας τα αποτελέσματα εξομοιώνονται προς εκείνα του γάμου σύμφωνα με το εφαρμοστέο σε αυτή δίκαιο. Προστέθηκε επίσης η εξαίρεση των διαδικασιών λύσης και εκκαθάρισης αφερέγγυων επιχειρήσεων ή άλλων νομικών προσώπων και οι δικαστικοί συμβιβασμοί.

Η επόμενη διαφορά τουνέου Κανονισμού από τον Κανονισμό 44/2001 εντοπίζεται στην πέμπτη εξαίρεση απότο πεδίο εφαρμογής του (άρθρο 1 παρ. 2 ε) αναφορικά προς τις υποχρεώσεις διατροφής που απορρέουν από οικογενειακές σχέσεις, σχέσεις συγγένειας εξ αίματος, γάμου ή αγχιστείας. Οι εν λόγω υποθέσεις διέπονται πλέον από τον Κανονισμό 4/2009 για τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων και τη συνεργασία σε θέματα υποχρεώσεων διατροφής. Τέλος, στην εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού Βρυξέλλες Ι των κληρονομικώνσχέσεων, που εντάσσονταν στην πρώτη κατηγορία εξαιρέσεων, προστέθηκαν τώρα και οι υποχρεώσεις διατροφής που προκύπτουν λόγω θανάτου (άρθρο 1 παρ. 2 στ). Εξάλλου, ο Κανονισμός 650/2012 για τη διεθνή δικαιοδοσία στον τομέα της κληρονομικής διαδοχής και την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου, έχει συμπεριλάβει διαδικαστικά ζητήματα των κληρονομικών σχέσεων στο ενωσιακό δίκαιο.

Στις καινοτομίες του Κανονισμού 1215/2012 εντάσσεται και το άρθρο 2, στο οποίοπαράτιθενται βασικοί ορισμοί. Οι εν λόγω ορισμοί είναι ιδιαίτερος χρήσιμοι στο Κεφάλαιο ΙΙΙ του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια για την αναγνώριση και εκτέλεση των αλλοδαπών τίτλων. Οι (δικαστικές) αποφάσεις, οι δικαστικοί συμβιβασμοί και ταδημόσια έγγραφα αποκτούν πλέον αυθεντική και αυτόνομη έννοια στο πλαίσιο του υπό εξέταση Κανονισμού.

4.2. Η Δωσιδικία της αδικοπραξίας

Η γενική αρχή του συστήματος των Κανονισμών Βρυξέλλες Ι και Ια είναι ο ορισμός της κατοικίας του εναγομένου ως γενική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας⁷⁶. Η αρχή, ωστόσο, αυτή υποχωρεί στις

⁷⁵Νίκας. Σαγπεκίδου, *Ευρωπαϊκή Πολιτική Δικονομία, Ερμηνεία κατ' άρθρο του Κανονισμού ΒρυξΙα (1215/2012)*, 2016

⁷⁶ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΚ) αριθ. 44/2001 ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 22ας Δεκεμβρίου 2000 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις

περιπτώσεις όπου τυγχάνουν εφαρμογής οι ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας οι οποίοι προβλέπονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις. Σκοπός του συστήματος αυτού είναι οι προστασία του εναγομένου, ο οποίος ως «βαλλόμενο» διάδικο μέρος χρίζει καταρχήν της δικονομικής αυτής «εύνοιας», η αποτελεσματικότερη προστασία όλων των κατοίκων της ΕΕ, αλλά επίσης και ο ιδιαίτερα υψηλός βαθμός προβλεψιμότητας. Στην αναζήτηση αυτή ανεύρεσης της διεθνούς δικαιοδοσίας σημαντικό είναι να ακολουθούνται ορισμένα βήματα τα οποία εν τέλει θα δώσουν το σωστό αποτέλεσμα. Πιο συγκεκριμένα, βήματα: i) Αρχικά θα πρέπει να ελεγχθεί εάν θα πρέπει να εφαρμοστεί το άρθρο 24 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια αναφορικά με την αποκλειστική δικαιοδοσία σε υποθέσεις εμπράγματων δικαιωμάτων επί ακινήτων και άλλες αποκλειστικές δικαιοδοσίες. ii) Έπειτα, και αφού αποκλειστεί η ειδική δικαιοδοσία εξετάζεται αν έχει επέλθει σιωπηρή αποδοχή της διεθνούς δικαιοδοσίας ενός μη αρμοδίου δικαστηρίου, στην περίπτωση που ο εναγόμενος παρίσταται και λαμβάνει θέση επί της ουσίας χωρίς να αμφισβητεί τη διεθνή δικαιοδοσία του επιληφθέντος δικαστηρίου (άρθρο 26 Κανονισμού 1215/2012). iii) Στη συνέχεια ερευνάται τυχόν ύπαρξη έγκυρης συμφωνίας παρέκτασης. iv) Τέλος αποκλείεται η συνδρομή διεθνούς δικαιοδοσίας σε υποθέσεις ασφαλίσεων, συμβάσεις καταναλωτών και ατομικές συμβάσεις εργασίας, βάσει των άρθρων 10, 17 και 20 επ. αντιστοίχως του Κανονισμού 1215/2012. v) Εάν δε συντρέχει δυνατότητα, ο ενάγων μπορεί να επιλέξει μεταξύ της γενικής και των ειδικών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας των άρθρων 7 επ. (διαφορές από σύμβαση, αδικοπραξία κλπ.)⁷⁷.

Η γενική δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου θα πρέπει να ισχύει πάντοτε, «εκτός από μερικές συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου το επίδικο αντικείμενο ή η αυτονομία των μερών δικαιολογεί άλλο συνδυασμό παράγοντα». Έτσι, η δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου, «πρέπει να συμπληρωθεί από εναλλακτικές δωσιδικίες που θα ισχύουν λόγω του στενού συνδέσμου μεταξύ του δικαστηρίου και της διαφοράς ή για τη διευκόλυνση του έργου της δικαιοσύνης. Το άρθρο 2 §1 καθιερώνοντας το γενικό κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας ορίζει ότι, ο εναγόμενος που κατοικεί στο έδαφος κράτους μέλους ενάγεται ενώπιον των δικαστηρίων αυτού του κράτους μέλους, ανεξαρτήτως της ιθαγένειας του, πρόβλεψη ταυτοσήμου περιεχομένου με το αξίωμα *actor sequitur forum rei*, κατά το οποίο ο ενάγων ακολουθεί τη δωσιδικία του εναγομένου, ήτοι οφείλει να ενάγει τον εναγόμενο ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου της κατοικίας αυτού. Ο τόπος κατοικίας του ενάγοντος είναι παντελώς αδιάφορος και δεν ασκεί οιαδήποτε επιρροή για την εφαρμογή του Κανονισμού 1215/2012⁷⁸. Ωστόσο υπάρχουν εξαιρέσεις από τον κανόνα και συγκεκριμένα, ο εναγόμενος μπορεί να εναχθεί στα δικαστήρια άλλου κράτους μέλους από αυτά στο οποίο κατοικεί στις υποθέσεις που αναφέρονται στο τμήμα 2 του ΚανΒρΙα υποχρεωτικά και ανεξαρτήτως της κατοικίας, στις υποθέσεις του άρθρου 22 και τέλος, σε περίπτωση ρητής παρέκτασης της διεθνούς δικαιοδοσίας (άρθρο 23) ή σιωπηρής (άρθρο 24), σε περίπτωση δηλαδή που παρίσταται και δεν αντιλέγει πρωταρχικώς για την έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας του επιληφθέντος δικαστηρίου. Το άρθρο 2 καθιερώνει τη γενική δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο οποίο ο εναγόμενος κατοικεί και όχι των δικαστηρίων του τόπου της κατοικίας του. Το ποιο είναι το αρμόδιο δικαστήριο εντός του κράτους μέλους θα καθοριστεί από τους οικείους εθνικούς κανόνες δικαιοδοσίας⁷⁹.

⁷⁷ ΔΕΕ απόφαση της 18^{ης} Ιουλίου 2013, C-147/2012

⁷⁸ Αιτιολογική έκθεση κανονισμού 1215/2012, σκέψη 16

⁷⁹ Νίκα Ν., *Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας*, Εκδ. Σάκκουλα, 2018, σελ. 214

Η έννοια του όρου «κατοικία» για τις ανάγκες εφαρμογής του ΚανΒρΙα προσδιορίζεται για μεν τα φυσικά πρόσωπα από το άρθρο 62 με παραπομπή στο εκάστοτε εθνικόδίκαιο, για δε τα νομικά πρόσωπα από το άρθρο 63 κατά τρόπο αυτόνομο. Σε περίπτωση κατά την οποία το δικαστήριο κρίνει ότι ο διάδικος δεν έχει την κατοικία του σε κανένα κράτος μέλους, τότε ενδεχομένως θα τύχει εφαρμογής το άρθρο 4. Επίσης, το επιληφθέν δικαστήριο προκειμένου να κρίνει εάν ο διάδικος κατοικεί σε τρίτο κράτος (εκτός δηλ. ΕΕ), θα εφαρμόσει τους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς του δικαίου, αφού ο ΚανΒρΙα δεν περιέχει σχετική διάταξη.

Η καθιέρωση των ειδικών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας πρόκειται για μια αρκετά επιτυχημένη προσπάθεια του Ευρωπαϊκού νομοθέτη να εξισορροπήσει τα συμφέροντα του ενάγοντος υπέρ απέναντι στην προστασία των συμφερόντων του εναγομένου, για τα οποία «φροντίζουν» επιμελώς οι γενικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας. Ειδικότερα, στην διάταξη του άρθρου 5 σημείο 3 της Συμβρυξ, πλέον άρθρο 7 σημείο 2 του κανονισμού 1215/2012, προβλέπονται περιπτώσεις ειδικής δωσιδικίας, κατά τις οποίες ο ενάγων μπορεί να επιλέξει να εναγάγει τον εναγόμενο σε τόπο άλλον από την κατοικία του τελευταίου, για το λόγο ότι υπάρχει στενός σύνδεσμος μεταξύ της διαφοράς και του δικαστηρίου, που μπορεί να κληθεί να επιληφθεί αυτής, προς το σκοπό της αποτελεσματικής εκδίκασης της υπόθεσης και της οικονομίας της δίκης. Η υιοθέτηση συνακόλουθα μίας ειδικής συντρέχουσας δικαιοδοτικής βάσης για εξωσυμβατικές διαφορές δεν στοχεύει στην εξυπηρέτηση των οικονομικών συμφερόντων του ενός ή του άλλου διαδίκου - ακόμα και εάν ένας εκ των διαδίκων ευνοείται συμπτωματικά από αυτήν - αλλά στην παροχή εξέχοντος δικαιοδοτικού έργου⁸⁰.

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ η πρόβλεψη αυτή βρίσκει έρεισμα στην ύπαρξη του ιδιαίτερου στενού δεσμού ανάμεσα στη διαφορά και δικαστήρια του τόπου όπου έλαβε χώρα το ζημιογόνο γεγονός βάσει του οποίου δικαιολογείται η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων αυτών. Το δικαστήριο του τόπου, όπου συνέβητο ζημιογόνο γεγονός είναι συνήθως το πλέον κατάλληλο να αποφανθεί, ιδίως για λόγους εγγύτητας προς τη διαφορά και ευχέρειας συλλογής των αποδείξεων.

4.3. Προσδιορισμός του τόπου του ζημιογόνου γεγονότος

Έχει τονιστεί πως η Επιτροπή δεν έκρινε ότι θα έπρεπε να προσδιορίσει ρητά αν ο τόπος αυτός είναι «ο τόπος όπου έχει παραχθεί το ζημιογόνο γεγονός» ή «ο τόπος επέλευσης της ζημίας». Οι δύο τόποι μπορεί να ταυτίζονται, αλλά ορισμένες φορές είναι διαφορετικοί και συνακόλουθα έχει μεγάλη σημασία να αποφασισθεί ποιος εκ των δύο αποτελεί τον κρίσιμο σύνδεσμο⁸¹. Κατά πάγια λοιπόν νομολογία, η φράση «ο τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» στο άρθρο 5 σημείο 3, της Συμβρυξ (καθώς και στις αντίστοιχες διατάξεις των νεότερων κανονισμών που την αντικατέστησαν), έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο με ευρύτητα υπό την έννοια ότι παραπέμπει τόσο στον τόπο επελεύσεως της ζημίας όσο και στον τόπο όπου έλαβε χώρα το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός, αμφότεροι ως σημαντικά στοιχεία σύνδεσης της επίδικης διαφοράς με το δικάζον δικαστήριο ενώ επιπροσθέτως δύναται έκαστος εξ' αυτών να παρέχει χρήσιμα στοιχεία σε ό,τι αφορά την αποδεικτική διαδικασία και την οργάνωση της δίκης⁸². Η διασταλτική αυτή ερμηνεία του

⁸⁰ Νίκα Ν., *Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας*, Εκδ. Σάκκουλα, 2018, σελ. 215

⁸¹ Βασιλακάκης Ε., *Ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας επί διαφορών από σύμβαση και αδικπραξία*, Εκδ. Σάκκουλα, 2004, σελ. 198

⁸² ΔΕΕ απόφαση της 10^{ης} Σεπτεμβρίου 2017, Holterman Ferhol Exploitarie, C-47/14

Δικαστηρίου προκύπτει από το γεγονός ότι συχνά ο τόπος του ζημιόγνου γεγονότος ταυτίζεται με την κατοικία έδρα του ζημιώσαντος και επομένως η κατοικία/έδρα του ζημιώσαντος ταυτίζεται με τη δωσιδικία του αδικήματος. Παράλληλα, ενώ ο τόπος του γενεσιουργούτης ζημίας γεγονότος προϋποθέτει πράξη ή παράλειψη του συγκεκριμένου εναγομένου, στον τόπο επελεύσεως της ζημίας δεν χρειάζεται καμία ενέργεια ή παράλειψη του υπευθύνου και η διεθνής δικαιοδοσία του δικαστηρίου εγκαθιδρύεται χωρίς να έχει λάβει χώρα στην περιφέρειά του καμία ενέργεια του συγκεκριμένου εναγομένου.

Επί τη βάση της συγκεκριμένης διακρίσεως, ο εναγόμενος μπορεί να επιλογή του ενάγοντος μπορεί να εναχθεί ενώπιον του ενός ή του άλλου του δικαστηρίου από τους δύο αυτούς τόπους, πολλαπλασιάζοντας έτσι τους δικαιοδοτικούς συνδέσμους επί αδικοπραξιών με στοιχεία αλλοδαπότητας και εισάγοντας την αρχή της πολλαπλότητας, ενισχύοντας παράλληλα τη θέση του έχοντος ανάγκη προστασίας ζημιωθέντος. Δεδομένου ότι ο προσδιορισμός ενός από τους συνδετικούς παράγοντες πρέπει να καταστήσει δυνατή την απονομή διεθνούς δικαιοδοσίας στο δικαστήριο, που είναι αντικειμενικά σε καλύτερη θέση να εκτιμήσει κατά πόσο συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τη θεμελίωση της ευθύνης του εναγόμενου προσώπου, ο κρίσιμος συνδετικός παράγοντας πρέπει να αναζητηθεί εντός της κατά τόπο αρμοδιότητας του επιληφθέντος δικαστηρίου.

Ανατρέχοντας στη νομολογία του ΔΕΕ, συναντάμε την απόφαση Bier/Mines de potasse d'Alsace, πρώτη κατά χρονολογική σειρά σχετική απόφαση με την οποία ασχολήθηκε το Δικαστήριο για την ερμηνεία του τόπου, όπου συνέβη το ζημιόγνο γεγονός⁸³. Στην συγκεκριμένη υπόθεση οι εγκατεστημένες στη Γαλλία εταιρείες, με αντικείμενο την ανθοκομία, σκοπός των οποίων ήταν η βελτίωση της ποιότητας του ύδατος στη λεκάνη του Ρήνου, άσκησαν στο δικαστήριο του Ρότερνταμ αγωγή κατά της εταιρίας Mines de Potasse d'Alsace, εγκατεστημένης στην Αλσατία με αίτημα τηναποζημίωσή τους, λόγω της εκ μέρους της εναγόμενης μόλυνσης των υδάτων του Ρήνου. Το ΔΕΚ, ερωτηθέν σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία των Ολλανδικών Δικαστηρίων, για την εκδίκαση της συγκεκριμένης διαφοράς, ερμηνεύοντας το άρθρο 5 παρ.3 της Συμβάσεως των Βρυξελλών, απεφάνθη ότι ως «τόπος όπου συνέβη το ζημιόγνο γεγονός» θεωρείται ταυτόχρονα και ο τόπος όπου επήλθε η ζημία, αλλά και ο τόπος του ζημιόγνου γεγονότος. Βασικό επιχείρημα αποτέλεσε η σκέψη ότι ανταποκρινόταν μόνο η επιλογή του τόπου του ζημιόγνου γεγονότος, στην ουσία θα καταλήγαμε στο ίδιο αποτέλεσμα με αυτό της γενικής δωσιδικίας του άρθρου 2 της Συμβρυξ, καθότι στον τόπο κατοικίας του εναγομένου λαμβάνει χώρα συνήθως το ζημιόγνο γεγονός, οπότε η ειδική βάση του 5 παρ.3 θα καθίστατο άνευ αντικειμένου, αφετέρου δε η επιλογή μόνον του τόπου όπου επήλθε η ζημία, θα είχε ως αποτέλεσμα να αποκλειστεί αναιτιολόγητα η δικαιοδοσία του δικαστηρίου που ευρίσκεται σε στενό σύνδεσμο με τον τόπο όπου συνέβη το ζημιόγνο γεγονός, κυρίως δε στις περιπτώσεις όπου ο τελευταίος δεν συμπίπτει με τον τόπο κατοικίας του εναγομένου.

Η ως άνω κρίση του ΔΕΚ επικρίθηκε, διότι ο χαρακτηρισμός πλειόνων τόπων ως foradelictia φέρνει στον ενάγοντα μεγάλα περιθώρια να επιλέγει, κατά το συμφέρον του, τη διεθνή δικαιοδοσία, για την

⁸³ ΔΕΚ απόφαση της 30^{ης} Νοεμβρίου 1976, Handelskwekerij G. J. Bier BV, Fondation Reinwater v. Mines de Potasse d'Alsace SA, C-21/1976.

εκδίκαση υποθέσεων αδικοπραξίας, με αποτέλεσμα να συρρικνώνεται υπέρμετρα η προστασία του εναγομένου⁸⁴.

Βέβαια ο ενάγων είτε καταφύγει στα δικαστήρια του ενός τόπου είτε του άλλου μπορεί να ζητήσει εκεί το σύνολο της ζημίας που έχει υποστεί, τόσο τη ζημία του τόπου του ζημιολογού γεγονότος όσο και τη ζημία που υπέστη στον τόπο επελεύσεώς της, χωρίς όμως να έχει τη δυνατότητα να ζητήσει το σύνολο της ζημίας από τα δικαστήρια και των δύο χωρών. Σε κάθε ωστόσο περίπτωση, η θέση του ΔΕΚ προστάτευσε τα συμφέροντα του ενάγοντος, χωρίς να αναιρείται η εκδίκαση της διαφοράς από το καταλληλότερο για τη διεξαγωγή της δίκης δικαστήριο και παρίσταται η απόφαση ως προσπάθεια εξισορρόπησης μεταξύ της προστασίας του παθόντος και της επιταγής για ορθή απονομή της δικαιοσύνης.

4.4. Ο τόπος επέλευσης του ζημιολογού γεγονότος

Ως τόπος του ζημιολογού γεγονότος ορίζεται εκείνος όπου έλαβε χώρα η παράνομη ενέργεια ή παράλειψη εκείνου που ζημίωσε τον άλλο. Ουσιαστικά, πρόκειται για τον τόπο όπου ο ζημιώσας ενήργησε παράνομα ή παράλειψε να ενεργήσει ως όφειλε. Η διεθνής δικαιοδοσία του δικαστηρίου, επομένως, θεμελιώνεται μόνο όταν ο ίδιος ο ενάγων τέλεσε την άδικη πράξη στα όρια της περιφέρειας του επιληφθέντος δικαστηρίου και όχι όταν ο εναγόμενος δεν ενήργησε καθόλου στην περιφέρειά του.

Στις διαφορές εξ αδικοπραξίας ήδη από τον κανονισμό 44/2001 έχει επεκταθεί η αρμοδιότητα των δικαστηρίων στην προληπτική δικαστική προστασία (άρθρο 5 παρ. 3) αίροντας με αυτό τον τρόπο οποιαδήποτε δημιουργηθείσα αμφοβολία. Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι το Δικαστήριο ακόμη και πριν τη θέση σε ισχύ του Κανονισμού 44/2001 δεχόταν τις αγωγές προληπτικού χαρακτήρα, ότι η αγωγή που ασκείται, για παράδειγμα εκ μέρους καταναλωτικής ενώσεως με αίτημα την απαγόρευση χρήσεως καταχρηστικών ή παραπλανητικών ρητρών υπάγεται στη δικαιοδοσία του τόπου όπου συνέβη το ζημιολογόν γεγόνος. Στο πλαίσιο ωστόσο της ερμηνείας και της εφαρμογής της πρόβλεψης περί των προληπτικών αγωγών, εγείρεται ζήτημα αναφορικά με την οριοθέτηση της επίμαχης προβλέψεως και αυτής του άρθρου 35 του Κανονισμού 1215/2012 που προβλέπει τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων, από τα δικαστήρια ενός κράτους μέλους, ακόμα κι αν το δικαστήριο άλλου συμβαλλόμενου κράτους έχει, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κανονισμού, διεθνή δικαιοδοσία για την ουσία της υποθέσεως, και εν τέλει ποια η προσφορότητά του, στο πεδίο εφαρμογής του ευρωπαϊκού δικονομικού δικαίου, δεδομένου μάλιστα ότι οι αγωγές προληπτικού χαρακτήρα δεν μπορούν να περιέχουν ως αίτημα την καταδίκη του εναγομένου στην καταβολή αποζημιώσεως.

4.5. Ο τόπος επέλευσης της ζημίας

Η νομολογία του ΔΕΕ συνέχισε να προσπαθεί να οριοθετήσει με στενότερο τρόπο την έννοια του τόπου με την έννοια εκείνη της τοποθεσίας όπου λαμβάνει χώρα το ζημιολογόν γεγονός. Στις υποθέσεις *Dumez*⁸⁵ και *Marinari*⁸⁶, το Δικαστήριο εξειδίκευσε την έννοια της «ζημίας» ως βλάβη

⁸⁴ Βασιλακάκης Ε., *Ειδικές Βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας επί διαφορών από σύμβαση και αδικοπραξία*, Εκδ. Σάκκουλα, 2004, σελ. 230

⁸⁵ ΔΕΚ απόφαση της 11^{ης} Ιανουαρίου 1990, *DumezFranceSav. HessischeLandesbank κ.α.*, C-220/88

⁸⁶ ΔΕΚ απόφαση της 19^{ης} Σεπτεμβρίου 1995, *Marinari v. Lloyd's Bank*, C-364/93

της περιουσίας ή του προσώπου του ενάγοντος, η οποία μάλιστα τελεί σε άμεση και αιτώδη συνάφεια προς την παρανομή συμπεριφοράς και όχι την έμεση ή την απώτερη ζημία που υποστηρίζει ο ενάγων ότι μπορεί να υφίσταται ο ίδιος η τρίτο πρόσωπο.

Το ΔΕΚ με την έκδοση προδικαστικής απόφασης επί της υποθέσεως *DumezFrance v. HessischeLandesbank*, προέβη στη διάκριση ανάμεσα σε αμέσως και εμμέσως ζημιωθέντες. Ειδικότερα, οι ενάγουσες *DumezFrance* αιτήθηκαν αποζημίωσης για την ζημία που φέρεται ότι υπέστησαν οι εγκατεστημένες στην Γερμανία θυγατρικές τους ένεκα διακοπής προγράμματος ανέγερσης κτιρίων που είχε προγραμματιστεί να εκτελεστεί από Γερμανό εργολάβο λόγω καταγγελίας της συμφωνίας χορήγησης δανείου από τις γερμανικές τράπεζες. Στην επίμαχη περίπτωση, τόσο το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός, όσο και η άμεση ζημία εντοπίζονται στον ίδιο τόπο, καθόσον οι γερμανικές τράπεζες, ο εργολάβος και οι θυγατρικές εταιρείες είχαν τον ίδιο τόπο εγκατάστασης. Διακρίνει περαιτέρω στην υπόθεση τους ζημιωθέντες σε άμεσα και έμμεσα ζημιωθέντες, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι ο κανόνας του άρθρου 5 παρ.3 της Συμβ. δεν μπορεί να ερμηνευθεί ώστε κατά την περίπτωση στην οποία επέλθει άμεση ζημία συγκεκριμένων προσώπων σε συγκεκριμένο τόπο, ο εμμέσως ζημιωθείς να δύναται να ενάγει τον υπαίτιο ενώπιον των δικαστηρίων, όπου ο ίδιος διαπίστωσε βλάβη της περιουσίας του. Εξάλλου, στην προκειμένη περίπτωση, ο τόπος κατοικίας του ενάγοντος δεν παρουσιάζει στενό σύνδεσμο με τον τόπο, όπου εκδηλώθηκε η αρχική άμεση ζημία.

Επιπλέον, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι Το ΔΕΚ έκρινε ότι για την εφαρμογή της ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας του άρθρου 5 σημ.3 του Κανονισμού, ως εναλλακτική δικαιοδοτική βάση του τόπου κατοικίας του εναγομένου, απαιτείται η συνδρομή ιδιαίτερος στενού συνδέσμου ανάμεσα στην ανακύψασα διαφορά και στο δικαστήριο, το οποίο επιλαμβάνεται αυτής, ώστε, για λόγους ορθής απονομής της δικαιοσύνης και αποτελεσματικής οργάνωσης της δίκης, να μη λαμβάνονται υπόψιν αβέβαια στοιχεία. Επιπροσθέτως η ιδιαιτερότητα της ως άνω απόφασης συνίσταται στο γεγονός ότι το ΔΕΚ έλαβε θέση και επί του ισχυρισμού που προβλήθηκε, κατά τον οποίο, για τον καθορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το εφαρμοστέο ουσιαστικό δίκαιο. Τον ισχυρισμό αυτό απέρριψε ρητά, με αναφορά τόσο στην πρόθεση των συντακτών της ΣΒρ κατά την οποία ο καθορισμός της διεθνούς δικαιοδοσίας επί εξωσυμβατικών ενοχών δεν καθορίζεται ή επηρεάζεται από τις προϋποθέσεις εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης, όσο και στο ότι μια τέτοια ερμηνεία είναι ασυμβίβαστη με το σκοπό της ΣΒρ που είναι η καθιέρωση κανόνων βάσει των οποίων να είναι βέβαιο και προβλέψιμο σε ποιο δικαστήριο απονέμεται διεθνής δικαιοδοσία, στοιχείο που πλήττεται από την αβεβαιότητα, εάν λαμβάνονταν υπόψη είτε οι διαδοχικές περιουσιακές ζημίες του ζημιωθέντος είτε το εφαρμοστέο σύστημα περί αστικής ευθύνης.

4.6. Εντοπισμός του τόπου της ζημίας σε περισσότερα του ενός κράτη μέλη

Στην περίπτωση αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης, στην περίπτωση δηλαδή όπου η άδικη πράξη τελείται σε περισσότερα του ενός κράτη ή όταν οι συνέπειες αυτής επέρχονται σε περισσότερα κράτη, όπως συμβαίνει και στη περίπτωση των προσβολών δικαιωμάτων, και δη του εξεταζόμενου της προσωπικότητας στο διαδίκτυο, η έννοια του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός χρήζει ειδικότερης ερμηνείας. Στην προσέγγιση επίλυσης του ζήτηματος του

προσδιορισμού του τόπου της ζημίας στις υποθέσεις αυτές ως τόπος όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός λαμβάνεται είτε ο τόπος τέλεσης της πράξης είτε ο τόπος όπου πραγματικά επήλθαν και είναι εμφανή τα αποτελέσματα της παράνομης πράξης⁸⁷. Και τούτο διότι σε διαφορετική περίπτωση, στην επιλογή δηλαδή μόνο του τόπου όπου συνέβη το γεγονός, θα εμφανίζονταν σημαντικές δυσχέρειες αναφορικά με τις βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας, όπως εκείνες προβλέπονται από τα άρθρα 2 και 5 παρ.3 του Κανονισμού, οπότε και η τελευταία αυτή διάταξη θα είχε ως αποτέλεσμα να απωλέσει την πρακτική της αποτελεσματικότητα. Ανακύπτει ωστόσο το ερώτημα εάν το δικαστήριο το οποίο επέλεξε ο ενάγων μπορεί να επιληφθεί επί του συνόλου της διαφοράς, ιδίως όταν τα επί μέρους γενεσιουργά της ζημίας γεγονότα έχουν τελεσθεί σε διαφορετικές χώρες και παράλληλα αποδίδονται σε διαφορετικά πρόσωπα. Εν προκειμένω, η απονομή της εξουσίας στο δικαστήριο της επιλογής του ενάγοντος για την επιδίκαση αποζημίωσης για το σύνολο της προκληθείσας ζημιάς, είναι σύμφωνη με το σκοπό της ορθής απονομής της δικαιοσύνης καθώς αφενός μεν διευκολύνεται η εφαρμογή του θεσμού της ετεροδικίας αφετέρου δε δεν τίθεται το ζήτημα της έκδοσης αποφάσεων ερχόμενων σε αντίθεση μεταξύ τους. Σε αρμονία με τα πορίσματα του Δικαστηρίου και ιδίως με την απόφαση *Marinari/Lloyd's Bank* τελεί και η ελληνική νομολογία, όπου με την απόφαση ΕφΠειρ 347/2000 έγινε δεκτό ότι δεν μπορεί να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης στα ελληνικά δικαστήρια για ναυτεργατικό ατύχημα ο Έλληνας παθών, δεδομένου ότι στη Ολλανδία επήλθαν οι αρχικές συνέπειες του ζημιογόνου γεγονότος και η πρωταρχική ζημία του ενάγοντος (τραυματισμός του) χωρίς να ασκεί επιρροή η επακόλουθη επιδείνωση της κατάστασης της υγείας του, ήτοι η επέλευση περαιτέρω δυσμενών συνεπειών στην Ελλάδα.

4.7. Προσβολή της προσωπικότητας τελούμενη δια του τύπου

Πριν το ΔΕΕ κληθεί να αντιμετωπίσει τη σύγχρονη πρόκληση την οποία θέτει ο ακόμη ανεξερεύνητος και αφηρημένος χώρος του διαδικτύου, εξέταση περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας τελούμενες δια του τύπου. Γίνεται αντιληπτό ότι ένας άυλος και ακαθόριστος χώρος, ουσιαστικά «αόρατος» χωρίς απτά όρια δεν μπορεί φυσικά να συγκριθεί απόλυτα με την τυποποιημένη παραδοσιακή κλασική και γεωγραφικά προκαθορισμένη υπόσταση της έντυπη πληροφορίας, ωστόσο για την πληρότητα της κατανόησης των πολύπλοκων ζητημάτων που θέτει η τεχνολογία ενώπιον της δικαιοσύνης αξίζει να παρουσιαστεί η προσέγγιση του ΔΕΕ και στις περιπτώσεις αυτές, όπου τέθηκαν ορισμένα κριτήρια.

Η αντιμετώπιση του ως άνω ζητήματος απασχόλησε το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων επί τη ευκαιρία της υπόθεσης *FionnaShevill/PresseAlliance*, στην οποία εφαρμόστηκε η διάταξη του άρθρου 5 σημ.3 της Σύμβασης των Βρυξελλών, όπως ίσχυε κατά το χρόνο εκδίκασης της ως άνω διαφοράς, και είναι πανομοιότυπη με τη σχετική διάταξη του Κανονισμού Βρυξέλλες I και του Κανονισμού 1215/2012. Σύμφωνα με το ιστορικό της υπόθεσης, η *PresseAlliance*, εκδότης της εφημερίδας «*France-Soir*» δημοσίευσε, στις 23 Σεπτεμβρίου 1989, άρθρο σχετικά με την ενέργεια των ανδρών του τμήματος διώξεως ναρκωτικών της γαλλικής αστυνομίας σε ένα από τα γραφεία κολλυβιστικών εργασιών, που διατηρούσε η *ChequepointSarl* (εταιρεία γαλλικού δικαίου), στο Παρίσι. Το άρθρο αυτό, το οποίο στηριζόταν σε πληροφορίες, που είχαν ληφθεί από το πρακτορείο

⁸⁷ ΔΕΚ, απόφαση της 10^{ης} Ιουνίου 2004, *Kronhoferv. MarianneMaier*, C-198/02

FrancePresse, μνημόνευε την εταιρία «Chequepoint», καθώς και «μια νεαρή γυναίκα ονόματι Fiona Shevill-Avril». Η Fiona Shevill είχε προσληφθεί στο Παρίσι από την Chequepoint προσωρινώς, για τρεις μήνες το καλοκαίρι του 1989. Σημειώνεται ότι η Ixora Trading Inc., η οποία δεν είναι εταιρία αγγλικού δικαίου, διατηρούσε από το 1974 γραφεία κολλυβιστικών εργασιών στην Αγγλία υπό τον διακριτικό τίτλο «Chequepoint». Η δε Chequepoint International Limited, εταιρία βελγικού δικαίου με έδρα τις Βρυξέλλες, ήλεγχε την Chequepoint SARL και την Ixora Trading Inc. Θεωρώντας το προαναφερθέν άρθρο δυσφημιστικό, καθότι υπονοούσε ότι μετείχαν σε δίκτυο εμπορίας ναρκωτικών, χάριν του οποίου είχαν προβεί σε «ξέπλυμα» χρημάτων, οι Shevill, Chequepoint SARL, Ixora Trading Inc. και Chequepoint International Limited άσκησαν, ενώπιον του αγγλικού δικαστηρίου αγωγή κατά της PresseAlliance SA, με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, όσον αφορά στα φύλλα της «France-Soir» που κυκλοφόρησαν τόσο στη Γαλλία όσο και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένων των φύλλων που πωλήθηκαν στην Αγγλία και στην Ουαλία. Η PresseAlliance SA προέβαλε ένσταση ελλείψεως διεθνούς δικαιοδοσίας του High Court of England and Wales, για τον λόγο ότι ουδέν ζημιόγνο γεγονός, υπό την έννοια του άρθρου 5 σημείο 3 της Συμβάσεως, είχε συμβεί εντός της Αγγλίας, ένσταση, η οποία απερρίφθη, όπως και η εν συνεχεία ασκηθείσα έφεση. Η PresseAlliance SA άσκησε αναίρεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του House of Lords, το οποίο υπέβαλε στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων προδικαστικό ερώτημα όσον αφορά στη διεθνή δικαιοδοσία του ως άνω αναιρετικού Δικαστηρίου, βάσει του άρθρου 5 σημ.3 της Σύμβασης των Βρυξελλών, για την εκδίκαση της σχετικής υπόθεσης, περί επιδικάσεως χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, οφειλομένης στη δημοσίευση δυσφημιστικού άρθρου στον τύπο. Συγκεκριμένα : α) ποιος θα πρέπει να θεωρηθεί ως τόπος που συμβαίνει το ζημιόγνο γεγονός επί δυσφημίσεων διαπραττομένων διά του τύπου, β) εάν η κυκλοφορία του εντύπου σε διαφορετικές χώρες από αυτή της πρωταρχικής κυκλοφορίας του μπορεί να δώσει έναυσμα σε περισσότερα ζημιόγνα γεγονότα και ακολούθως εάν για κάθε ένα από αυτά συντρέχει διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων καθενός από τα κράτη στο έδαφος του οποίου επήλθε ζημία στον θιγέντα και γ) σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο παραπάνω ερώτημα εάν είναι δυνατόν να επιδικασθεί χρηματική αποζημίωση για το σύνολο της προκληθείσας ηθικής ζημιάς από κάθε δικαστήριο που θα μπορούσε να επιληφθεί της διαφορά λόγω της κυκλοφορίας των επίμαχων εντύπων στην περιφέρειά του, έστω και εάν η τελευταία ήταν περιορισμένης έκτασης. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, στην περίπτωση δυσφημίσεως μέσω άρθρου του τύπου, που κυκλοφόρησε στο έδαφος πλειόνων συμβαλλομένων κρατών, ο τόπος όπου συνέβη το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημιάς, είναι κατ' αρχήν, μόνον ο τόπος εγκαταστάσεως του εκδότη του επιδικίου δημοσιεύματος. Ειδικότερα, ο τελευταίος αυτός τόπος είναι ο τόπος όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημιάς γεγονός, εφόσον εκεί τυπώθηκε και ετέθη σε κυκλοφορία το δυσφημιστικό δημοσίευμα. Συνεπώς, το δικαστήριο του τόπου εγκαταστάσεως του εκδότη του δυσφημιστικού δημοσιεύματος έχει διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση της αγωγής, περί επιδικάσεως χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της ηθικής βλάβης, που υπέστη ο ενάγων, από την άδικη πράξη. Ωστόσο, αυτή η βάση διεθνούς δικαιοδοσίας συμπύπτει, κατά κανόνα, με τη γενική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας κατ' άρθρο 2, της Συμβάσεως. Κατά συνέπεια, πρέπει να αναγνωριστεί στον ενάγοντα η δυνατότητα ασκήσεως αγωγής και ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου επελεύσεως της ζημιάς, δεδομένου ότι, στην αντίθετη περίπτωση, το άρθρο 5, σημείο 3, της Συμβάσεως θα στερείτο του περιεχομένου του.

Στην περίπτωση της διεθνούς δυσφημίσεως διά του τύπου, η γενομένη από δυσφημιστικό δημοσίευμα προσβολή στην τιμή, στην υπόληψη και στο καλό όνομα ενός φυσικού ή νομικού προσώπου εκδηλώνεται στους τόπους, όπου κυκλοφόρησε το δημοσίευμα, εφόσον ο παθών είναι εκεί γνωστός. Ακολούθως, τα δικαστήρια εκάστου εκ των συμβαλλομένων κρατών στα οποία κυκλοφόρησε το δυσφημιστικό δημοσίευμα και όπου προσεβλήθη η τιμή του ενάγοντος έχουν δικαιοδοσία για την επιδίκαση αποζημίωσης λόγω της βλάβης που προκλήθηκε στην περιφέρεια του συγκεκριμένου κράτους. Συνεπώς, ο παθών μπορεί κατ' αρχήν να ασκήσει αγωγή κατά του εκδότη περί επιδίκασεως χρηματικής ικανοποιήσεως, λόγω ηθικής βλάβης αφενός ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλομένου κράτους του τόπου εγκαταστάσεως του εκδότη του δυσφημιστικού δημοσιεύματος (με αίτημα για συνολική αποζημίωση) αφετέρου δε ενώπιον των δικαστηρίων κάθε συμβαλλομένου κράτους εντός του οποίου κυκλοφόρησε το δημοσίευμα και προσεβλήθη η υπόληψη του παθόντος (με αίτημα για επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως μόνον για τη βλάβη που υπέστη ο παθών εντός του κράτους του δικάζοντος δικαστηρίου).

4.8. Η δωσιδικία της αδικοπραξίας μέσω του διαδικτύου

Όπως έχει αναλυθεί, το διαδίκτυο λειτουργεί ταυτόχρονα ως μέσο εκπομπής πληροφορίας και επικοινωνίας, αποτελώντας ένα διαδραστικό μέσο εκ του οποίου διοχετεύονται προς πλείονες κατευθύνσεις οι ανταλλαγές πληροφοριών και δεδομένων. Χαρακτηριστικό της απεριόριστης αυτής δυνατότητας είναι ουσιαστικά η κατάλυση των γεωγραφικών συνόρων, η οποία εξάλλου είναι και εκείνη η οποία καθιστά το διαδίκτυο ένα εντελώς διαφορετικό μέσο επικοινωνίας από τα τυπικά μέσα τηλεπικοινωνιών, όπου για παράδειγμα το ραδιόφωνο ή τα έντυπα. Ως εκ τούτου, είναι δεδομένο πως σε έναν τόσο σύγχρονο, άναρχο, και χαώδες νέο κόσμο όπως αυτός του κυβερνοχώρου, οι παραδοσιακοί νομικοί κανόνες δεν είναι δυνατό να επιλύσουν με την ίδια αποτελεσματικότητα τις διαφορές που προκύπτουν από τη χρήση του διαδικτύου. Η προβληματική των αδικημάτων που τελούνται μέσω του διαδικτύου δεν είναι εύκολη καθώς είναι ιδιαίτερα δύσκολο να προσδιοριστεί ο τόπος τελέσεως των αδικημάτων αυτών σε ένα εξ' ορισμού παγκόσμιο δίκτυο, με βάση είτε το γενεσιουργό τους είτε την προκληθείσα ζημία. Επιπλέον, τα αδικήματα μέσω του διαδικτύου δεν είναι μόνον όσα απαντούν στον τύπο, στο ραδιόφωνο ή στην τηλεόραση. Μάλιστα δεν είναι λίγες οι φορές, όπου το αδίκημα τελείται σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη, αλλά και η ζημία που προκύπτει συνεπεία της αδικοπραξίας εκδηλώνεται επίσης σε διαφορετικά κράτη μέλη, με αποτέλεσμα να υφίσταται έλλειψη ασφαλούς τοπικού συνδέσμου για την θεμελίωση διεθνούς δικαιοδοσίας και συνακόλουθα ο κίνδυνος για δημιουργία forumshopping να είναι ορατός⁸⁸. Αυτό δε που διαφοροποιεί ουσιαστικά την ήδη διαμορφωθείσα νομολογία περί των αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης με τις περιπτώσεις των τελουμένων διά του διαδικτύου αδικημάτων είναι ότι στη δεύτερη περίπτωση μία σχετική ανάρτηση είναι προσβάσιμη τόσο από απεριόριστο αριθμό χρηστών όσο επίσης και από οποιοδήποτε σημείο, μη δυνάμενο να προσδιοριστεί επακριβώς ώστε να καταστεί εφικτή η αναζήτηση ενός αξιόπιστου εδαφικού κριτηρίου για την θεμελίωση διεθνούς δικαιοδοσίας με κριτήριο τον τόπο επέλευσης της ζημίας. Οι εξωσυμβατικές ενοχές που πηγάζουν από αδικοπρακτικές ενέργειες στο πλαίσιο πληροφοριακών αδικημάτων προϋποθέτουν την πολύμορφη εμπλοκή του δράστη, ο οποίος μπορεί να αναρτά τις

⁸⁸ Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Melchior Wathelet της 9^{ης} Νοεμβρίου 2016, C-618/2015

επίμαχες πληροφορίες είτε να λαμβάνει ανεπίτρεπτη γνώση αυτών. Στη συγκεκριμένη λοιπόν κατηγορία υποθέσεων τόπος εκδήλωσης της έκνομης δραστηριότητας θα μπορούσε να είναι κατ' αρχήν ο τόπος μεταφόρτωσης και διάδοσης των επίδικων δεδομένων στο διαδίκτυο, δηλαδή ο τόπος όπου ο δράστης ενεργοποίησε τη διαδικασία μεταφόρτωσης των δεδομένων. Περαιτέρω, θα μπορούσε να υποστηριχθεί η ταύτιση του τόπου εκδήλωσης της έκνομης δραστηριότητας με την τοποθεσία του server, που χρησιμοποιείται για την προσωρινή «φιλοξενία» των επίδικων δεδομένων και την εν συνεχεία περαιτέρω μετάδοση τους στους χρήστες του διαδικτύου.

Επιπλέον, ιδιαίτερα σημαντικό είναι να αναλογιστεί κανείς ότι οι μορφές με τις οποίες μπορεί να λάβει χώρα μια άδικη πράξη, όπως για παράδειγμα η προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα, στο διαδίκτυο μπορεί να τελεστεί με διαφορετικούς τρόπους απ' ότι σε μια κλασσική περίπτωση τέτοιου αδικήματος που λαμβάνει χώρα μέσω του τύπου. Πιο συγκεκριμένα, η ευρύτατη καθιέρωση στη ζωή μας των socialmedia και των διαφόρων πλατφόρμων και εφαρμογών επικοινωνίας έχουν παράλληλα με την κατάργηση των συνόρων επιφέρει και την καθιέρωση νέων τρόπος προσβολής των δικαιωμάτων αυτών. Για παράδειγμα, τα γραπτά σχόλια που μπορεί να τίθεται κάτω από μια ανάρτηση, η αναφορά του ονόματος μέσω υπερσυνδέσμου ο οποίος παραπέμπει σε προφίλ χρήστη, η ανάρτηση των λεγόμενων «ιστοριών» σε μέσα δικτύωσης όπως το Facebook, το Instagram, το BeReal, η οποία ουσιαστικά πρόκειται για σύντομης χρονικής διάρκειας ανάρτηση, μέσω της οποίας όμως μπορούν να προσβληθούν πλείονες πτυχές της προσωπικότητας. Ειδικά, εάν σε όλα αυτά κανείς προσθέσει και τις αμέτρητες επιλογές του τρόπου αποθήκευσης των πληροφοριών αυτών, η οποία μπορεί να γίνει και χωρίς τη συναίνεση του φορέα των εκάστοτε αναρτήσεων, αντιλαμβάνεται πόσο εν τέλει περίπλοκα αναδεικνύονται τα ζητήματα καθορισμού το τόπου επέλευσης του ζημιολόγου γεγονότος και πόσο τελικά ανεπαρκείς ίσως να ανταποκριθούν στη νέα τάξη πραγμάτων οι εκάστοτε υπάρχουσες νομοθετικές ρυθμίσεις.

Κατ' αρχάς, επισημαίνεται ότι η νομοθεσία δεν περιέχει καμία ειδική διάταξη για τα αδικήματα μέσω διαδικτύου, ούτε στον κανονισμό 1215/2012 ούτε στους κανονισμούς (ΕΚ) 593/2008 και Ρώμη (II). Τούτο καταδεικνύει ότι είτε ο Ευρωπαϊός νομοθέτης έκρινε ότι τα αδικήματα αυτά δεν παρουσιάζουν ιδιαιτερότητα σε βαθμό που να επιβάλλεται η θέσπιση ειδικών διατάξεων, είτε έκρινε το ζήτημα πολύ ευαίσθητο και θεώρησε προτιμότερο να αναμείνει τη νομολογία του Δικαστηρίου. Σε κάθε πάντως περίπτωση, η έρευνα για τον εντοπισμό του τόπου εκδήλωσης της έκνομης δραστηριότητας επί διαδικτυακών διαφορών, δεν μπορεί να αγνοεί τον κεντρικό νοηματικό άξονα του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια και την τελεολογία του άρθρου 2. Θα πρέπει συνακόλουθα η λύση που θα επιλέγεται να είναι σύμφωνη με την αρχή της ασφάλειας του δικαίου και της εξεύρεσης του πλέον κατάλληλου δικαστηρίου. Το θέμα επομένως που πρέπει απαντηθεί είναι εάν η διαμορφωθείσα νομολογία μπορεί να τύχει εφαρμογής και στη διαδικτυακή συνθήκη.

Το Δικαστήριο επιλαμβανόμενο στην επίλυση των σχετικών προδικαστικών ερωτημάτων καταβάλλει προσπάθεια είτε αναζήτησης νέων κριτηρίων σύνδεσης, είτε προσαρμογής των ήδη εφαρμοσμένων κριτηρίων σύνδεσης σε παλαιότερες αποφάσεις του ΔΕΚ, στα πραγματικά περιστατικά των νεότερων υποθέσεων. Κοινός παρονομαστής, είναι ότι τα κατ' ιδίαν αδικήματα, έλαβαν χώρα στο διαδίκτυο (και μέσω αυτού), γεγονός που καταμαρτυρά την δυσκολία εντοπισμού σαφούς εδαφικού κριτηρίου του τόπου επέλευσης της ζημίας. Σε κάθε ωστόσο περίπτωση και ως

επιβεβαιώνεται από την κατωτέρω αναλυόμενη πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ, η τάση που επικρατεί, εν αντιθέσει προς την κατ' εξοχήν συσταλτική ερμηνεία της παλαιότερης νομολογίας του, ως προς την ειδική βάση της αδικοπραξίας του άρθρου 7 σημείο 2, είναι κατά βάση περιπτώσιολογική αλλά και συγκρατημένη⁸⁹.

Στην υπόθεση C-170/12 PeterPinkey/ KDG Mediatech AG το ΔΕΕ με την από 3-10-2013 απόφαση του έκρινε ότι μοναδική προϋπόθεση που εξετάζεται για τον προσδιορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας ενός δικαστηρίου σε περίπτωση προσβολής του προστατευόμενου σε όλα τα κράτη-μέλη δικαιώματος της προσωπικότητας μέσω πληροφοριών αναρτηθέντων στο διαδίκτυο, είναι στο Δικαστήριο του τόπου αυτού να έχει επέλθει ή να ενδέχεται να επέλθει ζημία, χωρίς να διαδραματίζει ρόλο το αν η παράνομη πράξη σκοπεύει στην κατάρτιση συμβάσεων με καταναλωτές του κράτους μέλους του επιληφθέντος δικαστηρίου, καθώς, πλην του τόπου που έχει επέλθει ή ενδέχεται να επέλθει η ζημία δεν τίθενται άλλα κριτήρια από το άρθρο 5 σημ. 3 του τότε ισχύοντος καν. 44/01 (άρθρο 7 παρ. 2 καν. 1215/12) για τον προσδιορισμό του τόπου του ζημιολόγου γεγονότος. Διαφορετική άποψη διατυπώθηκε από τον γενικό Εισαγγελέα με τις προτάσεις του, ο οποίος υποστήριξε ότι η μη υιοθέτηση του κριτηρίου της κατεύθυνσης για τις προσβολές των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας καθιστά ευρύτατα τα κριτήρια θεμελίωσης της διεθνούς δικαιοδοσίας, που με τη σειρά του έρχεται σε αντίθεση τόσο με την αρχή της εδαφικότητας όσο και με τον στόχο προβλεψιμότητας της διεθνούς δικαιοδοσίας και της εύρυθμης λειτουργίας της δικαιοσύνης, άποψη που δεν έγινε αποδεκτή από το ΔΕΕ. Βάσει λοιπόν της ερμηνείας, που δόθηκε από το ΔΕΕ ο ζημιωθείς δύναται να ασκήσει αγωγή με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησεως λόγω προσβολής του δικαιώματος της προσωπικότητας του, ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους στο έδαφος, του οποίου υπήρξε πρόσβαση στο επίμαχο δημοσίευμα, που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο, αιτούμενος όμως χρηματική ικανοποίηση αποκλειστικά και μόνο για τη βλάβη, που επήλθε εντός της περιφέρειάς αυτού του Δικαστηρίου και όχι για το σύνολο της ζημίας του, ενώ αντιθέτως δύναται να αιτηθεί αποζημίωση για το σύνολο της ζημίας του ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου, όπου αυτός έχει το κέντρο των συμφερόντων του, δεδομένου ότι η επίδραση που έχει στο δικαίωμα της προσωπικότητας η επελευθέρωση ζημίας δύναται να εκτιμηθεί καλύτερα από το δικαστήριο του τόπου, όπου ο ζημιωθείς έχει το κέντρο των συμφερόντων του. Η λύση αυτή είναι σύμφωνη με την αρχή της εδαφικότητας, κατά την οποία τα δικαστήρια ενός κράτους – μέλους είναι καταρχήν αρμόδια να αποφαινούνται επί διαφορών σχετικών με ζημιά προκληθείσα στο έδαφος τους, καθώς είναι σε καλύτερη θέση να εκτιμήσουν αν όντως προσβλήθηκαν τα περιουσιακά δικαιώματα, που διασφαλίζει το οικείο κράτος μέλος και να καθορίσουν τη φύση της προκληθείσης ζημίας, καθώς σε διαφορετική περίπτωση αν δηλαδή ήταν αρμόδια να αποφανθούν επί ζημίας, που προκλήθηκε στα εδάφη των άλλων κρατών – μελών, θα υποκαθιστούσαν τα δικαστήρια των εν λόγω κρατών παραβιάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την προαναφερόμενη αρχή. Η εν λόγω απόφαση αποδεχόμενη ως τόπο του επέλτους της ζημίας τον τόπο, όπου ο ενάγων έχει το κέντρο των συμφερόντων του έρχεται σε αντίθεση με την προηγούμενη απόφασή του στην υπόθεση C-346/93 Dumez, όπου και έκρινε το ακριβώς αντίθετο αναφορικά με τον τόπο επέλτους της ζημίας, διαφοροποίηση η οποία προφανώς οφείλεται στην ιδιαιτερότητα

⁸⁹Σαχπεκίδου Ε. σε Νίκα Ν./Σαχπεκίδου Ε., Ευρωπαϊκή Πολιτική Δικονομία-Ερμηνεία κατ' άρθρον του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια (1215/2012), Εκδ.Σάκκουλας, 2016, σελ. 198

των αδικημάτων, που συντελούνται δια του τύπου της δυσχέρειας εντοπισμού του φυσικού γεωγραφικού τόπου επέλευσης της ζημίας.

4.9. Προσβολή της προσωπικότητας μέσω δημοσίευσης πληροφοριών στο διαδίκτυο

Η εισβολή του διαδικτύου και η εδραίωσή του σε όλες σχεδόν τις εκφάνσεις της καθημερινής μας ζωής είχε ως συνέπεια τη ραγδαία αύξηση των αδικημάτων που τελούνται μέσω αυτού, γεγονός το οποίο ως βασικότερη συνέπεια είχε την εμφάνιση των ζημιογόνων αποτελεσμάτων των πράξεων αυτών σε περισσότερα του ενός μέρη. Έχει υποστηριχθεί η άποψη πως στην ουσία δεν είναι εφικτό να προσδιοριστεί η *locus delicti*, αφού ο Κυβερνοχώρος ως τόπος τέλεσης των αδικημάτων αυτών ουσιαστικά πρόκειται για έναν απροσδιόριστων συνόρων και έκτασης «κενό» και άυλο κόσμο ο οποίος δε διαθέτει το δικό του δίκαιο, τουλάχιστον όχι με την παραδοσιακή έννοια με την οποία γίνεται ένα τέτοιο καθεστώς αντιληπτό σε μία έννομη τάξη⁹⁰. Ορθότερη παρουσιάζεται η άποψη σύμφωνα με την οποία ότι τα αδικήματα τα οποία τελούνται μέσω διαδικτύου στην ουσία συνδέονται με περισσότερα *loci delicti*, μέσω της δυνατότητας πρόσβασης στο Ίντερνετ. Κομβικής σημασίας παρουσιάζονται οι συνεδικαζόμενες υποθέσεις *Edate* και *O.Martinez*, όπου και το ΔΕΕ βρισκόμενο για πρώτη φορά αντιμέτωπο με την επίλυση του δυσχερούς αυτού ζητήματος παραδέχθηκε ότι τα κριτήρια τα οποία χρησιμοποιούσε ως τότε στην προσέγγιση παρόμοιων υποθέσεων (προσβολή της προσωπικότητας δια του τύπου), όχι όμως διαδραματιζομένων στο διαδίκτυο, δεν είναι δυνατό να λειτουργήσουν αποτελεσματικά, καθώς η ίδια η φύση του διαδικτύου επέβαλε την αντικατάσταση του κριτηρίου της υλικής κυκλοφορίας του εντύπου με την άυλη πρόβαση στο διαδίκτυο, εφόσον η πρώτη, ακόμη και αν περιλαμβάνει ευρεία διάσταση, είναι γεωγραφικώς προσδιορίσιμη, ενώ η δεύτερη είναι εφικτή από οποιοδήποτε μέρος του πλανήτη και δεν αποδεικνύεται απλώς διασυνοριακή, αλλά περισσότερο α-συνοριακή, παρέχοντας άπειρες δυνατότητες και απροσδιόριστο αριθμό χρηστών⁹¹. Στην υπόθεση *Edate* ο κάτοικος Γερμανίας ενάγων κρίθηκε ένοχος για τη δολοφονία ενός διάσημου Γερμανού ηθοποιού. Η εναγόμενη εταιρεία *Edate* με έδρα την Αυστρία και διαχειρίστρια ιστοτόπου άρχισε να μεταδίδει πληροφορίες αναφορικά με τον ενάγοντα. Ο ενάγων ζήτησε από την εταιρεία να παύσει να δημοσιεύει πληροφορίες για το πρόσωπό του. Εντός ολίγων ημερών οι σχετικές πληροφορίες για τον ενάγοντα απομακρύνθηκαν από τον ιστότοπο της *Edate* αλλά παρόλα ταύτα, ο ενάγων προσέφυγε στα Γερμανικά Δικαστήρια με αίτημα η εναγόμενη εταιρεία να απέχει από κάθε δραστηριότητα μετάδοσης πληροφοριών που θα αφορούν το πρόσωπό του. Το πρωτοβάθμιο επιληφθέν αποδέχθηκε τη δικαιοδοσία του όπως και το δευτεροβάθμιο όμοιο μετά από αίτηση αναίρεσης της εναγόμενης. Η υπόθεση έφτασε εν τέλει στο ανώτατο γερμανικό δικαστήριο, το οποίο και απηύθυνε σχετικό ερώτημα στο Δικαστήριο για να εντοπισθεί ο τόπος επέλευσης της ζημίας σε περίπτωση διαδικτυακής προσβολή της προσωπικότητας. Στην υπόθεση μεταξύ του ηθοποιού *O.Martinez* και της εφημερίδας *Sunday Mirror*, η τελευταία δημοσιοποίησε φωτογραφίες του ηθοποιού από την επίσκεψή του στην Μ. Βρετανία όπου και συναντήθηκε με έτερο διάσημο πρόσωπο. Οι φωτογραφίες συνοδεούντουσαν από ρεπορτάζ, που αφορούσαν στην προσωπική σχέση του

⁹⁰Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., *Internet και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Συμβατικές και αδικοπρακτικές ενοχές στον κυβερνοχώρο*, Αρμ 1998, σελ. 412

⁹¹Λιάσκος Ε., Πυργάκης Δ., *Η συμβολή των κανόνων Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου στο Internet*, Χρ1Δ 2002, σελ. 492

ηθοποιού με το πρόσωπο το οποίο συνάντησε ενώ απέδιδε ο αρθρογράφος και δηλώσεις στο πρόσωπο του πατέρα του ηθοποιού. Και οι δύο (ο ηθοποιός και ο πατέρας του) άσκησαν σχετική αγωγή κατά της εφημερίδας ενώπιον των γαλλικών δικαστηρίων ενώ η εναγόμενη αγγλική εφημερίδα αμφισβήτησε τη διεθνή δικαιοδοσία αυτών. Το ερώτημα που ανέκυψε ήταν εάν η Γαλλία μπορούσε να εκληφθεί ως τόπος επέλευσης της ζημίας εξ' αφορμής και μόνον του γεγονότος ότι οι πληροφορίες ήταν προσβάσιμες ή θα έπρεπε να αναζητηθεί και να θεμελιωθεί ιδιαίτερος δεσμός με τη Γαλλία προκειμένου να θεωρηθεί ως τόπος επέλευσης της ζημίας. Η κατά τα ανωτέρω εκδοθείσα απόφαση έτυχε παρατηρήσεων, κυρίως διότι, συρρικνώνει μέσω της κατάτμησης της ζημίας, τη δικαιοδοτική εμβέλεια, απαξιώνοντας πλήρως τη δωσιδικία του *forum delicti* στις περιπτώσεις προσβολών της προσωπικότητας αλλά και επειδή με τον τρόπο αυτό υπονομεύεται η παροχή δικαστικής προστασίας του προσβληθέντος που θα πρέπει να οδηγηθεί σε πολυδάπανους δικαστικούς αγώνες, αφού θα αναγκαστεί να ασκήσει πολλές αγωγές σε διαφορετικά κράτη, κάθε μία από τις οποίες θα αφορά μέρος της ζημίας, συνάμα δε ελλοχεύει και ο κίνδυνος έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων. Προς τούτο και για την κάλυψη του δημιουργηθέντος κενού εγκαταλείφθηκε το κριτήριο της διαδόσεως και εισήχθη ως σύνδεσμος το κριτήριο του κέντρου συμφερόντων του θιγομένου. Έτσι, ο ζημιωθείς για τη χρηματική του ικανοποίηση για το σύνολο της προκληθείσας σε αυτόν βλάβης, πέραν της δυνατότητας επιλογής των δικαστηρίων του τόπου εγκαταστάσεως του φορέα μετάδοσης των πληροφοριών (γενική δωσιδικία των δικαστηρίων της κατοικίας του εναγομένου) έχει τη δυνατότητα να στραφεί ενώπιον των δικαστηρίων, όπου βρίσκεται το κέντρο συμφερόντων του ιδίου του θιγομένου. Παράλληλα δε και ο ζημιωθείς έχει τη δυνατότητα να στραφεί ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μόνον όμως κατά το μέρος της βλάβης, που υπέστην στο υπόψη κράτος μέλος.

4.9.1. Η απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση *edate*

Ο γενικός εισαγγελέας P.CruzVillalón με τις προτάσεις του προέβη σε μία αναλυτική και ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα ανάλυση των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων. Κατ' αρχήν, αφού επανέλαβε τα βασικά σημεία της νομολογίας Shevill κατέληξε ότι το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο επί του οποίου εκδόθηκε, ήτοι διάδοση πληροφοριών μέσω παραδοσιακών μέσων μαζικής επικοινωνίας διαφέρει ουσιωδώς με τις συνθήκες που δημιουργεί το διαδίκτυο αφού το διαδίκτυο εν αντιθέσει με τα παραδοσιακά μέσα έχει διασυννοριακή εμβέλεια⁹². Αν και αναγνώρισε ότι ιδίως επί διάσημων προσώπων η επιφάνεια και η έκταση της προσβολής της προσωπικότητάς τους είναι ιδιαίτερα διευρυμένη, εντούτοις υπενθύμισε ότι το σύστημα διεθνούς δικαιοδοσίας Βρυξέλλες Ια θα πρέπει να διατηρεί έναν ουδέτερο και ισορροπημένο χαρακτήρα, όπως τούτο επιβάλλεται από τη Χάρτα των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και την ανάγκη ομοιόμορφης προστασίας των δικαιωμάτων που εμπεριέχονται σε αυτήν. Για να διατηρηθεί μία ισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων της προσωπικότητας και της ελευθερίας στην έκφραση εντός του ειδικότερου πλαισίου του συνδέσμου του τόπου επέλευσης της ζημίας, ο Εισαγγελέας πρότεινε την αναζήτηση του *in concreto* κέντρου βάρους της συγκρούσεως, το οποίο διαμοίρασε εξίσου μεταξύ των δύο συγκρουόμενων δικαιωμάτων⁹³. Επεσήμανε τέλος ότι η τοποθέτηση της αντιδικίας σε ένα κέντρο βάρους, που

⁹² Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις *eDate* και *Martinez*

⁹³ Miguel Asensio P,A, *Competencia Judicial y protección de los derechos de la personalidad en Internet*, Publicado en: La Ley año XXXIII, 31 de enero de 2012, pp. 1-3

εστιάζει τόσο στο κέντρο συμφερόντων του θύματος όσο και στην αντικειμενική συνάφεια των επίδικων πληροφοριών με αυτό εξασφαλίζει την εκδίκαση της υπόθεσης από το δικαστήριο που έχει τη στενότερη σύνδεση με αυτή και είναι στην καλύτερη θέση να επιχειρήσει την εξισορρόπηση των δικαιωμάτων της προσωπικότητας και της ελευθερίας της έκφρασης.

Η ανάλυση του Δικαστηρίου υπήρξε λιγότερο εκτενής από αυτή του Γενικού Εισαγγελέα. Κατ' αρχήν επισήμανε και αυτό από πλευράς του τη διαφορετική φύση του διαδικτύου και ιδίως το γεγονός ότι, η διάχυση των πληροφοριών μέσω αυτού δεν παρακολουθεί τους κλασσικούς κανόνες διανομής του, αφού οι τεχνικές δυνατότητες επιτρέπουν μία γεωγραφικά ασύμμετρη και απεριόριστη πληροφοριακή διείσδυση⁹⁴. Το δικαστήριο διατήρησε κατ' αρχήν την ήδη υπάρχουσα νομολογία και για την κάλυψη των ιδιαιτεροτήτων του διαδικτύου και των προβλημάτων, που αυτό δημιουργεί ως προς την ένταση, τον εντοπισμό και την ποσοτικοποίηση της ζημίας και παράλληλα προέβη στην εισαγωγή μίας πρόσθετης δικαιοδοτικής βάσης επί τη βάση του τόπου επέλευσης της ζημίας, στο πλαίσιο της οποίας το θύμα μπορεί να αιτηθεί το σύνολο της απαίτησής του. Η βάση αυτή είναι το κέντρο των συμφερόντων του θιγόμενου. Απεφάνθη λοιπόν το Δικαστήριο πως ο ενάγων, θύμα προσβολής προσωπικότητας στο διαδίκτυο, μπορεί να ασκήσει τις αξιώσεις του, για το σύνολο της ζημίας που έχει προκληθεί, είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους εγκατάστασης του φορέα μετάδοσης των επίμαχων στοιχείων στο διαδίκτυο, είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους, όπου βρίσκεται το κέντρο συμφερόντων του θύματος, όπου δηλαδή αυτός ασκεί την διοίκηση των υποθέσεων του⁹⁵. Η υιοθέτηση του «κέντρου συμφερόντων» του θύματος ως κριτηρίου για τον προσδιορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας ήταν η βασική συμβολή της eDateAdvertising στα ως τότε νομολογιακά δεδομένα. Ο τόπος αυτός θα συμπίπτει συνήθως με τον τόπο διαμονής του θιγόμενου. Δεν παρέλειψε δε να συμπληρώσει ότι το κέντρο των κύριων συμφερόντων κάποιου μπορεί να μην ταυτίζεται με τον τόπο συνήθους διαμονής του, ιδίως όταν υπάρχει άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας σε κάποιον άλλο τόπο διαφορετικό από τον αυτόν της συνήθους διαμονής⁹⁶. Υιοθετείται, δηλαδή, το *forum auctoris*, το οποίο το ΔΕΕ προσπάθησε να αποφύγει σε προηγούμενη απόφασή του σχετική με την ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 5 σημ.3 του Καν.44/2001. Περαιτέρω όμως το ΔΕΕ έκρινε στην υπόθεση αυτή ότι ο θιγόμενος «αντί της αγωγής για επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας βλάβης, να προσφύγει ενώπιον Δικαστηρίου κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου υπάρχει ή υπήρξε πρόσβαση στο επίμαχο δημοσίευμα που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο⁹⁷. Τα εν λόγω δικαστήρια είναι αρμόδια να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση αποκλειστικά και μόνον για τη βλάβη που επήλθε στο έδαφος κράτους μέλους όπου έχουν την έδρα τους». Με την προσθήκη επομένως του τόπου των κύριων συμφερόντων του θύματος διαδικτυακών προσβολών της προσωπικότητας, συμπληρώνεται η διαμορφωθείσα και ισχύουσα νομολογία και αναγνωρίζονται πλέον τέσσερις διαφορετικές δικαιοδοτικές δυνατότητες : τα δικαστήρια του τόπου κατοικίας του εναγομένου σύμφωνα με τις προβλέψεις του άρθρου 4 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ia, τα δικαστήρια του τόπου όπου

⁹⁴ ΔΕΕ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09 και C-161/2010

⁹⁵ Miguel Asensio P.A, *Competencia Judicial y protección de los derechos de la personalidad en Internet*, Publicado en: La Ley año XXXIII, 31 de enero de 2012, pp. 1-3

⁹⁶ Marion Ho-Dac. *La violation des droits de la personnalité sur Internet en droit international privé : les solutions de l'arrêt eDate Advertising et Olivier Martinez de la CJUE*. Revue des Affaires européennes/Law European&Affairs, Bruylant / Larcier (en ligne), 2011.

⁹⁷ ΔΕΕ συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-509/09 και C-161/2010

δημοσιεύονται οι επίδικες πληροφορίες όταν αυτά δεν συμπίπτουν με τα δικαστήρια του τόπου κατοικίας του εναγομένου, τα δικαστήρια του τόπου όπου το θύμα έχει το κέντρο των συμφερόντων του ενώ για τις επιμέρους ζημίες που ανακύπτουν σε κάθε κράτος μέλος αρμόδια είναι τα δικαστήρια εκάστου εκ των υπόψη κρατών μόνον όμως για τη ζημία που ανακύπτει στην επικράτειά τους.

Το υπόψη κριτήριο του κέντρου συμφερόντων έτυχε τόσο θετικού όσο όμως και αρνητικού σχολιασμού. Σύμφωνα με την μία υποστηριχθείσα άποψη, το αποτέλεσμα της απόφασης eDate/Martinez, δεν είναι κατ' ανάγκην αποδοκίμαστο, ελλείψει δικονομικής «εντελέχειας», ενόσω το Δικαστήριο πέτυχε έως έναν βαθμό, την αναγκαία ισορροπία ανάμεσα στην ελευθερία της έκφρασης και στην προστασία της προσωπικότητας⁹⁸. Κατά τους επικριτές ωστόσο της αποφάσεως, το εδαφικό κριτήριο του κέντρου συμφερόντων συντέλεσε στην περαιτέρω διεύρυνση του καταλόγου των πιθανών τόπων έναρξης της δίκης, καταλήγοντας σε περαιτέρω δικαιοδοτικό κατακερματισμό και κατ' επέκταση ανασφάλεια δικαίου⁹⁹.

4.9.2. Μεταγενέστερα νομολογιακά παραδείγματα

Με την απόφασή του, που δημοσιεύθηκε την 17-10-2017, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απεφάνθη ότι νομικό πρόσωπο, το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματα της προσωπικότητάς του έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσιεύσεως στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν, δύναται να ασκήσει, δυνάμει του άρθρου 7 σημείο του Κανονισμού 1215/2012, ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους, στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του, αγωγή με αίτημα τη διόρθωση των εν λόγω στοιχείων, τη διαγραφή των εν λόγω σχολίων καθώς επίσης και την αποκατάσταση της συνολικής ζημίας που υπέστη. Επιπλέον, σύμφωνα με το ΔΕΕ, όταν το οικείο νομικό πρόσωπο ασκεί το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του σε κράτος μέλος άλλο από εκείνο στο οποίο έχει την καταστατική του έδρα, δύναται να εναγάγει τον φερόμενο ως αυτουργό της προσβολής, βάσει του τόπου επελεύσεως της ζημίας, σε αυτό το άλλο κράτος μέλος. Ωστόσο, όπως επισήμανε το ΔΕΕ, στην περίπτωση, που δεν προκύπτει από τα στοιχεία που το επιληφθέν εθνικό δικαστήριο καλείται να εκτιμήσει στο στάδιο της εξετάσεως της δικαιοδοσίας του ότι η οικονομική δραστηριότητα του νομικού προσώπου υπερτερεί σε ορισμένο κράτος μέλος, με αποτέλεσμα να μην δύναται να προσδιορισθεί το κέντρο των συμφερόντων του νομικού προσώπου που υποστηρίζει ότι τα δικαιώματά του προσωπικότητας έχουν προσβληθεί, το εν λόγω πρόσωπο δεν μπορεί να επωφεληθεί της ως άνω δυνατότητας άσκησης αγωγής, προκειμένου να λάβει συνολική αποζημίωση. Οι βασικές ιδιαιτερότητες της επίμαχης υπόθεσης συγκριτικά με την προηγηθείσα διαμορφωθείσα νομολογία, συνίστανται στο γεγονός αφενός μεν ότι οι ενάγοντες είναι εν προκειμένω νομικό και όχι φυσικό πρόσωπο, αφετέρου δε ότι ζήτησαν πέραν της επίδικας χρηματικού ποσού ως αποζημίωσης, την έκδοση διατάξεων για τη διόρθωση και τη διαγραφή των δυσφημιστικών πληροφοριών στο διαδίκτυο¹⁰⁰.

⁹⁸ Δελγκωστόπουλος Ι., *Ζητήματα από την εφαρμογή του Κανονισμού 1215/2012 για τη Διεθνή Δικαιοδοσία και την Εκτέλεση Αποφάσεων*, Εκδ. Σάκουλα, 2022, σελ. 132

⁹⁹ Άνθιμος Α., *Διεθνής Δικαιοδοσία και προσβολή της προσωπικότητας στο διαδίκτυο*, ΕΠολΔ, 2012, σελ. 260 επ.

¹⁰⁰ ΔΕΕ, απόφαση της 17^{ης} Ιουλίου 2017, Bolagsupplysningen OÜ v. Svensk Handel AB, C-194/16.

Ειδικότερα, η Bolagsupplysningen OÜ, εταιρία με έδρα το Ταλίν (Εσθονία) και ασκούσα επιχειρηματική δραστηριότητα κατά κύριο λόγο στη Σουηδία, μπήκε σε «μαύρη λίστα» στον ιστότοπο της SvenskHandel AB, μίας σουηδικής ομοσπονδίας εμπορίου, με την κατηγορία ότι «ψεύδεται και εξαπατά» επιδεικνύοντας μία αρνητική επιχειρηματική συμπεριφορά κατά τις συναλλαγές της. Ως απάντηση, αναρτήθηκαν στον ιστότοπο της εταιρείας πάνω από 1.000 επικριτικά σχόλια, τα οποία έφταναν να εκφράζουν έως και προτροπές εις βάρος υπαλλήλων της εταιρείας. Ως αποτέλεσμα, η εταιρεία στράφηκε νομικά εναντίον της σουηδικής ομοσπονδίας εμπορίου ενώπιον των δικαστηρίων της Εσθονίας με αίτημα να διαταχθεί η αφαίρεση του ονόματός της από τη μαύρη λίστα να διαγραφούν τα σχόλια από τον ιστότοπο. Παράλληλα, απηύθυνε αίτημα επιδίκασης αποζημίωσης ύψους 56.634,99 ευρώ προς αποκατάσταση της ζημίας η οποία προκλήθηκε στην επιχειρηματική της δραστηριότητα ως διαφυγόν κέρδος. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο της Εσθονίας απέρριψε όλες τις αξιώσεις της ενάγουσας εταιρείας, λόγω έλλειψης διεθνούς δικαιοδοσίας υποστηρίζοντας ότι οι ζημίες δεν είχαν επέλθει στην Εσθονία και ότι επομένως δεν ήταν αρμόδιο δυνάμει του άρθρου 7 σημείο 2 του κανονισμού 1215/2012, να αποφανθεί επί της διαφοράς. Σύμφωνα με την πρωτοβάθμια απόφαση, οι πληροφορίες και τα σχόλια ήταν δημοσιευμένα στη σουηδική γλώσσα και άνευ μεταφράσεως δεν μπορούσαν να γίνουν κατανοητά από άτομα που μιλούν την εσθονική, η μείωση του κύκλου των εργασιών της αναιρεσειούσας είχε αποτιμηθεί σε σουηδικές κορώνες, γεγονός ενδεικτικό ότι η ζημία είχε επέλθει στη Σουηδία. Η δε απλή προσβασιμότητα στον επίμαχο διαδικτυακό τόπο στην Εσθονία, δεν επέτρεπε τη διεθνή δικαιοδοσία του δικαστηρίου του κράτους αυτού. Την ίδια γνώμη εξέφρασε το δευτεροβάθμιο εσθονικό δικαστήριο στο οποίο και μεταφέρθηκε η διαφορά ύστερα από την άσκηση εφέσεως. Το ανώτατο εσθονικό δικαστήριο, στο οποίο και μεταφέρθηκε η υπόθεση μετά την άσκηση αναιρέσεως, εκτίμησε μεν ότι τα εσθονικά δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία για το μέρος της ζημίας που έλαβε χώρα στην Εσθονία, διατήρησε όμως επιφυλάξεις για το εάν δικαιούνται να επιδικάσουν και τις αξιώσεις που αφορούν στα άλλα κράτη μέλη. Υπό τις πραγματικές αυτές περιστάσεις υπέβαλε προδικαστικά ερωτήματα ενώπιον του ΔΕΕ ως εξής : 1) εάν τα νομικά πρόσωπα δικαιούνται να επωφεληθούν από τη δικαιοδοσία του κέντρου των κυρίων συμφερόντων τους, ως έχει ήδη νομολογηθεί για τα φυσικά πρόσωπα, 2) σε θετική περίπτωση, πως θα προσδιοριστεί ο τόπος των κύριων συμφερόντων τους και 3)στη περίπτωση που τύχει εφαρμογής το μοντέλο του δικαιοδοτικού μωσαϊκού που καθιερώθηκε με τη νομολογία Shevill, πώς θα συντονισθεί με την ανάγκη ικανοποίησης της αξίωσης για άρση της προσβολής. Το βασικότερο αναμφίβολα ερώτημα, εκ των τριών, που ετέθησαν ενώπιον του Δικαστηρίου, ήτοι, εάν το κριτήριο «του κέντρου των συμφερόντων» το οποίο εφαρμόστηκε σε περιπτώσεις προσβολής των εκφάνσεων της προσωπικότητας φυσικών προσώπων, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στις περιπτώσεις τέτοιων προσβολών επί νομικών προσώπων. Ή με άλλα λόγια, εάν και σε ποιο βαθμό θα πρέπει να γίνει αναθεώρηση των ήδη ευνοϊκών κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας οι οποίοι τέθηκαν για πρώτη φορά με την απόφαση Shevill όσον αφορά τη δυσφήμιση διά του Τύπου, και επεκτάθηκαν περαιτέρω με την απόφαση eDate και Martinez στις περιπτώσεις βλάβης, που προκαλείται στην υπόληψη φυσικού προσώπου από πληροφορίες δημοσιευμένες στο διαδίκτυο.

Ο Γενικός Εισαγγελέας M.Bobek διατύπωσε την άποψη πως τα νομικά πρόσωπα δεν θα πρέπει να αποκλείονται από την προστασία του δικαιώματος στην προσωπικότητα απλώς και μόνο επειδή

πραγματοποιούν κατά κύριο λόγο οικονομικού χαρακτήρα δραστηριότητες και συνεπώς μπορεί και στις περιπτώσεις αυτές να τυγχάνει εφαρμογής η δικαιοδοτική βάση του τόπου των κυρίων συμφερόντων, διαπιστώνοντας παράλληλα τη γενική τάση των εθνικών αστικών δικαίων των κρατών μελών για αναγνώριση δικαιώματος στην προσωπικότητα νομικών προσώπων, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι και τα νομικά πρόσωπα έχουν τη δυνατότητα να κάνουν χρήση της δικαιοδοτικής βάσης του τόπου των κυρίων συμφερόντων τους προτείνοντας ουσιαστικά την εφαρμογή του άρθρου 7 παρ. 2 επί διαδικτυακών προσβολών της προσωπικότητας τόσο μεταξύ φυσικών όσο και νομικών προσώπων¹⁰¹. Ο Γενικός Εισαγγελέας, αφού πρώτα αμφισβήτησε την εφαρμογή του δικαιοδοτικού μοντέλου της απόφασης Shevill, ως προς το ζήτημα της συγκεκριμενοποίησης του τόπου των κυρίων συμφερόντων πρότεινε τον περιορισμό των δικαιοδοτικών βάσεων οι οποίες προκύπτουν από τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 2 στα εξής σημεία: στον τόπο, όπου έχει την κατοικία ή την έδρα του ο δράστης της προσβολής και στο κέντρο των κυρίων συμφερόντων του θύματος, φυσικού είτε νομικού προσώπου. Προσανατολίστηκε δε ότι επί νομικών προσώπων η έρευνα για το κέντρο συμφερόντων θα πρέπει να αρχίσει κατ' αρχήν να αναζητείται στη καταστατική του έδρα¹⁰². Σε περίπτωση όμως που το νομικό πρόσωπο έχει επαγγελματικές – οικονομικές δραστηριότητες σε διαφορετικό κράτος μέλος, τότε το κέντρο συμφερόντων θα πρέπει να τοποθετείται στον τόπο άσκησης των δραστηριοτήτων αυτών. Αναφορικά τέλος με το τρίτο ερώτημα περί του εάν ένα δικαστήριο που έχει να δικάσει τμήμα μόνον της υπόθεσης μέσω του δικαιοδοτικού μηχανισμού της υπόθεσης Shevill δύναται να διατάξει και άρση της σχετικής προσβολής, ο Εισαγγελέας κατέληξε ότι κάτι τέτοιο είναι αδύνατο ενόψει του ενιαίου και αδιαίρετου χαρακτήρα της αξίωσης.

Στο σημείο αυτό το Δικαστήριο επεσήμανε καταρχάς επαναλαμβάνοντας τη θέση που είχε τηρήσει σε προηγούμενη νομολογία του επεσήμανε ότι το θιγόμενο από τις δημοσιευμένες πληροφορίες στο διαδίκτυο πρόσωπο έχει σαφώς την ευχέρεια να ασκήσει αγωγή με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής απαίτησης στο σύνολο της ζημίας ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του. Είναι γεγονός ότι η προσβολή από δημοσιευμένες στο διαδίκτυο πληροφορίες πράγματι γίνεται αντιληπτή στο κέντρο των συμφερόντων του θιγόμενου προσώπου, δεδομένης της αναγνωσιμότητας που διαθέτει στο συγκεκριμένο τόπο. Επομένως, με το κριτήριο του «κέντρου των συμφερόντων του παθόντος» νοείται ο τόπος στον οποίον, καταρχήν, επέρχεται κατά κύριο λόγο η βλάβη που προξενείται από διαδικτυακές πληροφορίες, υπό την έννοια του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού (ΕΕ) 1215/2012 ενώ παράλληλα είναι σύμφωνο και προς τον σκοπό της ασφάλειας του δικαίου, υπό την έννοια ότι επιτρέπει τόσο στον θύμα όσο και στον ζημιώσαντα να προσδιορίσουν ευχερώς τα δικαστήρια στα οποία πρόκειται να αντιδικήσουν.

Συνεπώς, σύμφωνα με το Δικαστήριο, όταν το νομικό πρόσωπο ασκεί το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του σε κράτος μέλος άλλο από αυτό στο οποίο βρίσκεται η καταστατική έδρα, τεκμαίρεται ότι είναι πιο σημαντική η προσβολή που υφίσταται από το εν λόγω δημοσίευμα σε αυτό το μέρος πάρα σε οποιοδήποτε άλλο, δεδομένου ότι η προσβολή της φήμης του θα γινόταν ευκολότερα και εντονότερα αντιληπτή εντός του κράτους αυτού. Κατα συνέπεια, προκύπτει πως τα δικαστήρια του κράτους - μέλους αυτού είναι καταλληλότερα για να εκτιμήσουν την έκταση και το

¹⁰¹ ΔΕΕ, προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Michael Bobek στην υπόθεση C-194/2016 (σκέψη 4)

¹⁰² Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Michael Bobek στην υπόθεση C-194/2016 (σκέψη 4)

είδος της υφιστάμενη προσβολής. Αξίζει, δε να σημειωθεί ότι το Δικαστήριο προκειμένου να καθορίσει ακριβέστερα το κέντρο των συμφερόντων του νομικού προσώπου δεν περιορίστηκε απλώς στην άσκηση των εμπορικών δραστηριοτήτων αυτού, αλλά επέκτεινε την προσέγγιση του στην αξιολόγηση στοιχείων όπως η γλώσσα και το περιεχόμενο των πληροφοριών οι οποίες προκάλεσαν την προσβολή¹⁰³. Φυσικά, το ΔΕΕ διευκρίνισε πως στην περίπτωση στην οποία δεν προκύπτει από τα αποδεικτικά στοιχεία στο στάδιο εξέτασης της δικαιοδοσίας του ότι η οικονομική δραστηριότητα του νομικού προσώπου υπερτερεί σε ορισμένο κράτος μέλος, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει επαρκής τρόπος προσδιορισμού του κέντρου των συμφερόντων του νομικού προσώπου τα δικαιώματα της προσωπικότητας του οποίου έχουν προσβληθεί, το εν λόγω πρόσωπο δεν μπορεί να επωφεληθεί του δικαιώματος να εναγάγει, δυνάμει του άρθρου 7 σημ. 2 του Κανονισμού 1215/2012 το φερόμενο ως αυτουργό της προσβολής βάσει του τόπου επέλευσης της ζημίας προκειμένου να λάβει συνολική αποζημίωση. Κατέληξε έτσι στο συμπέρασμα ότι νομικό πρόσωπο το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματά του προσωπικότητας έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσίευσης στο διαδίκτυο αναληθών περί αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν δύναται να ασκήσει ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του αγωγή με αίτημα τη διόρθωση των εν λόγω στοιχείων, τη διαγραφή των εν λόγω σχολίων και την αποκατάσταση της συνολικής ζημίας που υπέστη. Όταν, δε, το οικείο νομικό πρόσωπο ασκεί το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του σε κράτος μέλος άλλο από εκείνο στο οποίο έχει την καταστατική του έδρα, δύναται να εναγάγει τον φερόμενο ως αυτουργό της προσβολής, βάσει του τόπου επέλευσης της ζημίας, σε αυτό το άλλο κράτος μέλος¹⁰⁴.

Σε ακόμη πιο πρόσφατη νομολογία του, στην υπόθεση C-800/19 το ΔΕΕ κλήθηκε ξανά να αντιμετωπίσει τα ίδια ζητήματα, πάλι με συνέπεια στις ήδη διαμορφωθείσες νομολογιακές διατυπώσεις, ωστόσο εισήγαγε ορισμένους καινούργιες συνιστώσες στη δυναμική καθορισμού της βάσης της διεθνούς δικαιοδοσίας¹⁰⁵. Στην περίπτωση αυτή, ο ενάγων στην κύρια δίκη, ο SM, Πολωνός υπήκοος, υπήρξε αιχμάλωτος στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η εναγομένη με έδρα τη Γερμανία εταιρεία Mittelbayerischer Verlag δημοσιεύει διαδικτυακά μια τοπική εφημερίδα στον ιστότοπό της, διεθνώς προσβάσιμο. Μεταξύ άλλων, ανήρτησε διαδικτυακά ένα άρθρο στο οποίο χαρακτηριστικά αναφερόταν ότι η αδελφή επιζώντος από το Ολοκαύτωμα δολοφονήθηκε στο πολωνικό στρατόπεδο συγκέντρωσης της Τρεμπλίνκα. Το πολωνικό εθνικό δίκαιο προβλέπει ότι ο όρος “πολωνικό στρατόπεδο συγκέντρωσης” συνιστά προσβολή της προσωπικότητας οποιουδήποτε Πολωνού επιζώντα από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ναζί, καθώς δημιουργεί την εντύπωση ότι έστω με κάποιον τρόπο οι ίδιοι οι Πολωνοί εμπλέκονται στη δημιουργία των στρατοπέδων συγκέντρωσης, πολλώ δε μέλλον υπονοείται ενδεχόμενη συνυπαιτιότητα στα φρικτά εγκλήματα που τελέστηκαν εκεί. Παρά το γεγονός ότι στο δημοσίευμα δεν αναφερόταν ρητά το όνομα του SM, εκείνος προσέφυγε ενώπιον των πολωνικών δικαστηρίων υποστηρίζοντας ότι μέσω του δημοσιεύματος αυτού η Mittelbayerischer Verlag παραβίασε το δικαίωμα στην προσωπικότητα, ιδίως υπό τη μορφή της προσβολής της εθνικής του ταυτότητας, συνείδησης και αξιοπρέπειας. Τελικά, το ΔΕΕ στην

¹⁰³ ΔΕΕ, απόφαση της 17ης Ιουλίου 2017 Bolagsupplysningen OÜ v. Svensk Handel AB, C-194/16, σκέψη 42.

¹⁰⁴ ΔΕΕ, απόφαση της 17ης Ιουλίου 2017 Bolagsupplysningen OÜ v. Svensk Handel AB, C-194/16

¹⁰⁵ Edyta Figura-Góralczyk, *CJEU Rules on Jurisdiction in Violation of Personality Rights Claim, C-800/19*,

διαθέσιμο στο: <https://eapil.org/2021/06/29/cjeu-rules-on-jurisdiction-in-violation-of-personality-rights-claim-c-800-19/>

υπόθεση αυτή απεφάνθη ότι τα πολωνικά δικαστήρια δεν έχουν διεθνή δικαιοδοσία να επιληφθούν της διαφοράς επειδή ο θιγόμενος δεν προσδιοριζόταν ρητά με οποιοδήποτε τρόπο στο επίδικο δημοσίευμα.

Στις προαναφερθείσες υποθέσεις του ΔΕΕ κυρίαρχη είναι η μωσαϊκή προσέγγιση, δηλαδή το κράτος μέλος, όπου βρίσκεται το «κέντρο συμφερόντων» του ενάγοντα, μπορεί να επιδικάσει «αδιαίρετα» αιτήματα, όπως η διόρθωση και η αφαίρεση του προσβλητικού περιεχομένου. Στην παρούσα περίπτωση, δύο από τα ένδικα μέσα που επιδιώκει η SM είναι αδιαίρετα - η απαγόρευση στον εναγόμενο εκδότη να δημοσιεύσει ξανά την προσβλητική φράση και η εντολή στον εκδότη να απολογηθεί για τη χρήση της προσβλητικής φράσης. Ως εκ τούτου, ο SM θα έπρεπε να αποδείξει ότι η Πολωνία είναι το «κέντρο των συμφερόντων» του. Συγκεκριμένα, η παρούσα υπόθεση διακρίνεται ουσιαστικά από τη προηγούμενη νομολογία του ΔΕΕ, διότι ο SM (σε αντίθεση με τους ενάγοντες σε υποθέσεις όπως η e-Date και η Bolagsupplysningen) δεν αναφέρθηκε ούτε προσδιορίστηκε στην επίδικη δημοσίευση. Ως εκ τούτου, η ουσία του νομικού ζητήματος σε αυτή τη διαδικασία είναι εάν, παρά το γεγονός ότι ο ενάγων δεν αναφέρεται άμεσα ή έμμεσα στην προσβλητική δημοσίευση, τα πολωνικά δικαστήρια έχουν δικαιοδοσία «κέντρου συμφερόντων» για όλες τις βλάβες που φέρεται να υπέστησαν στον SM¹⁰⁶

Στην προσέγγιση του εν λόγω ζητήματος υπήρξε έντονη διχογνωμία του Γενικού Εισαγγελέα με το Δικαστήριο σχετικά με το εάν η Πολωνία θεωρείτο κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντα¹⁰⁷. Ενώ ο Εισαγγελέας υποστήριξε ότι τα πολωνικά δικαστήρια έχουν δικαιοδοσία «κέντρου συμφερόντων», το ΔΕΕ έκρινε το αντίθετο επειδή η επίμαχη δημοσίευση δεν περιείχε αντικειμενικά, επαληθεύσιμα στοιχεία που ταυτοποιούσαν τον ενάγοντα.. Η βάση για αυτό το όριο είναι να επιτραπεί στον εναγόμενο να προβλέψει εύλογα πού πρόκειται να μηνυθεί - ένα βασικό στοιχείο πολιτικής πίσω από τις Βρυξέλλες I. Εκ πρώτης όψεως, το σκεπτικό αυτό είναι ελκυστικό: εάν η επίδικη δημοσίευση δεν αναφέρεται (άμεσα ή έμμεσα) σε ο ενάγων, ένας κατηγορούμενος εκδότης δεν μπορεί να προσδιορίσει τον πιθανό ενάγοντα που επηρεάζεται. Εάν ναι, ο εναγόμενος δεν θα γνώριζε την κατοικία (συχνά το κέντρο των συμφερόντων) του εν λόγω δυνητικού ενάγοντος. Είναι άδικο επαχθές για τον εναγόμενο εκδότη να εναχθεί για όλες τις υποτιθέμενες ζημιές που προκλήθηκαν σε έναν ενάγοντα στο φόρουμ του «κέντρου συμφερόντων», όταν δεν είναι ευλόγως προβλέψιμο ότι ο ενάγων είναι το αντικείμενο της δημοσίευσης¹⁰⁸.

Η προσέγγιση αυτή του ΔΕΕ επιδέχεται ορισμένης κριτικής. Πρώτον, η ταυτοποίηση είναι μια έννοια που αφορά συγκεκριμένη περίπτωση και δεν μπορεί να είναι καθολικός κριτής για το εάν η δικαιοδοσία του «κέντρου συμφερόντων» παραχωρείται. Αυτό συμβαίνει επειδή το αν ένα άτομο είναι αναγνωρίσιμο ή όχι εξαρτάται από το γενικότερο πλαίσιο αναφοράς. Για παράδειγμα, ένα άτομο μπορεί να είναι πιο «αναγνωρίσιμο» σε ένα άρθρο που κατονομάζει τους στενούς συγγενείς του, από ένα άτομο που αναφέρεται σε ένα άρθρο ως φοιτητής σε ένα συγκεκριμένο πανεπιστήμιο. Με απλά λόγια, το θέμα δεν είναι τόσο ασπρόμαυρο όσο το αν ένα άτομο είναι «αντικειμενικά αναγνωρίσιμο» – όπως οξυδερκώς σημειώνει ο Εισαγγελέας, υπάρχει μια «συνέχεια...[με] βαθμούς

¹⁰⁶ ΔΕΕ, απόφαση της 17ης Ιουλίου 2021 Mittelbayerischer Verlag v. SM, C-800/19

¹⁰⁷ Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα στην Mittelbayerischer Verlag v. SM, C-800/19

¹⁰⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 17ης Ιουλίου 2021 Mittelbayerischer Verlag v. SM, C-800/19

εξατομίκευσης». Σε πολλές περιπτώσεις, ένα άτομο είναι πιθανόν αναγνωρίσιμο, πολύ περισσότερο από τις αυστηρές περιπτώσεις όπου αναγνωρίζεται ή όχι αυστηρά. Αυτό εισάγει μεγάλο βαθμό αβεβαιότητας για τον κανόνα του «κέντρου συμφερόντων», τόσο από την πλευρά του κατηγορουμένου όσο και από την άποψη της εφαρμογής από τα δικαστήρια. Επομένως, αν και το κριτήριο της αναγνωρισιμότητας ήταν ένα εκτιμώμενο θετικό βήμα για να διευκρινιστεί τι απαιτεί η δικαιοδοσία του «κέντρου συμφερόντων», αυτό το κριτήριο στην πραγματικότητα δεν αυξάνει τη βεβαιότητα. Σε κάθε περίπτωση, το κριτήριο της ταυτότητας φαίνεται να παραβλέπει την αρχική πρόβλεψη του άρθρου 7 παράγραφος 2, εάν η ζημία σημειώθηκε (ή μπορεί να έχει συμβεί) σε ένα κράτος μέλος και όχι εάν ένας συγκεκριμένος ενάγων είναι αναγνωρίσιμος ή όχι.

Δεύτερον, το ΔΕΕ εστιάζει αναγωγικά στην ιδέα της «προβλεψιμότητας» - εάν ο εναγόμενος μπορεί να προβλέψει υποκειμενικά εύλογα την ταυτότητα και την κατοικία του ενάγοντος. Υποστηρίζεται ότι η δικαιοδοσία του «κέντρου συμφερόντων» θα πρέπει αντ' αυτού να αναλυθεί σε συνδυασμό με την πολιτική που διέπει τους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας του Κανονισμού Βρυξέλλες I, οι οποίοι βασίζονται στην «ύπαρξη ενός ιδιαίτερα στενού συνδετικού παράγοντα μεταξύ της διαφοράς και των δικαστηρίων της τόπος όπου συνέβη το επιζήμιο γεγονός». Ως εκ τούτου, ο τύπος προβλεψιμότητας που οραματίζεται η Brussels I είναι ένα αντικειμενικό και εύλογο πρότυπο προβλεψιμότητας για το «κέντρο βάρους της διαφοράς» από τον εναγόμενο, προκειμένου να δικαιολογηθεί η δικαιοδοσία, όχι απλώς το ότι εναγόμενος μπορεί υποκειμενικά να προβλέψει το κέντρο συμφερόντων του ενάγοντος (που συχνά είναι η κατοικία του). Ο Εισαγγελέας υποστήριξε αυτό στην παρούσα υπόθεση, σημειώνοντας ότι: «Το ζήτημα της προβλεψιμότητας θα έπρεπε να χαρακτηρίζεται σωστά ως διερευνητικό για το εάν μια συγκεκριμένη δήλωση, ενόψει της φύσης, του πλαισίου και του πεδίου εφαρμογής της, θα μπορούσε να έχει προκαλέσει βλάβη σε έναν δεδομένο ενάγοντα εντός της δεδομένης επικράτειας. Ως εκ τούτου, σχετίζεται σαφώς με την προβλεψιμότητα του συγκεκριμένου φόρουμ. Δεν πρέπει να περιοριστεί στο ερώτημα εάν ένας συγκεκριμένος εκδότης γνώριζε ή θα μπορούσε να γνωρίζει την κατοικία ενός πιθανού θύματος τη στιγμή που το υλικό ανέβηκε στο διαδίκτυο»¹⁰⁹.

Ένα χαρακτηριστικό των διαδικτυακών αξιώσεων δυσφήμισης είναι ότι, εκτός από την κατοικία του εκδότη, ο ενάγων μπορεί επίσης να ασκήσει αγωγή στο κέντρο των συμφερόντων του για όλες τις ζημίες και (2) σε όλα τα κράτη μέλη για τη συγκεκριμένη ζημία που προκλήθηκε εντός αυτής της δικαιοδοσίας (δικαιοδοσία μωσαϊκού). Ο Εισαγγελέας επικρίνει αυτή την παράλληλη διαθεσιμότητα δικαιοδοσίας «κέντρου συμφερόντων» και δικαιοδοσίας μωσαϊκού ως προβληματική. Αυτό το πρόβλημα δημιουργήθηκε επειδή, δημιουργήθηκε ένα μακροχρόνιο νομολογιακό δεδικασμένο ότι ο «τόπος όπου συνέβη το επιζήμιο γεγονός» καλύπτει τόσο τον τόπο όπου επήλθε η ζημία όσο και τον τόπο του γεγονότος που την προκάλεσε. Εδώ εγείρονται δύο ζητήματα με αυτόν τον παραλληλισμό. Πρώτον, υποστηρίζεται ότι είναι μια «μάταιη άσκηση» η αναζήτηση του κέντρου συμφερόντων του ενάγοντα, όταν, σε κάθε περίπτωση, η μωσαϊκή δικαιοδοσία θα είναι διαθέσιμη σε δυνητικά όλα τα κράτη μέλη. Βέβαια, αυτός ο συλλογισμός ξεχνά ότι η “ψηφιδωτή” δικαιοδοσία περιορίζεται στην επιδίκαση διαιρετών απαιτήσεων, όπως η χρηματική αποζημίωση, ενώ η δικαιοδοσία του «κέντρου συμφερόντων» έχει ευρύτερη

¹⁰⁹ Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα στην *Mittelbayerischer Verlag v. SM*, C-800/19

αρμοδιότητα. Επομένως, η δικαιοδοσία του «κέντρου συμφερόντων» δεν μπορεί να είναι περιττή απλώς και μόνο επειδή είναι διαθέσιμη η άλλη. Ένας ενάγων (όπως ο SM σε αυτήν την περίπτωση) μπορεί να μην είναι ικανοποιημένος με απλή χρηματική αποζημίωση και ίσως επιθυμεί να ικανοποιήσει κι άλλα αιτήματα, όπως η διόρθωση της παραβατικής δήλωσης, η οποία θα απαιτούσε τη δικαιοδοσία του «κέντρου συμφερόντων». Δεύτερον, ο Εισαγγελέας υποστηρίζει ότι το «κέντρο συμφερόντων» τεκμαίρεται ότι είναι η κατοικία του ενάγοντα, δεδομένου ότι αυτός είναι ο τόπος όπου η φήμη του ενάγοντα θα επηρεαστεί περισσότερο. Δεδομένου ότι αυτό «χτίζεται γύρω από την υποκειμενική κατάσταση» του ενάγοντος, δεν έχει να κάνει με αντικειμενικούς συνδετικούς παράγοντες μεταξύ της διαφοράς και του φόρουμ, που είναι η πραγματική πρόβλεψη του άρθρου 7 παράγραφος 2. Αν και αυτή είναι μια δίκαιη κριτική της δικαιοδοσίας του «κέντρου συμφερόντων», δεν αποτελεί επίθεση στον παραλληλισμό μεταξύ της δικαιοδοσίας του μωσαϊκού και της δικαιοδοσίας του «κέντρου συμφερόντων». Ως εκ τούτου, αυτός ο παραλληλισμός είναι τόσο προβληματικός όσο προτείνει ο Γενικός Εισαγγελέας. Ωστόσο, αυτή η υπόθεση δεν είναι η κατάλληλη ευκαιρία για τη δημιουργία σημαντικών αναθεωρήσεων στο δίκαιο δικαιοδοσίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το δύσκολο ζήτημα στην προκειμένη περίπτωση αφορά το εύρος των δικαιωμάτων προσωπικότητας που παραβιάζονται από τη δημοσίευση και ποιος μπορεί να ισχυριστεί ότι είναι θύμα τέτοιας παραβίασης. Αυτό είναι ζήτημα ουσιαστικής αξίας, το οποίο μπορεί να επιλυθεί μόνο από το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο και όχι από το διεθνές δίκαιο δικαιοδοσίας. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο που εκδικάζει την υπόθεση δεν εφαρμόζει απαραίτητα πάντα το δικό του εθνικό δίκαιο. ένα διαφορετικό σύνολο κανόνων σύγκρουσης νόμων σχετίζεται με το εφαρμοστέο δίκαιο μιας υπόθεσης. Εδώ, το ερώτημα «σε ποιο βαθμό η δημοσίευση μπορεί να θεωρηθεί ως συκοφαντική για τον ενάγοντα» είναι ένα ζήτημα που πρέπει να καθοριστεί σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο της υπόθεσης. Αυτό το ερώτημα πρέπει να διαχωρίζεται από το κεντρικό σημείο εστίασης αυτού του σχολίου, το οποίο επιδιώκει να εξετάσει ποιο δικαστήριο μπορεί να εκδικάσει την υπόθεση (ένα ζήτημα δικαιοδοσίας), παρά το ποιο δίκαιο εφαρμόζεται σε αυτήν.

Ως μία από τις νεότερες υποθέσεις σχετικά με τους πρόσφατους κανόνες δικαιοδοσίας για δυσφήμιση στο διαδίκτυο, το ΔΕΕ στο Mittelbayerischer Verlag κατέβαλε αξιόπαινη προσπάθεια να διευκρινίσει τις απαιτήσεις για τη δικαιοδοσία του «κέντρου συμφερόντων». Ωστόσο, αυτό επικρίνεται η χρησιμότητα του κριτηρίου της «αντικειμενικής ταυτοποίησης», υποστηρίζοντας ότι δημιουργεί αβεβαιότητα αντιβαίνοντας στο πνεύμα του άρθρου 7 παράγραφος 2 για τη σύνδεση του φόρουμ με τη διαφορά και όχι με τον ενάγοντα. Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι τα προβλήματα που φέρεται να δημιουργούνται από την παράλληλη εφαρμογή του μοντέλου του μωσαϊκού και του «κέντρου συμφερόντων» είναι υπερεκτιμημένα¹¹⁰.

Όλες οι προαναφερθείσες αποφάσεις του Δικαστηρίου αυτές δεν έρχονται σε αντίθεση με την ήδη υπάρχουσα νομολογιακή προσέγγιση, περισσότερο συμπληρώνουν αυτή προσθέτοντας ουσιαστικά το σύνδεσμο του κέντρου των συμφερόντων του θύματος. Μέσω της επισκόπησης αυτής της νομολογίας καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα ότι ο δικαιολογητικός λόγος της νεότερης αυτής δικαιοδοτικής βάσης πηγάζει κυρίως από την κατάλυση των συνόρων που προσφέρει το διαδίκτυο και η απεριόριστη γεωγραφικά προσβασιμότητα στην πληροφορία, η οποία ωστόσο είναι

¹¹⁰ ΔΕΕ, απόφαση της 17^{ης} Ιουλίου 2021 Mittelbayerischer Verlag. SM, C-800/19

απαραίτητο με κάποιον τρόπο να προσδιοριστεί τοπικά μέσω εννοιών οι οποίες ανταποκρίνονται στο περιβάλλον όπου τελικά γίνονται αντιληπτά τα αποτελέσματα των ζημιολόγων πράξεων. Με άλλα λόγια, πρόκειται για την ανάγκη δημιουργίας ενός συνδέσμου ο οποίος θα μπορεί αποτελεσματικότερα να ανταποκριθεί στην ιδιαίτερη βαρύτητα που υφίσταται το θύμα της προσβολής της προσωπικότητας, εφόσον η απεριόριστη αυτή διαθεσιμότητα των ψηφιακών πληροφοριών καθιστά περισσότερο από ποτέ ευάλωτη την έκθεση του δικαιώματος αυτού σε ενδεχόμενες προσβολές, μη ευκόλως προσδιορίσιμες.

4.9.3. Η προσέγγιση της ελληνικής νομολογίας

Το 2013 το Εφετείο Δωδεκανήσου εξέδωσε απόφαση με την οποία για πρώτη φορά αντιμετωπίζεται από τα ελληνικά δικαστήρια το θέμα της διεθνούς δικαιοδοσίας επί της προσβολής της προσωπικότητας μέσω καταχώρησης και αναγραφής σχολίων σε ιστοσελίδα. Πιο συγκεκριμένα, οι ενάγοντες υποστήριζαν ότι οι εναγόμενοι δημοσίευσαν σε διάφορες ιστοσελίδες άρθρα τα οποία πλήττουν την επαγγελματική τους τιμή και υπόληψη και μειώνουν την εμπορική πίστη και φήμη της δεύτερης ενάγουσας εταιρείας¹¹¹.

Το Εφετείο υπογράμμισε ότι η δημοσίευση πληροφοριών μέσω ιστοσελίδας του διαδικτύου διαφέρει τελικά ουσιωδώς από την ίδια μετάδοση της πληροφορίας με οποιοδήποτε άλλο μέσο όπως για παράδειγμα το έντυπο, το οποίο στην πραγματικότητα αποκτά εδαφική διάσταση, σε αντίθεση με την ανάρτηση στο διαδίκτυο η πρόσβαση στο περιεχόμενο της οποίας είναι δυνατή από οποιοδήποτε σημείο. Η δικαιοδοσία του δικαστηρίου του τόπου όπου ο θιγόμενος έχει το κέντρο των συμφερόντων του συμπλέει, σύμφωνα με το Εφετείο με τον σκοπό της προβλεψιμότητας των κανόνων περί αρμοδιότητας και από την πλευρά του εναγομένου, εφόσον αυτός είναι σε θέση να γνωρίζει ως φορέας μετάδοσης των δυσφημιστικών δημοσιευμάτων τα κέντρα των συμφερόντων των προσώπων τα οποία αποτελούν αντικείμενο του δημοσιεύματος. Η πρακτική αυτή εξυπηρετεί πλήρως τον σκοπό απονομής της δικαιοσύνης, δεδομένου ότι η επίδραση ενός δημοσιεύματος μπορεί να εκτιμηθεί καλύτερα από το δικαστήριο του τόπου όπου το θύμα τη προσβολής έχει το κέντρο των συμφερόντων του. Από την άποψη αυτή, η ελληνική νομολογία φαίνεται να συμπλέει με τις κατευθύνσεις που έχουν δοθεί από το ΔΕΕ¹¹².

Το Εφετείο στη διαμόρφωση της δικανικής κρίσης κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η τελικά ιδρύεται διεθνής δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων για εκδίκαση της αγωγής σύμφωνα με τη δικαιοδοτική βάση της αδικοπραξίας, εφόσον στην υπό κρίση περίπτωση η δεύτερη εκ των εναγομένων ήταν κάτοικος Μ. Βρετανίας και δημοσιεύοντας τις επίμαχες φωτογραφίες, τις κατέστησε προσβάσιμες στο κοινό ανά πάσα στιγμή, συνεπώς και στη Ρόδο όπου βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων των εναγόντων όπου έλαβε χώρα η προσβολή. Η χρήση της αγγλικής γλώσσας δεν επηρέασε καθόλου το σκεπτικό του δικαστηρίου ως προς τη θεμελίωση της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων της Ρόδου. Αντιθέτως, η ανάρτηση των δημοσιευμάτων σε αγγλικές ιστοσελίδες και η σύνταξη αυτών στα αγγλικά δεν αποτέλεσαν αρνητικά κριτήρια για τον προσδιορισμό του κέντρου των συμφερόντων του ενάγοντος και προς αποφυγή εκδίκασης της αγωγής από τα ελληνικά δικαστήρια. Σε αντίστοιχη περίπτωση πάντως, το γερμανικό Ακυρωτικό

¹¹¹ Παμπούκης Χ., Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 643

¹¹² ΕφΔωδ 220/2013 ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

είχε κρίνει πως η διεθνής δικαιοδοσία των γερμανικών δικαστηρίων δε δύναται να θεμελιωθεί απλώς και μόνο επειδή το προσβλητικό κείμενο κατέστη αναγνωστέο στον τόπο κατοικία του ενάγοντος και έγινε μεμονωμένα γνωστό σε συνεταίρους του. Στην περίπτωση όπου το δημοσίευμα συντάχθηκε σε ξένη γλώσσα και γραφή, και απευθύνεται σε πρόσωπα τα οποία κατοικούν στο εξωτερικό, τότε κατά συνέπεια ελλείπει ο αναγκαίος σύνδεσμος με την ημεδαπή και άρα το πρωτεύον στοιχείο για τη θεμελίωση της διεθνούς δικαιοδοσίας¹¹³.

4.10. Κριτική του συνδέσμου

Ο κανόνας του μωσαϊκού επικρίθηκε, όπως ήταν αναμενόμενο και δικαιολογημένο. Καταρχάς, τα αυξημένα δικαστικά έξοδα που αυτή συνεπάγεται επιβαρύνουν τόσο τον εναγόμενο όσο και τον ενάγοντα. Για παράδειγμα, η άσκηση δεκαοχτώ αγωγών σε δεκαοχτώ κράτη μέλη μπορεί να οδηγήσει σε οικονομική εξαφάνιση έναν ιδιώτη ή μια μικρής εμβέλειας εθνική εταιρεία η οποία δε θα έχει τη διαθέσιμη οικονομική δυνατότητα να ανταποκριθεί στους πολλαπλούς δικαστικούς αγώνες. Εξάλλου, αμφισβητείται ιδιαίτερα κατά πόσο ο κανόνας αυτός είναι πράγματι αποτελεσματικός στις περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας στο διαδίκτυο, εφόσον ρεαλιστικά δεν είναι δυνατόν να υπολογιστεί το πραγματικό βεληνεκές της διάδοσης ώστε να αξιολογηθεί η ζημία που προκαλείται σε κάθε κράτος μέλος. Αναφορικά με το εύρος της διάδοσης μιας ανάρτησης στο διαδίκτυο έχουν προταθεί ως δείκτες η επισκεψιμότητα της ιστοσελίδας, η αναμετάδοση της είδησης από άλλες ιστοσελίδες ή παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας, η γλώσσα του δημοσιεύματος, καθώς είναι προφανές πως διαφορετικά θα γίνει αντιληπτό ένα δημοσίευμα σε μια διεθνή γλώσσα όπως για παράδειγμα τα αγγλικά σε σχέση με τα σουηδικά., και φυσικά, τα εκάστοτε *in concreto* αξιολογούμενα πραγματικά περιστατικά.

Η σημαντικότερη πρόκληση στην οποία η σύγχρονη νομολογία καλείται να ανταποκριθεί είναι η ενδεχόμενη συστολή της ελευθερίας της έκφρασης που ουσιαστικά πρακτικά επιβάλλεται μέσω του κανόνα του μωσαϊκού. Το κριτήριο του κέντρου των συμφερόντων του θιγόμενου για την αποκατάσταση του συνόλου της ηθικής βλάβης ήταν ένα κριτήριο το οποίο εξισορροπεί αρκετά τα συμφέροντα από τη μία της διαφύλαξης της της ελευθερίας της έκφρασης και από την άλλη της προστασίας της προσωπικότητας ώστε να κρίνεται περιττή η υιοθέτησή του από το Δικαστήριο και για αδικήματα τα οποία τελούνται στο διαδίκτυο. Παρατηρείται συνεπώς, μια τάση στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη ο σκοπός της προβλεψιμότητας των κανόνων περί διεθνούς δικαιοδοσίας να υποχωρεί έναντι της ανάγκης για αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος στην προσωπικότητα, θέτοντας έτσι σε κίνδυνο την ελευθερία της έκφρασης. Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναγνωρίσει κανείς ότι η διάκριση ανάμεσα στην ψηφιακή είδηση και την παραδοσιακή έντυπη είδηση θα γίνεται ολοένα και δυσχερέστερη, αν αναλογιστούμε πως πλέον σχεδόν όλη έντυπη ενημέρωση έχει “μετακομίσει” στον κυβερνοχώρο.

Για το λόγο αυτό, το ΔΕΕ προχώρησε στην κατασκευή της έννοιας του κέντρου των συμφερόντων προκειμένου να αποφύγει την απευθείας αναγνώριση διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων του τόπου κατοικίας του θιγόμενου ενάγοντος. Στην ουσία αυτό που συνέβη ήταν η αποδοχή ενός ακόμα *forumactioris*, μιας ακόμη δηλαδή δυνατότητας άσκησης αγωγής ενώπιον δικαστηρίων που

¹¹³ΕφΔωδ 220/2013 ΤΝΠΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

τις περισσότερες φορές είναι αυτά της κατοικίας του ενάγοντος. Η διεύρυνση αυτή, καταρχήν, θα έλεγε κανείς πως δεν συνάδει με τους βασικούς σκοπούς της Σύμβασης των Βρυξελλών αρχικά και των δύο μετέπειτα Κανονισμών, ωστόσο μπορούμε να παραδεχθούμε ότι είναι δικαιολογημένη, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς στη συγκεκριμένη περίπτωση τα συμφέροντα που διακυβεύονται. Με άλλα λόγια, το δικαίωμα της προσωπικότητας, με όλες του τις εκφάνσεις, πρόκειται για ένα πολυσχιδές δικαίωμα το οποίο προστατεύεται από τα εθνικά δίκαια όλων των κρατών μελών και η ανάγκη αποτελεσματικής του προστασίας ενισχύεται από τους κινδύνους της εκτεταμένης χρήσης του διαδικτύου αναφορικά με την τιμή και την υπόληψη των ανθρώπων, ειδικά των διάσημων προσώπων τα οποία λόγω της έκτασης της προβολής και της αναγνωρισιμότητάς τους βρίσκονται θεωρητικά παντού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το ΔΕΕ συνδέει το κέντρο των συμφερόντων του εναγομένου με την έννοια της συνήθους κατοικίας, και όχι της κατοικίας. Αυτοσημαινιοτι στην περίπτωση την οποία λάβουν χώρα προσβολές της προσωπικότητας μέσω του διαδικτύου αλλά και μέσω εντύπων, το θύμα θα πρέπει να στραφεί κατά κάθε εναγομένου ξεχωριστά, αξιοποιώντας κάθε φορά τους διαφορετικούς συνδέσμους που έχουν διαμορφωθεί νομολογιακά. Φυσικά, οι διατυπωμένοι αυτοί κανόνες που αφορούν τη διεθνή δικαιοδοσία επί προσβολών της προσωπικότητας δεν τυγχάνουν εφαρμογής και σε περιπτώσεις προσβολής άλλων δικαιωμάτων μέσω του διαδικτύου, ακριβώς λόγω της δυσκολίας τυποποίησής τους σε άλλες περιπτώσεις όπου οι προσβολές είναι σαφώς πιο εύκολο να προσδιοριστούν.

4.11. Προτεινόμενες Λύσεις

Προκειμένου να δοθεί μια ικανοποιητική λύση στα ως άνω αναλυθέντα ζητήματα, η 8^η Επιτροπή του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου στη Χάγη υιοθέτησε στις 31 Αυγούστου 2019 απόφαση σχετικά με το Ίντερνετ και τη Παραβίαση της Ιδιωτικότητας¹¹⁴. Η επιτροπή επικεντρώθηκε, μεταξύ άλλων, σε διάφορα ενεπίλυτα ζητήματα αναφορικά με τη δικαιοδοσία και το εφαρμοστέο δίκαιο στις περιπτώσεις παραβίασης δικαιωμάτων στον κυβερνοχώρο. Στην ουσία, απέρριψε το μωσαϊκό μοντέλο, προκρίνοντας μια ολιστική προσέγγιση η οποία θα επιτρέπει στον ενάγοντα να ικανοποιεί το σύνολο των αγωγικών του αιτημάτων σε ένα μόνο κράτος, ακόμα και αν το ζημιολόγο γεγονός έχει λάβει χώρα σε περισσότερες από μια χώρες, συνθήκη η οποία όπως αναλύθηκε εκτενώς είναι κατά βάση ο κανόνας στις περιπτώσεις αδικοπραξιών τελούμενων στο διαδίκτυο, πόσο μάλλον στις περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας όπου οι τρόποι παραβίασης του εν λόγω δικαιώματος είναι τόσο μορφικά όσο και γεωγραφικά απεριόριστοι.

Ουσιαστικά, στο άρθρο 3 της πρότασης ορίζεται η ολιστική αρχή στην παράγραφο 1 ως εξής: «Ένα άτομο που ισχυρίζεται ότι έχει υποστεί ή μπορεί να υποστεί βλάβη από δικαιώματα προσωπικότητας ως αποτέλεσμα το υλικού που δημοσιεύτηκε ή άλλη δραστηριότητα που διεξάγεται μέσω του Διαδικτύου, μπορεί να καταθέσει μια ενιαία αγωγή σε οποιοδήποτε από τα κράτη που αναφέρονται στα άρθρα 5 ή 6 κατά του προσώπου που φέρεται ότι ευθύνεται για τον τραυματισμό και να

¹¹⁴ Resolution of 31.08.2019, EIGHTH COMMISSION *Internet and the Infringement of Privacy: Issues of Jurisdiction, Applicable Law and Enforcement of Foreign Judgments Injuries to Rights of Personality Through the Use of the Internet: Jurisdiction, Applicable Law and Recognition of Foreign Judgments*, Institut de Droit International

αναζητήσει αποκατάσταση για τραυματισμούς που έχουν συμβεί ή μπορεί να συμβούν σε όλα τα κράτη».

Η πρόταση στο ζήτημα της διεθνούς δικαιοδοσίας στο άρθρο 5 συνεχίζει και ορίζει τα εξής: 1. Με την επιφύλαξη των άρθρων 3 και 6 και εκτός εάν ορίζεται διαφορετικά στην παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου, τα δικαστήρια των ακόλουθων κρατών έχουν δικαιοδοσία να εκδικάσουν μια αγωγή που αποσκοπεί στην αποκατάσταση ή για την πρόληψη τραυματισμού των δικαιωμάτων της προσωπικότητας ενός ατόμου, ο οποίος προκαλείται ή μπορεί να προκληθεί από υλικό που δημοσιεύτηκε στο Διαδίκτυο ή από άλλη δραστηριότητα που διεξάγεται μέσω του Διαδικτύου:

(α) Η κατάσταση στην οποία συνέβη η επικριτική συμπεριφορά του ατόμου που ισχυρίζεται ότι είναι υπεύθυνο·

(β) Το κράτος καταγωγής του ατόμου που ισχυρίζεται ότι είναι υπεύθυνο για τη ζημία·

(γ) Η κατάσταση στην οποία συνέβησαν ή μπορεί να συμβούν οι πιο εκτεταμένες ζημιογόνες επιπτώσεις ή

(δ) Η πολιτεία καταγωγής του ατόμου που υπέστη ή μπορεί να υποστεί τραυματισμό, εάν το αναρτημένο υλικό ήταν προσβάσιμο σε αυτήν την κατάσταση ή εκείνο το άτομο υπέστη τραυματισμό εκεί.

2. Όταν μια αγωγή ασκείται σε κατάσταση που αναφέρεται στα εδάφια (γ) ή (δ) ανωτέρω, το δικαστήριο δεν μπορεί να ασκήσει αγωγή κατά εναγόμενου που αποδεικνύει ότι:

(α) δεν απόκόμισε κανένα χρηματικό ή άλλο σημαντικό όφελος από την προσβασιμότητα του υλικού στ κράτος του φόρουμ και

(β) ένα λογικό άτομο δεν θα μπορούσε να προβλέψει ότι το υλικό θα ήταν προσβάσιμο στο κράτος του φόρουμ ή η συμπεριφορά αυτού του ατόμου θα προκαλούσε τραυματισμό σε αυτό το κράτος.

3. Κράτος που έχει δικαιοδοσία σύμφωνα με την παράγραφο δεν μπορεί να αρνηθεί να την ασκήσει αποκλειστικά λόγω ότι η αγωγή πρέπει να ασκηθεί σε άλλο κράτος.

Η πρόταση δεν παραλείπει να συμπεριλάβει και συμφωνία επιλογής δικαστηρίου στο άρθρο 6:

1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 3 και κατά παρέκκλιση του άρθρου 5, συμφωνία σύμφωνα με την οποία τα δικαστήρια ενός κράτους έχει αποκλειστική δικαιοδοσία να επιλύει διαφορά που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του παρόντος.

2. Εάν τα μέρη συνήψαν μια τέτοια συμφωνία πριν από τα γεγονότα που προκάλεσαν τη διαφορά, η συμφωνία είναι εκτελεστή εάν:

α) αποτέλεσε αντικείμενο ελεύθερων διαπραγματεύσεων, διατυπώθηκε γραπτώς και καλύπτει εξωσυμβατικές υποχρεώσεις·

β) όλα τα μέρη που ασκούν εμπορική ή επαγγελματική δραστηριότητα και η συμφωνία ήταν μέρος αυτής της δραστηριότητα· και

(γ) ισχύει κατά τα άλλα σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο βάσει των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου της Πολιτείας του φόρουμ.

3.Μια συμφωνία που παρέχει μη αποκλειστική δικαιοδοσία είναι εκτελεστή εάν πληροί τις απαιτήσεις των παραγράφων 1 ή 2 ανωτέρω, όποια από τις δύο περιπτώσεις ισχύει, αλλά μια αγωγή που υποβάλλεται σύμφωνα με αυτήν μια συμφωνία δεν έχει προτεραιότητα έναντι μιας αγωγής που υποβάλλεται σύμφωνα με το άρθρο 5.

Βέβαια, στα ζητήματα αναγνώρισης και εκτέλεσης των αποφάσεων, η πρόταση δεν έχει να εισφέρει κάτι διαφορετικό από την ισχύουσα νομοθεσία στην οποία μάλιστα παραπέμπει: *Απόφαση που εκδόθηκε από δικαστήριο που έχει δικαιοδοσία σύμφωνα με τα άρθρα 5 ή 6 και εφαρμόζεται ο νόμος που ορίζεται ως εφαρμοστέος από τα άρθρα 7 ή 8 είναι επιλέξιμος για αναγνώριση και επιβολή σύμφωνα με τους ίδιους όρους με αυτούς που προβλέπονται στα άρθρα 4, 7-10 και 13-15 της Χάγης Σύμβαση της 2ας Ιουλίου 2019 για την αναγνώριση και την εκτέλεση αλλοδαπών αποφάσεων σε αστικές ή Εμπορικές Υποθέσεις».*

Ουσιαστικά, στόχος της πρότασης αυτής είναι να επιτευχθεί η απαραίτητη ισορροπία μεταξύ όλων των ήδη υπάρχουσών θεωριών και της συνεχώς μεταβαλλόμενης ψηφιακής πραγματικότητας. Για το λόγω αυτό αφενός θέτει τέσσερις βάσεις δικαιοδοσίας, από τις οποίες μπορεί να επιλέξει ο ενάγων: Δύο από αυτές τις βάσεις συνδέονται με τον εναγόμενο-η,η «καταγωγή» του κατηγορουμένου και η κατάσταση του «κρίσιμου» αναφορικά με την συμπεριφορά του εναγομένου. Οι άλλες δύο βάσεις συνδέονται με τον ενάγοντα - η κατάσταση στην οποία «τα πιο εκτεταμένα ζημιογόνα αποτελέσματα»συνέβησαν και η «καταγωγή» του ενάγοντα, αφετέρου παρέχει στους εναγόμενους δύο τρόπους για να αμφισβητήσουν τη διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων σε υποθέσεις όπου ο ενάγων ενάγει σε κράτος που συνδέεται με τον ίδιο.

Αναγνωρίζοντας, λοιπόν, τη πολυπλοκότητα και την αναγκαιότητα των ζητημάτων που προκύπτουν από την προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα, βλέπουμε ένα θετικό βήμα προς την απλούστευση του μοντέλου ανεύρεσης της διεθνούς δικαιοδοσίας προς την κατεύθυνση της εξυπηρέτησης του σκοπού αποτελεσματικότερης απονομής της δικαιοσύνης. Αυτό που μένει να διαπιστωθεί είναι εάν στο μέλλον δούμε αντίστοιχες νομοθετικές πρωτοβουλίες και από την Ευρωπαϊκή Ένωση σε επίπεδο Κανονισμού, εξατομικευμένου στις προσβολές αυτές ώστε να επιτευχθεί η απαραίτητη ανταπόκριση του δικαίου απέναντι στις νεοπαγής αυτές προσκλήσεις της αχαρτογράφητης γης του κυβερνοχώρου.

Συμπεράσματα – Επίλογος

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν αφενός να αναδείξει το δικαίωμα της προσωπικότητας του ανθρώπου ως ένα από τα υψηλότερα έννομα αγαθά και το οποίο χρήζει ανάλογης προστασίας από την έννομη τάξη. Οι σύγχρονες προκλήσεις τις οποίες θέτει ο ολοένα και αυξανόμενος κόσμος του διαδικτύου αναδεικνύουν την ανάγκη προστασία επιτακτικότερη από ποτέ. Είναι γεγονός πως το αχανές σύμπαν του κυβερνοχώρου, το οποίο διέπεται από εντελώς διαφορετικούς κανόνες και δομή από τον πραγματικό κόσμο, πρόκειται ουσιαστικά για ένα σύμπαν ανεξερεύνητο στο οποίο οι σύγχρονοι εφαρμοστές του δικαίου καλούνται να επαληθεύσουν τις κλασσικές και πεπατημένες μεθόδους, αγνοώντας όμως πως μια τόσο νεόδμητη και ρηζικέλευθη ανακάλυψη η οποία τείνει προς την κατεύθυνση να γίνει η νέα πραγματικότητα χρειάζεται ως σύμμαχο την προσαρμοστικότητα.

Μέρος της προβληματικής αφιερώθηκε στην παρουσίαση ακριβώς των νέων μορφών προσβολής του δικαιώματος στην προσωπικότητα ακριβώς επειδή οι καινούργιες αυτές έννοιες μπορούν να προσεγγιστούν και να ρυθμιστούν νομοθετικά μόνο εφόσον γίνουν επαρκή βήματα προς την κατανόησή τους. Πράγματι, η ολοένα και αυξανόμενη τάση κυριαρχία των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, των πλατφόρμων ενημέρωσης και των διαδικτυακών ιστότοπων αναδεικνύει καθημερινά νέες περιπτώσεις προσβολής του εν λόγω δικαιώματος, συχνά δυσχερείς στο εντοπισμό τόσο είδους όσο και της έκτασης και του δράστη της προσβολής, αφού η αχανής έκταση του διαδικτύου σε συνδυασμό με την άναρχη δομή του προσφέρουν ένα νέο περιβάλλον δραστηριοτήτων όπου η προστασία της προσωπικότητας του ατόμου από ακαθόριστο και απροσδιόριστο τοπικά αριθμό προσβολών συγκρούεται σθεναρά με την αφιltrάριστη ελευθερία του λόγου η οποία υφίσταται στον κυβερνοχώρο, συχνά συγκεκριμένη με τον μανδύα της ανωνυμίας, ο οποίος καθιστά την απειλή συχνά αόρατη.

Στη συνέχεια κεντρικό ρόλο της προβληματικής διαδραμάτισαν οι περιπτώσεις προσβολών της προσωπικότητας που παρουσιάζουν στοιχεία αλλοδαπότητας σε περισσότερες της μιας πολιτείες, καθιστώντας ιδιαίτερα δυσχερή τόσο την ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου όσο και τη θεμελίωση της διεθνούς δικαιοδοσίας. Αναφορικά με το εφαρμοστέο δίκαιο, η αποδέσμευση από τα τυπικά όρια της *lex loci delicti* προτείνεται ως θέμα προς περαιτέρω διερεύνηση, στα όρια μια συνολικής αποτίμησης του ρόλου που καλείται να διαδραματίσει το σύγχρονο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, μέσω πιθανόν της θέσπισης εξειδικευμένων διατάξεων για περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας στο διαδίκτυο και της προώθησης ομοιόμορφων λύσεων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

Κεντρικό ρόλο, ωστόσο, αποτέλεσαν τα ζητήματα που προκύπτουν από τη δικονομική προσέγγιση του ζητήματος, και ιδιαίτερα το ζήτημα της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων ως το πιο δυσεπίλυτο και επιτακτικό να αντιμετωπιστεί. Η θεμελίωση της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων επί διαφορών σχετικών με την προσβολή της προσωπικότητας γίνεται με βάση το άρθρο 7 παρ. 2 του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια το οποίο προβλέπει ειδική συντρέχουσα δωσιδικία για τις διαφορές από αδικοπραξία. Πέρα από τη γενική δωσιδικία των δικαστηρίων της κατοικίας του εναγομένου, ένα πρόσωπο κάτοικος κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να εναχθεί και ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου όπου επήλθε ή επρόκειτο να επέλθει το ζημιογόνο γεγονός της προσβολής. Στις προσιδιάζουσες προσβολές του δικαιώματος της προσωπικότητας μέσω του διαδικτύου προσβολές του ίδιου δικαιώματος δια του τύπου, το ΔΕΕ έχει υιοθετήσει τον

κανόνα του μωσαϊκού, σύμφωνα με τον οποίο ο ενάγων δύναται να ασκήσει την αγωγή του είτε για το σύνολο της προσκληθείσας ζημίας ενώπιον του δικαστηρίου του κράτους της εγκατάστασης του εκδότη του εντύπου, είτε για το μέρος της προκληθείσας ζημίας ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου όπου κυκλοφόρησε το προσβλητικό δημοσίευμα.

Τα δεδομένα αυτά καθίστανται ιδιαίτερα περίπλοκα στις περιπτώσεις της προσβολής το δικαιώματος μέσω του διαδικτύου, ιδιαίτερα αν αναλογιστεί κανείς την ιδιάζουσα φύση του μέσου αυτού επικοινωνίας, όπου δεν μπορούν να εφαρμοστούν κανόνες οι οποίοι στη βάση τους ανταποκρίνονται σε μια κανονικότητα με διαφορετική διάρθρωση και δομή στη βάση της. Πράγματι, ολοένα και πληθύνονται οι περιπτώσεις προσβολής του δικαιώματος αυτού στο διαδίκτυο, εδραιώνοντας μια νέα έννοια, εκείνη του κυβερνοαδικήματος, το οποίο δε δύναται να προσδιοριστεί με τα τοπικά, ποσοτικά και ποιοτικά μέτρα ενός αδικήματος στον πραγματικό βίο, καθώς οι χρήστες του είναι αναρίθμητη και τα όρια του αχανή. Στο τομέα της διεθνούς δικαιοδοσίας, κυρίαρχος σύνδεσμος για τον προσδιορισμό της δικαιοδοσίας των δικαστηρίων εδραιώνεται το κέντρο των συμφερόντων του θιγόμενου, δίνοντας έτσι την ευχέρεια στον ενάγοντα να ασκήσει την αγωγή του για το σύνολο της ζημίας είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους εγκατάστασης του φορέα μετάδοσης της πληροφορίας, είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του θιγόμενου, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να μόνο για το αντίστοιχο μέρος της ζημίας στον τόπο που χορηγήθηκε πρόσβαση στο επίμαχο αναρτηθέν δημοσίευμα να προσφύγει ξεχωριστά. Η λύση αυτή επικρίθηκε, ως μη συμφέρουσα και ως οικονομικά αλυσιτελής με νέες λύσεις να απορρίπτουν τα παλαιά μοντέλα και να προκρίνουν νέα, σε μια προσπάθεια να μεταβούμε από το μεταίχμιο της «δικαιϊκής αδράνειας» στην δυναμική της «δικαιϊκής αναπροσαρμογής».

Ας μην ξεχνάμε πως το δίκαιο, και ειδικότερα το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο επιτελεί το σημαντικότερο σκοπό ενοποίησης και παροχής λύσεων απέναντι σε κάθε είδους προκλήσεις. Τι συμβαίνει, όμως, όταν η απειλή είναι αόρατη; Και πόσο μάλλον όταν το δίκαιο έρχεται αντιμέτωπο με την μετάβαση από την παραδοσιακή έννοια της προσωπικότητας στην ψηφιακή της αποδόμηση. Τι θα προστατεύει πλέον το δίκαιο; Την υπόσταση του ατόμου ή την ψηφιακή του αντανάκλαση σε μια εικονική πραγματικότητα; Ο κόσμος μεταβάλλεται, εξελίσσεται, αλλάζει και δεν απομένει παρά το δίκαιο, ως αέναος ρυθμιστής των σχέσεων, να αναλάβει το ρόλο έχει προοριστεί να επιτελέσει.

Τα πάντα ρει, μηδέποτε κατά τ'αυτό μένειν

~Ηράκλειτος~

Αρθρογραφία-Βιβλιογραφία

- Ανθιμος Α., Διεθνής Δικαιοδοσία και προσβολή της προσωπικότητας στο διαδίκτυο, ΕΠολΔ, 2012
- Βασιλακάκης Ε., Ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας επί διαφορών από σύμβαση και αδικοπραξία, Εκδ. Σάκκουλα, 2004
- Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., Internet και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Συμβατικές και αδικοπρακτικές ενοχές στον κυβερνοχώρο, Αρμ 1998
- Λιάσκος Ε., Πυργάκης Δ., Η συμβολή των κανόνων Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου στο Internet, ΧρΙΔ 2
- Νίκας/Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκή Πολιτική Δικονομία, Ερμηνεία κατ' άρθρο του Κανονισμού ΒρυξΙα (1215/2012), 2016
- Αντωνόπουλος Β., Γιοβανόπουλος Ρ., Κοτσίρης Λ., Δίκαιο Διανοητικής Ιδιοκτησίας, Εκδ. Σάκκουλα, 2015,
- Γεωργιάδης Α., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδ. Σάκκουλας, 2012
- Γεωργιάδης Α., Εγχειρίδιο Κληρονομικού Δικαίου, Εκδ. Σάκκουλας, 2012
- Γραμματικάκη Α., Παπασιώπη Πασιά Ζ., Βασιλακάκης Ε., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλα, 2017
- Δελικωστόπουλος Ι., Ζητήματα από την εφαρμογή του Κανονισμού 1215/2012 για τη Διεθνή Δικαιοδοσία και την Εκτέλεση Αποφάσεων, Εκδ. Σάκκουλα, 2022
- Ζουμπουλίδης Σ, Προσβολές της προσωπικότητας και της τιμής στο Διαδίκτυο, Ενθα, Νοέμβριος 2021
- Κ. Κουρούπης, Η ευθύνη των παρόχων Υπηρεσιών Πρόσβασης και Φιλοξενίας στη ρύθμιση της ελευθερίας έκφρασης στο διαδίκτυο: νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις, Επιθεώρηση Δικαίου Πληροφορικής, 2021
- Καράκωστας Ι., Αστικός Κώδικας, Γενικές Αρχές Άρθρα 1-126, Τόμος Πρώτος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005
- Καρακώστας Ι., Δίκαιο & Ίντερνετ: νομικά ζητήματα του διαδικτύου, Εκδ. Σάκκουλας, 2009,
- Καρακώστας Ι., Δίκαιο και ΜΜΕ, Εκδ. Σάκκουλας, 2005

- Καράκωστας Ι., Το δίκαιο της προσωπικότητας, 2012
- Κόμνιος Κ., Η νομιμότητα διαδικτυακών εφαρμογών τρισδιάστατης χαρτογράφησης και εικονικής περιήγησης (GoogleStreetView), ΔιΜΕΕ 2010
- Κυργιόπουλος Ν., Αριστοτέλους Τα Μετά τα Φυσικά- Τόμος Α', 2006, Αθήνα, ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ – ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
- Μαργαρίτης Μ., Μαργαρίτη., Επίτομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα και ΕισΝΑΚ, Εκδ. Σάκκουλα, 2016
- Νίκα Ν., Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, Εκδ. Σάκκουλα, 2018
- Παμπούκης Χ., Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2010
- Παραράς Π., Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Εκδ. Σάκκουλα, 2001
- Σαχπεκίδου Ε. σε Νίκα Ν./Σαχπεκίδου Ε., Ευρωπαϊκή Πολιτική Δικονομία-Ερμηνεία κατ' άρθρον του Κανονισμού Βρυξέλλες Ια (1215/2012), Εκδ.Σάκκουλας, 2016
- Σπυριδακης Ι., Γενικές Αρχές, 1985
- Συνοδινού Τ-Ε., Η εικόνα στο δίκαιο, 2007, Εκδ. Σάκκουλας, 2007
- Τούσης Α., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Δεύτερη Έκδοση, 1978
- Τσεβάζ Α., Προσωπικά δεδομένα και μέσα ενημέρωσης, Εκδ. Σάκκουλα, 2010
- Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006
- Moosheimer T., Die actio injuriarum aestimatoria im 18 und 19 Jahrhundert, 1997
- D. Lipton J, Celebrity in Cyberspace: A Personality Rights Paradigm for Personal Domain Name Disputes. 65 Wash. & Lee L. Rev. 1445, 2008
- Edyta Figura-Góralczyk, CJEU Rules on Jurisdiction in Violation of Personality Rights Claim, C-800/19
- Gautier P.-Y., Du droit applicable dans le «village planétaire», au titre de l'usage immatériel des œuvres, Recueil Dalloz Sirey, 1996
- Kaser M., Das Römische Privatrecht. Im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft, 1971

Marion Ho-Dac. La violation des droits de la personnalité sur Internet en droit international privé : les solutions de l'arrêt eDate Advertising et Olivier Martinez de la CJUE. Revue des Affaires européennes/Law European&Affairs, Bruylant / Larcier (en ligne), 2011.

Miguel Asensio P,A, Competencia Judicial y protección de los derechos de la personalidad en Internet, Publicado en: La Ley año XXXIII, 31 de enero de 2012,

Resolution of 31.08.2019, EIGHTH COMMISSION Internet and the Infringement of Privacy: Issues of Jurisdiction, Applicable Law and Enforcement of Foreign Judgments Injuries to Rights of Personality Through the Use of the Internet: Jurisdiction, Applicable Law and Recognition of Foreign Judgments, Intitut de Droit International

Vergou H.-J., Der Ersatz immateriellenSchadens in der Rechtsprechung des 19. Jahrhundertszumfranzosischen und zumdeutschenDeliktsrecht, 2006

Blum J., The deep freeze: torts, choice of law and the Antarctic Treaty Regime, Emory Int L. Rev., 1994

Νομολογία

ΑΠ 10/2010

ΑΠ 156/2013

ΑΠ 186/2020,

ΑΠ 2030/2006

ΑΠ 295/2000

ΑΠ 358/2011

ΑΠ 560/2020

ΕφΑθ 2149/1978

ΕφΑθ 807/56

ΕφΔωδ 220/2013 ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

ΕφΔωδ 36/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

ΜΠρΑθ 1639/2011 ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

ΜπρΑθ 17115/1988

ΜπρΑθ17115/1988

ΔΕΕ 25.10.2011 συνεκδικαζόμενες υποθέσεις (eDateAdvertisingGmbH/X, OlivierMartinez/MGN), C-509/09 και C-161/10

ΔΕΕ 24.09.2017 GC κ.λπ. v. Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL) C-136/17

ΔΕΕ 24.09.2017 GC κ.λπ. v. Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL) C-136/17

ΔΕΕ απόφαση της 18ης Ιουλίου 2013, C-147/2012

ΔΕΕ απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2017, HoltermanFerholExploitarie, C-47/14

ΔΕΚ απόφαση της 30ης Νοεμβρίου 1976, Handelskwekerij G. J. Bier BV, FondationReinwater v. Mines de Potassed'Alsace SA, C-21/1976.

ΔΕΚ απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 1990, DumezFranceSa v. HessischeLandesbankκ.α., C-220/88

ΔΕΚ απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 1995, Marinari v. Lloyd's Bank, C-364/93

ΔΕΚ, απόφαση της 10ης Ιουνίου 2004, Kronhofer v. MarianneMaier, C-198/02

ΔΕΕ, απόφαση της 17ης Ιουλίου 2017, BolagsupplysningenOÜ v. SvenskHandelAB, C-194/16.

ΔΕΕ, απόφαση της 17ης Ιουλίου 2021 MittelbayerischerVerlag v. SM, C-800/19

ΕΔΔΑ, MagyarJetiZrt v. Hungary, αρ. προσφ, 11257/2016, 4.12.2018
[2009] EWHC 2735

ΕΔΔΑ, Delfi AS v. Εσθονίας, αριθμ. προσφ. 64569/09, 16.6.2015

Stratton Oakmont Inc v. Prodigy Services Co., 1995 WL 323710 (N.Y. Sup. Ct. 1995)

Crookes v. Newton, 2011, SCC, 47

Donald Blaney v Person(s) unknown, (not reported), Thursday, 1 October 2009, Lewison J ChD